

DEPARTAMENT DE FILOLOGIA CATALANA
UNIVERSITAT DE BARCELONA

PROGRAMA DE DOCTORAT “*LA NORMATIVA: TEORIA I PRÀCTICA*”
(BIENNI 1989-1991)

**LA FONÈTICA DELS PARLARS
BALEÀRICS SEGONS LES NOTES
DE MANUEL MILÀ I FONTANALS.
INTERPRETACIÓ I ESTUDI LINGÜÍSTIC**

DE

FRANCESC BERNAT I BALTRONS

**TESI PER A L'OBTENCIÓ DEL GRAU DE DOCTOR EN
FILOLOGIA CATALANA**

DIRECTOR: DR. JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI

ANY 2001

5 EL CONSONANTISME DEL MALLORQUÍ SEGONS MILÀ

5.1 Introducció

Tal com ja hem destacat, Milà dedica més atenció al vocalisme que al consonantisme en les seves notes sobre el baleàric¹. El contrast es fa més evident en les notes que fan referència a la varietat més emblemàtica del parlar insular -el mallorquí- en què la proporció és de quinze fulls dedicats a recollir característiques del vocalisme davant de quatre per a les consonants. Així doncs, els apartats que vindran a continuació estan basats en les dades que proporcionen els quatre fulls esmentats (concretament els n. 16, 17, 18 i 19) als quals s'afegiran dades esparses en altres fulls que també esmenten especificitats del consonantisme mallorquí².

Un primer aspecte a destacar de les notes que estudiem és el fet que Milà no fa un tractament exhaustiu de totes les consonants en mallorquí sinó que destaca solament aquelles realitzacions fonètiques que són absents del català central. No som davant d'una relació completa de les divergències entre els dos parlars esmentats³, però, tot i així, Milà recull la majoria dels trets que defineixen el consonantisme de l'illa; destaquen especialment, pel nombre de notes i exemples que s'hi refereixen, el fenomen de la iodització i la pronunciació dorsopalatal dels fonemes /k/ i /g/.

Hem de destacar, en segon lloc, un aspecte que ja havia estat apuntat en la descripció del vocalisme mallorquí però que ara és patent d'una manera més clara, sobretot en la descripció d'algunes consonants. Ens referim concretament

¹ Vegeu el capítol 1 de la III part.

² Concretament algunes notes dels fulls 8, 13 i 14 en què es recullen diversos casos de pèrdua de vocals i consonants mallorquines, del full 35, dedicat a característiques dels parlars *campanar* de Mallorca, i del full 70 on es comenten característiques generals del baleàric.

³ Per exemple, la caiguda de la fricativa alveolar sonora [z] en posició intervocàlica en mots

a la preponderància de les grafies per damunt de les entitats sonores que representen en els fulls que estudiem, fet característic de les idees fonètiques de Milà. La mostra més evident del que exposem és el fet que Milà ordena les seves notes no a partir de sons o de fenòmens fonètics sinó per entrades encapçalades per una lletra. En algunes d'aquestes entrades hi ha correspondència entre el so que representa la lletra de l'encapçalament i els exemples que conté; en d'altres, però, s'hi recullen diverses realitzacions fonètiques que només tenen en comú el fet de ser representades habitualment per la mateixa lletra. Així, per exemple, en l'entrada de la lletra **X** hi trobarem notes sobre la pronunciació dels sons [ʃ] i [tʃ] a més dels grups consonàntics [ks] o [gz]. Anàlogament, sons o fenòmens fonètics que es poden representar amb diferents lletres no s'agrupen dins la mateixa casella sinó que estan dividits entre diferents entrades que corresponen a les diverses grafies amb què es poden representar. Per exemple, les notes que fan referència a la iodització es reparteixen entre les entrades dedicades a les lletres **L** i **Y** barrejats amb exemples que presenten altres característiques del consonantisme mallorquí. Milà ja havia utilitzat un sistema semblant en la descripció del consonantisme del barceloní⁴ però sense arribar als extrems que acabem d'assenyalar i d'una manera molt més coherent⁵.

D'ara en endavant, quan ens vulguem referir a les "lletres" de què parla Milà, l'escriurem en majúscula i negreta; no parlarem de sons o de fonemes si no és estrictament necessari a fi d'evitar confusions amb la terminologia milanesa.

Un altre aspecte destacable dels papers dedicats al consonantisme mallorquí són les referències constants a dos dels col·laboradors de Milà: Mateu Obrador i Manuel Guasp, amb la qual cosa es fa evident que aquests dos personatges són els responsables de fer arribar a Milà les dades sobre consonantisme mallorquí

com **camia** (< **camisa**), fenomen específic del mallorquí, no és present en aquestes notes.

⁴ Vegeu *Estudios de lengua catalana* (1875).

⁵ Milà, per exemple, feia entrades diferents per a les lletres **X** i **TX** i, fins i tot, en creava una per a **CS/CSS** ([ks]/[gz] heterosil·làbics); en l'entrada de les lletres **G**, **J** i **Q** només hi ha casos de /g/ /ʒ/ i /k/, respectivament i, a més, no hi ha entrada per a la lletra **C**. Malgrat l'encert d'aquesta classificació, si tenim en compte l'estat de la fonètica al 1875, hi trobem entrades per a les lletres **V** i **H**. Vegeu Milà (1875:520-526).

que presentarem. Aquest fet, a més, marca una altra diferència amb les notes que hem comentat sobre el vocalisme mallorquí. En efecte, en aquest darrer bloc de notes, Milà es basava en fonts diverses entre les quals destacava la *Gramática de la lengua mallorquina* de J. J. Amengual (1835); en canvi, en les notes sobre consonantisme mallorquí, només hem pogut detectar que els exemples presents a l'entrada de la lletra **X**, de les consonants oclusives i fricatives en posició final i, parcialment, de les nasals i de /r/, es basen en la gramàtica esmentada. La resta de notes, que són la immensa majoria, duen sovint referències a Guasp i Obrador.

Una comparació, obligada, d'aquests materials amb els *Estudios de lengua catalana* (1875) de Milà fa evident el caràcter esquemàtic i provisional de les notes sobre el consonantisme mallorquí. Així, i en primer lloc, la freqüent barreja que trobarem en aquestes notes entre fets fonètics diversos a les entrades amb què estructurarà la presentació del consonantisme (trets que tenen en comú representar-se normalment en català amb la mateixa lletra) no es dóna tan radicalment en els *Estudios*. D'altra banda, en l'estudi del 1875 Milà presentava les consonants del barceloní classificades en *liquidables*⁶, *nasales*⁷, *dentales*⁸, *palatales interiores (o guturales)*⁹, *palatales anteriores (o linguo-palatales)*¹⁰ i *labiales*¹¹. En les notes que presentarem sobre el consonantisme mallorquí només hi apareixen tres classificacions que no són coincidents amb les que acabem de veure: les *dentales*, on s'inclouen **T**, **TZ** i **TJ**, les *paladiales*, amb les entrades per a **S** i **X**, i les *labiales* formades per les "lletres" **V** i **U**.

La resta de consonants no apareixen classificades i formen entrades independents. Totes les entrades, al seu torn, són agrupades en dos apartats que Milà anomena **BAL 10** (fulls 16 i 17) i **BAL 11** (fulls 18 i 19); en aquest darrer bloc, a més d'algunes consonants no agrupades, és on apareixen les *dentales*,

⁶ **L, LL, R i RR.**

⁷ **N, NY i M.**

⁸ **T, D, SS i SS.**

⁹ **Q i G.**

¹⁰ **X, TX, J, Y, CS i CSS.**

paladiales i *labiales* que acabem d'esmentar. Les entrades que formen el primer apartat (**BAL 10**) són les següents:

-**Iguales en final**. Notes sobre l'ensordiment en posició final de mot de sons oclusius i fricatius.

-**R**. Exemples d'emudiment de la consonant a fi de mot.

-**L**. Hi trobem exemples del fenomen de la iodització i del canvi [-ʃs] > [-js] (*mateis por matexos*).

-**LL**. Exemples de la lateral geminada [ll], provinents de diferents evolucions fonètiques.

-**Y suprimida**. Més exemples de iodització, molts d'ells amb la consonant aproximant elidida o que *suen a poco/un poco*.

-**Q**. Nombrosos exemples i comentaris de la velar palatalitzada [ç] en diverses posicions. La majoria dels comentaris fan referència als canvis que ocasiona la consonant en la vocal contigua¹².

En el segon bloc (**BAL 11**), a més de les entrades agrupades en *dentales*, *labiales* i *paladiales*, hi ha tres entrades independents (*G*, *J* i *Finales*). Aquest apartat es concreta de la següent manera:

-**G**. Comentaris i exemples tant de la velar palatalitzada [ç] com de les vocals modificades per la consonant.

-**J**. Exemples del so africacat [dʒ] en posició intervocàlica que corresponen a [ʒ] en català central.

-**Finales**. Comentaris sobre la pronunciació de la velar palatalitzada [ç] i del grup [-ŋk] en posició final de mot¹³.

¹¹ **P, B, V, T i H.**

¹² Les entrades *Iguales en final*, **R**, **L**, **LL** i *Y suprimida* es localitzen al full 16 i l'entrada **Q**, al full 17.

¹³ Les entrades compreses entre les consonants *paladiales* i l'entrada *finales* es localitzen en el full 19.

DENTALES:

-**S**. Comentaris i exemples sobre diversos canvis de [s] produïts per assimilacions o rotacisme.

-**X**. Diversos exemples de mots amb [ʃ] i [tʃ], per una banda, i dels grups consonàntics [ks] i [gz], per una altra. També es comenta la despalatalització de [ʃ] en posició final de mot rere morfemes de plural¹⁴.

PALADIALES:

-**T**. Comentaris sobre la pronunciació de la dental [t] en el grup **-nt** final.

-**TJ**. Més exemples de [dʒ] que corresponen a [ʒ] en català central.

-**TZ**. Conté una nota sobre la pronunciació del mot **dotzena** en mallorquí.

LABIALES:

-**V**. Es constata l'existència de la fricativa [v] en mallorquí.

-**U**. Un exemple de la velar [w] en posició intervocàlica.

A banda d'aquestes notes, tindrem en compte també uns comentaris sobre la caiguda de la **-r** i la **-n** final en mallorquí inclosos en l'apartat **Aféresis** (full 14); algunes notes, especialment una sobre la velar palatalitzada [c] i una sobre la pronunciació de l'oclusiva [b] en el mot **dobler**, que són presents al full 70; una nota sobre **Q** ([c]) del full 8 i, finalment, dues notes del full 35 que esmenten particularitats del consonantisme de dos parlars locals de Mallorca. Els comentaris dels fulls 8, 13 i 14 es troben barrejats amb notes sobre el vocalisme mallorquí, mentre que les del full 70 formen part d'un conjunt d'anotacions molt heterogènies sobre el baleàric. El full 35, en canvi, es localitza entre les notes sobre morfologia verbal; són per tant, un afegit posterior a totes les notes sobre fonètica del mallorquí. A més dels aspectes que hem sintetitzat en cada entrada, trobem diversos mots no inclosos en cap entrada i que, en general, són exemples de les assimilacions i dissimilacions tant freqüents en la fonètica del mallorquí. Aquests mots sense classificar seran tractats en l'apartat on es comentí el fonema

¹⁴ Totes les entrades que hem presentat fins ara del bloc **BAL 11** pertanyen al full 18.

afectat. La resta de notes sobre consonantisme mallorquí recollides per Milà seran agrupades segons els fonemes que decriguin, independentment de les entrades en què Milà els inclogué (o separà), ja que així podrem copsar ràpidament tota la informació recollida per Milà de cada un dels sons que defineixen el consonantisme mallorquí a partir de les classificacions actuals del sistema consonàntic.

5.2 Consonants oclusives

Les notes milanianes que fan referència a diversos trets específics dels sons oclusius en mallorquí poden ser agrupades en quatre blocs.

En primer lloc, tindrem les notes que recullen la realització dorsopalatal dels fonemes /**k**/ i /**g**/, tret que es dóna actualment en una part de l'illa però que Milà sembla fer extensiu a tot el seu conjunt¹⁵. Aquest fenomen, específic de l'illa, és un dels principals focus d'interès de Milà ja que una gran part de les notes sobre consonantisme s'hi refereixen i, a més, és tractat en altres apartats al llarg dels fulls dedicats al mallorquí. Tanmateix, i com ja havíem advertit en capítols anteriors¹⁶, Milà no separa clarament la palatalitat de les dues consonants dels canvis que provoca en les vocals contigües; té problemes, també, per definir la naturalesa del fenomen, especialment en [c] /**[k+]**.

En segon lloc, podem tractar en conjunt diverses notes esparses en diferents entrades que tenen en comú comentar la pronunciació geminada de la bilabial sonora /**b**/ en contacte amb la lateral alveolar /**l**/, tret propi dels parlars orientals del domini lingüístic català.

Un tercer grup de notes es caracteritzen pel fet de comentar la pronunciació de diverses consonants oclusives a fi de mot. Concretament, unes fan referència al procés d'ensordiment que pateixen les consonants oclusives i fricatives sonores en català en la posició esmentada; unes altres comenten el manteniment de l'oclusiva dental [t] rere consonant que es dóna en posició final en mallorquí¹⁷.

Tindrem, per finalitzar, un parell de notes que reflecteixen assimilacions de consonants oclusives en mallorquí.

¹⁵ No hi ha cap nota que digui que el fenomen no es dóna a tot Mallorca; al contrari, sempre es parla de mallorquí en sentit general.

¹⁶ Vegeu els capítols 2.3.1 i 2.4.1 on hem comentat els canvis en vocals tòniques i àtones, respectivament, provocats per la palatalitat d'aquestes dues consonants mallorquines que recull Milà.

¹⁷ També en la resta del baleàric, valencià i alguerès.

5.2.1 La realització dorsopalatal dels fonemes /k/ i /g/ en mallorquí

Un dels fenòmens més característics de la fonètica del mallorquí és l'articulació dels fonemes velars /k/ i /g/ en una zona més avançada del paladar¹⁸. El fenomen, però, no es dona amb la mateixa intensitat a tota l'illa ni en totes les posicions possibles en un mot.

Pel que fa a l'extensió geogràfica de la zona on les dues consonants es palatalitzen clarament, tant Moll (1980:56-57) com Veny (1983:88) consideren que no és tret general a l'illa i que solament té lloc a diverses poblacions mallorquines; concretament Moll el circumscriu a *la capital i en algunes de les poblacions més importants (Manacor, Felanitx, Pollença, Andratx i algunes altres)*. Veny localitza igualment el fenomen a les mateixes poblacions i n'especifica encara més l'àrea en afegir-hi d'altres com Valldemossa, Son Servera, Algaida, Calvià, Puigpunyent, Marratxí, Sant Joan, Ses Salines, Santanyí i Sant Llorenç des Cardassar¹⁹. Recasens (1991:243-244) prefereix parlar de *diferències en el grau de palatalitat*, amb la qual cosa admet, a diferència dels dos filòlegs esmentats abans, que hi ha articulacions més o menys palatals de /k/ i /g/ a tot l'illa. Bibiloni (1983:140) coincideix amb aquesta última anàlisi ja que certifica que /k/ i /g/ són sempre palatals en mallorquí davant [ɛ], [e] i [i]. Segons aquest darrer autor, la diferència entre les dues zones esmentades de Mallorca rau en el fet que a la primera les oclusives palatals també poden aparèixer davant [a] i [ə] (tònica i àtona), mentre que a la segona no²⁰. En la pràctica, però, Recasens i Bibiloni

¹⁸ Recasens (1991) transcriu /k/ com a [c] o [k+] i /g/ com a [j] o [g+], respectivament, depenent del grau d'avançament de la llengua. El primer símbol indica una palatalització més acusada i el segon, una de més moderada.

¹⁹ Vegeu el mapa del fenomen que Veny assaja a *Els parlars catalans* (1983:81).

²⁰ Recasens (1986:535) també coincidia amb aquesta conclusió: *no és adequat indicar la realització palatovelar davant de vocal anterior com a tret característic del mallorquí (Veny, 1983); allò que diferencia el mallorquí de la resta de parlars catalans és el fet que l'esmentada realització pugui aparèixer davant de [a] i de vocal neutra.*

només matisen les opinions de Moll i Veny²¹ ja que les dues zones que distingeixen pel que fa al grau i als contextos de palatalització de les dues consonants coincideixen amb les establertes pels dos lingüistes balears. Concretament, Recasens coincideix amb Veny en la localització de les poblacions on /k/ i /g/ s'articulen especialment palatalitzades i precisa per escrit les poblacions on la palatalitat de les dues consonants és feble o inexistent: Bunyola, Esporles, Sa Pobla, Alcúdia, Sineu, Artà, Santa Margalida, Sóller i Campos²².

En la primera zona esmentada, les dues consonants es palatalitzen bàsicament en dues posicions: a fi de mot i davant de vocal que no sigui [ɔ], [o] i [u]²³. Recasens (1991:244) i Bibiloni (1983:140) precisen, a més, que en la segona zona, amb menys grau de palatalització, només es poden trobar realitzacions de [ç] i [j] davant [i], [e] i [ɛ] i, ocasionalment, a fi de mot²⁴.

No ha estat estudiat suficientment l'origen d'aquesta realització particular de /k/ i /g/ a l'illa²⁵ i, a més, la qüestió ha estat sovint barrejada amb un altre aspecte que s'hi relaciona però que no hi és coincident del tot: l'articulació palatal o anterioritzada de [a] i [ə], particularment acusada a Mallorca, sobretot a la zona on es palatalitzen les dues consonants velars, però que es detectable també a d'altres indrets del domini lingüístic com Menorca i punts diversos del català occidental²⁶. En tot cas el procés ha de ser paral·lel al que tingué lloc en francès antic i que dugué les velars [k] i [g] seguida de [a] a palatalitzar-se fins esdevenir

²¹ De fet, tot i que les actualitzen i les completen, tots tres autors treballen amb les dades recollides per Alcover a principis de segle i exposades en diversos articles del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (1901-1936).

²² Tot i no esmentar-les per escrit, Veny (1983) encara hi afegeix algunes localitats més en el mapa que presenta a la pàgina 80 de la seva coneguda obra.

²³ Vegeu Moll (1980:57), Veny (1983:88) i Recasens (1991:244).

²⁴ Bibiloni (*op. cit.*) creu que només davant les tres vocals anteriors.

²⁵ L'únic estudi que coneixem és l'article de P. Barnils *L'articulació de la K i la G mallorquines* de 1915 (reproduït a *Estudis fonètics I* [1917:75-82]). Ni la gramàtica històrica de Moll (1991) ni la de Badia (1981) es preocupen per trobar una explicació del canvi.

²⁶ De manera sistemàtica i independent del context: Calp, la Cala de l'Ametlla, Ascó, Falset, la Pobla de Benifassà, Cincorres i Quart de Poblet. En mallorquí, però, és més tancada i labialitzada. Vegeu Recasens (1991:91 i 106).

[ʃ] i [j]/[ʒ], respectivament²⁷. Recasens (1991:244) suggereix que la realització especialment anterioritzada de la [a] en les mateixes zones on es troba [c] i [ʃ] ha facilitat la palatalització de les dues consonants. Tanmateix, si seguim l'opinió de Recasens, el procés de palatalització de les oclusives velars també s'hauria d'haver produït a Menorca i a les localitats de la part occidental del domini en què la [a] és especialment anterior.

Tampoc no s'ha estudiat l'època de gènesi i expansió del canvi entre els pobles mallorquins en què té lloc, ni, evidentment, quins factors socials han pogut motivar-lo. En tot cas, la palatalització de /k/ i /g/ ha de ser anterior al segle XIX ja que Febrer i Cardona, a principis del segle passat²⁸, donava com a exemple de *pronúncia particular* (=que cal rebutjar) el fet que els mallorquins *pronuncian la c y la g, cómo si fós Kie, d'aquest módo: kié vóls?* És possible, fins i tot, que la *pronunciación gutural* que Joan Dameto creia necessària corregir del parlar de les Illes al segle XVII²⁹ fos una descripció indirecta, entre altres trets, del fenomen que ens ocupa.

Milà dedica força anotacions a aquest tipus de consonants palatalitzades que en general són prou encertades tot i que matisables. Com ja hem dit, el nostre autor devia creure que [c] i [ʃ] era un dels trets que distingia i caracteritzava per excel·lència el mallorquí ja que apareix en l'únic apartat en què Milà intenta comparar els tres parlars baleàrics³⁰. Una altra característica, ja apuntada, de les notes que fan referència a [c] i [ʃ] en mallorquí és que descriuen més els canvis

²⁷ Vegeu Allières (1982:33 i 40). Bibiloni (1983:140) assenyala que en el parlar d'alguns mallorquins (especialment de Felanitx, Manacor i del barri de Santa Catalina de Palma) la /k/ i la /g/ s'articulen tan palatals que arriben a assemblar-se a [tʃ] i a [dʒ], respectivament.

²⁸ A *Principis generals de la llengua menorquina* (1804:55) [citat per Ginebra (1996:65)].

²⁹ A *Historia general del reino balearico*, publicada el 1632) [Citat per Massot (1995:26)].

³⁰ Es tracta del full 70 (**Baleàric 0**). De fet, s'hi parla bàsicament del mallorquí. Per a una descripció de les notes d'aquest apartat, vegeu el capítol 2.1. Milà, a més, no és l'única persona que ha opinat que les dues consonants palatalitzades són un tret distintiu de la fonètica mallorquina. Veny (1983:88), per exemple, expressa també unes opinions semblants: *Juntament amb l'article, (les realitzacions palatals [c] i [ʃ]) denoten inequívocament la procedència insular del parlant.*

vocàlics que provoca la palatalitat dels sons esmentats que no pas la naturalesa de les dues consonants palatals³¹.

Presentem a continuació totes les notes que fan referència als dos fonemes palatalitzats i que es localitzen sobretot en les entrades de les lletres **Q** i **G**³², tot i que hi ha moltes notes esparses en d'altres fulls:

(full 7)

Efecto de la g jech (jach)

guenancia efecto de la g

(full 8)

Despues de q mujer de Quadrado parece que dice qu, coloqua

Matjaca quea muy suave

msique muy suave

(full 15)

Medio acento algunas palabras

Músiqué Fré-gué Imp.

Caminá paladal mas fuerza

(full 17)

Q.

Quiar (car) quear

Pueblo bajo viqueri (vicari)

Toqueador claro O. no repugnó a G.

Queap a muy suave o bien la a a efecto de la e oe|ia ?

quearn, queastich, queabra, quiap

caia queya

³¹ Vegeu els capítols 2.3.1 i 2.4.1.

³² Fulls 17 i 18. També en l'entrada intitolada **Finales** (full 19). Caldria tenir present, tot i que no la tindrem en compte aquí, que existeix una nota en el full 54, dedicat al menorquí de Maó, en què Milà aporta indirectament informació sobre el fenomen consonàntic mallorquí que comentem a través d'una comparació entre el parlar de les dues illes. Milà diu, concretament que en *el campo de Mallorca* hi ha una *a inglesa que se parece un poco a la e* i posa com a exemple d'aquest fet el mot **cap** que hi és transcrit com a *queab*. Comentarem aquesta nota més detingudament en el capítol que dedicarem a les oclusives en menorquí segons Milà (6.2.1) i en les conclusions finals sobre el consonantisme balearic.

Antes de otra vocal nada

Final

barca barquea aigue musique

Obrador dice a modificada

caia queya no cabia ni quea

Rosello dice que la a no es modificada en ia sino el?

de la q

Creo simple modificacion a efecto de la K

Yo creo e muy suave aunque Obr. como yo antes ha creido i

(full 18)

G.³³

Pegam peguan g tan suave que parece y

grega enguan y guant

gata (cerrada?) (gato mox)

frega fregue

Mas dental dice Obr.

Genanci la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g

(full 19)

Finales

dich dicki

sech seki

?tench

?foch focki?

hay? muy marcada

venc

cranc

³³ No tots els casos inclosos en aquesta entrada poden ser considerats exemples de [j]. És el

(full 70)

Mallorca: cap (casi queab)

Totes les notes que acabem de presentar han de basar-se en les dades subministrades pels col·laboradors mallorquins de Milà (Guasp i, sobretot, Obrador). També cal tenir en compte que la relació de Milà amb mallorquins a Barcelona –la majoria amics seus com, per exemple, J. Rosselló i J. Quadrado– era corrent, per la qual cosa el nostre autor podia fixar-se en les especificitats de la fonètica mallorquina o informar-se dels fets que no tenia prou clars amb facilitat³⁴. No es pot descartar, tampoc, que el nostre autor entrevistés alguns mallorquins a Barcelona.

La primera conclusió que es pot treure de la lectura de les notes que hem presentat és que Milà identifica clarament que les oclusives /k/ i /g/ no són sempre iguals en mallorquí que en la resta del català i que, a més, delimita a grans trets, però prou encertadament, les posicions en què ocorre el fenomen: davant la "lletra" **A**³⁵ i en posició final. Tanmateix, no acaba de saber com descriure l'especificitat de les dues consonants palatals, especialment pel que fa a [c]/[k+]. Per aquest motiu creiem que la diversitat d'opinions presentades per Milà en les notes que hem vist cal entendre-la com a diferents temptejos o assajos d'explicació de la naturalesa de les dues consonants esmentades. Tot i així, les grafies o explicacions que predominen, que són clarament les dels fulls 17, 18 i 19, han de ser considerades com les més madurades per Milà i, per tant, les més concloents.

cas de *enguany*, *quant* i *gre(ga)*.

³⁴ En la introducció dels *Estudios de lengua catalana* (1875:509), Milà ja agraiïa als seus amics barcelonins la resolució d'alguns aspectes dubtosos. Pel que fa a aquests papers, és evident que la nota del full 8 que fa referència a la dona de Quadrado ha de ser fruit de l'observació personal.

³⁵ Recordem que, segons els esquemes fonètics de Milà, [a] i [ə] són únicament els correlats tònic i àton de la lletra **A** (Vegeu el capítol 2.4.1). Per això, cal tenir presents les seves idees a l'hora de valorar la nota *antes de otra vocal nada*, en què es refereix a la **A** (full 17), i interpretar que s'està referint a [a] i [ə]. Recordem, així mateix, que Recasens (1986) i Bibiloni (1983) certifiquen que allò que és específic d'una part del mallorquí és la palatalització de les dues

Hem vist, també, que la majoria de les notes es preocupen més per recollir exemples de vocals modificades per la palatalitat de les dues consonants i per esbrinar el tipus de vocal o vocals que en resulta en comptes d'identificar i/o explicar què separa els dos sons mallorquins dels seus correlats velars de la resta del domini català. Al nostre parer, cal entendre les notes i exemples amb les vocals modificades per [c] i [ɟ] (en **ea**, **ia** o **e**) com a un intent més de Milà per descriure la naturalesa exacta de les dues consonants dorsopalatals mallorquines. En efecte, tot i que Milà diu clarament que [c] i [ɟ] són més "suaus" que els seus correlats velars³⁶ i, fins i tot que en posició final [c] és *muy marcada*³⁷, és evident que el nostre autor no devia considerar suficients aquestes explicacions ja que hi insisteix poc. Per aquest motiu, Milà descriu la palatalitat de les consonants sobretot a partir de la sensació acústica que produeixen: la segregació d'una vocal asil làbica ([j] o [e])³⁸ i/o el canvi de punt d'articulació en la vocal consegüent³⁹. En aquest punt, Milà coincideix força amb les descripcions de Veny (1983) i Moll (1960 i 1980) sobre la impressió que els parlants tenen de [c] i [ɟ] :

*-acústicament produeix la impressió d'esser una k o g seguida d'una i rapidíssima, purament consonàntica"*⁴⁰

*-acústicament vénen a resultar una cosa així com ky o gy. Així és, per exemple, com es pronuncien a la zona esmentada les paraules **casa** (aproximadament **kyázə**), **gana** (aproximadament **gyánə**)"*⁴¹

*-Els fonemes /k/ i /g/ coneixen una realització palatal [k,] i [g,], a final de mot i davant les vocals **á**, **é**, **é**, **é**, **i**, en localitats esparses per Mallorca (...). Exemples: **regar**, [rreg,á] (com si fos **reguià**)."*⁴²

oclusives esmentades davant d'aquestes dues vocals i en posició final de mot.

³⁶ Vegeu les notes dels fulls 8 i 18.

³⁷ Vegeu l'entrada *Finales* (full 19).

³⁸ Milà no té clara la naturalesa del so segregat ja que dubta entre les representacions **e** i **i** (per exemple, **car** és grafiat indistintament *quiar* i *quear*). Així cal entendre el comentari *Yo creo e muy suave aunque Obr(ador) como yo antes ha creído i*. Indirectament, doncs, Milà confirma les tesis de Mascaró i Rafel (1981) sobre la naturalesa de la **i** asil làbica en mallorquí.

³⁹ Per exemple *Música, Frêgne, guenancia, aigue*.

⁴⁰ Moll (1980:57).

⁴¹ Moll (1960:21).

A tot aquest seguit de notes que bàsicament presenten el fenomen a través dels canvis vocàlics ocasionats per [c] i [j] (segregació de vocals o canvi de a en e), cal afegir-hi les indicacions sobre la sensació de *Medio acento* que produeixen alguns mots que tenen les consonants esmentades⁴³ i la nota sobre la "força" del primer so del mot *caminar*⁴⁴, explicacions que, pel seu caràcter aïllat, han de ser considerades com a primers temptejos de justificació del fenomen que Milà després va abandonar⁴⁵.

Els comentaris finals del full 17 (*Creo simple modificación a efecto de la K. Yo creo e muy suave aunque Obr. como yo antes ha creído i*) han de ser considerats com les conclusions definitives de Milà: la [c] produeix modificacions en la vocal següent, ja sigui segregant una e o una i o, directament, canviant la vocal (la "lletra" A) en e. En el cas de la [j], les modificacions són semblants⁴⁶, però, a través dels exemples, deduïm que la vocal segregada només pot ser i (o y).

A banda de les notes que acabem de veure i que es refereixen sempre a [c] i [j] seguides de vocal, Milà dedica en el full 19 un apartat a fi de recollir casos específics de consonants mallorquines en posició final, la immensa majoria d'exemples de les quals són precisament de [-k+]/[-c]. En aquesta posició Milà creu percebre també darrere de l'oclusiva palatal un so vocàlic, concretament una i; així ens ho indiquen els exemples *dich-dicki, sech-seki, foch-focki*. La novetat més important pel que fa a la naturalesa de la consonant palatal en posició final és la nota a través de la qual Milà ens informa que aquesta és *muy marcada*, indicació que només trobem en el cas esmentat i que no és present en cap nota que faci referència a l'oclusiva palatal mallorquina seguida de vocal.

Un altre aspecte a destacar és que trobem poques descripcions sobre les característiques de la consonant palatal sorda. L'únic que se'ns diu sobre [c] és

⁴² Veny (1983:88).

⁴³ *Medio acento algunas palabras. Música Fré-gué Imp.*

⁴⁴ *caminá paladal mas fuerça.*

⁴⁵ Recordem que aquestes dues opinions esmentades pertanyen al full 15 mentre que les que fan referència a la "suavitat" de [k] i [g] són del full 17 i 18. A més, les grafies **ea**, **ia** i **e** són les úniques que apareixen a la resta de fulls en què Milà descriu les dues consonants palatalitzades.

⁴⁶ Vegeu els comentaris de l'entrada **G** del full 18.

que efectua canvis en la vocal següent (*creo simple modificacion a efecto de la K*), com són aproximadament (**ea, ia, i** o **e**), que en posició final és *muy marcada* i en un parell de notes ambigües (full 8) que pot ser *suave*, però no se'ns diu res sobre quina és la causa de les modificacions que provoca. En canvi, l'oclusiva palatal sonora és descrita clarament dues vegades com a consonant "suau" i, a més, queda clar que la causa dels canvis vocàlics és la propagació d'aquesta característica:

g tan suave que parece y

la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g (full 18)

Una altra nota que val la pena comentar pel fet que planteja un interrogant és *Toqueador claro O(brador), no repugnó a G(uasp)*. Per què [c] havia de repugnar Guasp? És possible que entre els llocs de procedència del primer (Felanitx) i el segon (Palma) no hi hagués la mateixa valoració del fenomen? No volem treure conclusions precipitades d'una sola nota, però cal tenir en compte que la indicació anterior va precedida pel comentari *Pueblo bajo viqueri (vicari)* i que aquest ens remet a una nota molt semblant del full 7: *En la ciudad viqueri (pueblo bajo), en el campo a (vicari)*⁴⁷. En conjunt, i malgrat la generalitat dels comentaris reproduïts, les notes sobre l'articulació del mot **vicari** semblen reflectir una valoració no unànime de la palatalització de /k/ i /g/ entre dues persones de localitats diferents durant el darrer terç del segle passat a Mallorca⁴⁸. És possible, doncs, que estiguem davant d'un índex del que la sociolingüística de la variació anomena **canvi en progrés**, és a dir, de l'extensió desigual d'un tret determinat que va assolint progressivament més parlants i contextos. Deixem constància dels comentaris de Milà essent conscients de la provisionalitat de les nostres deduccions mentre no hi hagi més dades que les puguin confirmar.

⁴⁷ Vegeu el capítol 2.3.1.

⁴⁸ Avui, paradoxalment, Felanitx i Palma realitzen el fenomen esmentat amb idèntica vitalitat. En aquest exemple (*vicari*), no es pot menystenir tampoc la influència de la vibrant en el procés de tancament de la [a] en [e]. Vegeu Moran (1994:101).

En conclusió, Milà detecta que /k/ i /g/ en mallorquí no tenen la mateixa naturalesa que en la resta de parlars catalans; que [c] i [j] efectuen canvis en la vocal consegüent i que són, a més, molt "suaus". No es deixa prou clar, però es pot deduir que la "suavitat" és la causa de les modificacions vocàliques. Així mateix, [c], en posició final, és *muy marcada* i segrega també un element vocàlic. Igualment, recull força exemples del fenomen, sobretot a través de la sensació acústica de segregació de vocals (representades **ea**, **ia**, **y** o **i**) o dels canvis en la vocal següent (segons Milà la "lletra" **A** esdevindria una **E**) que produeix la palatalitat de les consonants esmentades, la qual cosa ens explica l'efecte de barreja de vocalisme i consonantisme que tenen les notes que hem vist. Com hem vist, la descripció del fenomen és semblant a la que han fet els lingüistes moderns, com Moll, Veny o Bibiloni. També és remarcable que Milà sigui capaç de precisar les posicions més habituals en què els dos sons passen de velars a palatals (davant la "lletra" **A** -[a] i [ə]- i en posició final).

Malgrat els encerts que acabem d'esmentar, Milà deixa entendre que el fenomen és general a tot l'illa, cosa que és discutible⁴⁹. Però els principals problemes que planteja les notes recollides per Milà sobre les dues oclusives palatals és la dispersió en el tractament del fenomen i la disparitat d'explicacions del mateix fet, la qual cosa ens explica la diversitat de grafies i les aparents contradiccions entre algunes notes⁵⁰. Així mateix, faltarien determinats aspectes bàsics, com ara diferenciar les /k/ i /g/ velars de les palatals o definir més exactament la naturalesa d'aquestes darreres realitzacions.

En definitiva, Milà és capaç de descriure la palatalitat de les consonants [c] i [j] a Mallorca d'una manera aproximada i simple però prou encertada, si tenim en

⁴⁹ La bibliografia que hem consultat (Moll [1960 i 1980], Veny [1983], Recasens [1991] i Bibiloni [1983]) palesa que no hi ha unanimitat en la descripció i precisió de l'abast geogràfic del fenomen a Mallorca. Milà en una nota del full 54 en què compara mallorquí i menorquí (vegeu el capítol 7.2.1) diu que un tret típic del *Campo de Mallorca* és l'articulació de la *a inglesa*, que se parece un poco a la *e*. És probable que aquesta nota faci referència indirectament el fenomen que comentem.

⁵⁰ Ens referim al fet que el mateix fenomen sigui descrit en un lloc com a *medio acento*, en uns altres com a consonant "suau" i a vegades com a consonants més "fortes" o molt "marcades".

compte l'estat de la fonètica al 1875⁵¹ i la no separació prou nítida entre so i grafia que era habitual a l'època i que ell mateix, com ja hem assenyalat, comet en la descripció d'altres fenòmens consonàntics.

⁵¹ Per exemple, l'Alfabet Fonètic Internacional (A.F.I) fou creat per Paul Passy el 1896. Recordem que aquests papers van ser escrits entre 1870 i 1876, aproximadament. Tot i així, cal remarcar, per exemple, que Milà no utilitza mai la lletra **C** per encapçalar els exemples de [k],

5.2.2 La geminació de les oclusives bilabials seguides de /l/

La geminació dels fonemes oclusius velars i bilabials quan van seguits de la lateral alveolar [l] en grup isosil·làbic és un tret específic d'una part dels parlars catalans. Sistematitzar aquesta pronunciació i la zona on té lloc, però, no és senzill ja que, a més dels contextos (la geminació es produeix bàsicament en posició posttònica), els dialectes que dupliquen les oclusives esmentades abans de lateral no realitzen sempre el fenomen en tots els sons susceptibles de fer-ho (/p/, /b/, /k/ i /g/)⁵². En les zones on es dona el tret, fins i tot, la geminació pot no produir-se segons el parlant, l'elocució emfàtica, el tipus de mot, etc. A grans trets, es pot establir que actualment els dialectes consecutius⁵³ (especialment el valencià i el nord-occidental meridional) són força refractaris a la reduplicació de les oclusives esmentades, mentre que els dialectes constitutius (especialment el català central) en són força proclius⁵⁴. Tanmateix, aquesta situació dels nostres dies sembla ser el resultat de l'evolució d'una etapa més antiga en què els dialectes occidentals i el tarragoní no presentaven reduplicació d'oclusives en el context indicat, mentre que els orientals (excepte el tarragoní) acostumaven a geminar-les⁵⁵. Un altre aspecte que pot afectar aquest tret fonètic, però que no tindrem present perquè no afecta el mallorquí, és la possibilitat que la geminació de les oclusives velars i bilabials sonores impliqui, a més, una pèrdua de sonoritat⁵⁶.

Pel que fa a aquest fenomen, Milà es limita a recollir uns quants exemples esparsos en diferents entrades que, a partir de la grafia que presenten, ens

ja que prefereix usar **Q** i **K**.

⁵² El baleàric, per exemple, gemina actualment els dos sons oclusius sonors davant [l] però no els oclusius sords. A més, el grup /bl/ posttònic pot presentar-hi també realitzacions no geminades. Vegeu Recasens (1991:190-191 i 240-241).

⁵³ L'alguerès, però, sembla acostar-se en aquest punt als dialectes constitutius. Vegeu Recasens (1991).

⁵⁴ Per a una localització exacta i descripció completa del fenomen, vegeu Recasens (1991:190-191 i 240-241).

⁵⁵ Vegeu Badia (1981:206).

⁵⁶ Vegeu Recasens (*Op. cit.*).

permet identificar la pronunciació de les oclusives bilabials seguides de lateral en mallorquí tal com ho devia percebre el nostre autor. Cal tenir present, però, que Milà no fa cap apartat específic per tal de presentar conjuntament aquest tipus de geminacions i que, a més, els exemples que recull són clarament notes marginals fetes *a posteriori* ja que el traç de la lletra és diferent i els exemples són apuntats en espais en blanc que quedaven al marge del full. Els mots recollits per Milà a què fèiem referència es reparteixen entre l'entrada *Iguals en final*⁵⁷ (dedicada a presentar l'ensordiment de les consonants sonores a fi de mot en mallorquí -i la resta del català-) i la dedicada a la "lletra" **V**⁵⁸. Com veiem, aquests exemples estan inclosos en entrades que no tenen pràcticament res a veure amb el fenomen que ens ocupa, amb la qual cosa encara ens refermem més en l'opinió d'estar davant de casos anotats apressadament. Els exemples són els següents:

(Full 16)

Ramb-la fib-la no-ble

(Full 19)

amabbles dobble tripple tri-ple

amab-bles

Tal com acabem de veure, tots els mots presentats tenen el grup consonàntic en posició posttònica; dels sis mots recollits, cinc fan referència al grup /**bl**/ i solament un a /**pl**/. El primer problema que plantegen els casos citats és intentar entendre què volia plasmar fonèticament Milà amb l'ús del guió⁵⁹. Un segon aspecte que cal també tenir en compte és esbrinar si els dos tipus de grafies utilitzades són complementàries o contradictòries. Al nostre entendre, totes dues qüestions han de ser considerades conjuntament ja que entenem que Milà, a través de la duplicitat de grafies, ens està informant indirectament que la

⁵⁷ Full 16.

⁵⁸ Full 19.

⁵⁹ En altres casos (per exemple a *dob-bè*), Milà usa el guió com a indicador de fi de síl·laba.

geminació de les oclusives bilabials en mallorquí és optativa. En efecte, Recasens (1991:191) diu que, pel que fa al grup /**bl**/ isosil·làbic en posició posttònica, el balear pot presentar dues realitzacions: una, més normal, amb geminació ([**b:l**]), però també una altra sense duplicació ([**bl**]). Pel que fa a /**pl**/, Recasens constata que en balear la pronunciació d'aquest grup es fa sense geminar l'oclusiva sorda.

Així, en els casos més nombrosos (amb /**bl**/), és evident que Milà està plasmant precisament l'alternança entre geminació (a través de les grafies **-bb-** i **-pp-**) i el manteniment de l'oclusiva bilabial sonora⁶⁰ (a través dels exemples amb guió) que, com hem vist, coincideix amb la descripció actual del balear que Recasens reflecteix a la seva obra⁶¹. Així, la problemàtica que plantejava la funció del guió en casos com *ramb-la* o *no-ble* queda resolta en entendre la representació esmentada com un ús particular de Milà destinat a reflectir la manca de geminació en /**b**/. Una altra possible interpretació, a més, i tenint en compte les dades de Recasens, és que Milà volgués reflectir a través de la separació dels mots amb un guió el petit grau d'ensordiment de la bilabial que es dona en mallorquí en aquesta posició. Les grafies *ramb-la* i *fib-la*, a més, podrien representar la conservació en mallorquí de l'etapa prèvia a la geminació que segons Badia (1981:206-207) es va donar en els dialectes orientals⁶². No seria estrany, doncs, està davant d'un dels nombrosos arcaïsmes en mallorquí.

Cal, però, ser prudents perquè també podria tractar-se d'un ús gràfic inconseqüent per part de Milà. Així, no es pot descartar que el nostre autor, en voler reflectir la no geminació de la bilabial, vacil·lés entre usar el guió enmig de l'oclusiva i la lateral (*ramb-la*, *fib-la*) o entre la vocal precedent i la bilabial (*no-ble*, *tri-ple*). Cal reconèixer, de tota manera, que Milà fa un esforç en aquest cas per plasmar la realitat fonètica d'aquells fenòmens que no queden reflectits per l'ús gràfic més habitual.

⁶⁰ En aquest context, esdevé aproximant.

⁶¹ *Fonètica Descriptiva del Català* (1991).

⁶² *Davant la dificultat d'articular el grup d'oclusiva+I, la primera consonant (explosiva, en doble) tendeix a esdevenir inclusiva (en *dob-le), tendència que al menys aconsegueix la geminació (en dob-ble); en l'etapa dob-le, la pausa entre b i I podia ésser més o menys llarga.*

El cas de *tri-ple*, però, és més problemàtic. Tenint present que no coincideix amb les indicacions de Recasens (1991), Milà sembla reflectir una alternança entre geminació o manteniment de l'oclusiva en /**pl**/ que seria paral·lela a la que acabem de veure en /**bl**/. En aquest cas, doncs, som conscients que cal ser prudents mentre no tinguem més dades i postular, amb totes les precaucions necessàries, que potser a finals del segle passat i entre alguns parlants de Mallorca, es pogués donar l'alternança entre geminació i no modificació de la bilabial sorda en /**pl**/ i que aquesta tendència hagués desaparegut en el nostre segle.

Un darrer aspecte que ens ha plantejat les notes sobre la geminació de les oclusives seguides de lateral i que ens ha semblat significatiu és el fet que Milà no recollís el fenomen de la geminació de les oclusives bilabials i velars seguides de lateral en el seu cèlebre estudi sobre el barceloní⁶³ i que, en canvi, sí que ho fes en aquests papers sobre el mallorquí. En aquest sentit, creiem que la presència del fenomen en mallorquí i la seva absència en barceloní ha d'obeir a alguna raó que potser valdria la pena estudiar si es poguessin recollir més dades sobre la geminació de les consonants esmentades en el català del Principat durant el segle passat i la valoració social que tenien, especialment entre les classes il·lustrades.

⁶³ Als *Estudios de Lengua Catalana* (1875:525-526), l'única nota que hi podria fer referència, però que és ambigua, es troba en l'entrada de la **P**: *no se duplica en la pronunciació; así subplanta (..) se pronuncia suplanta*. L'exemple que acompanya la nota no sembla indicar que Milà pensés en el fenomen que ens ocupa.

5.2.2.1 Un cas especial de geminació en mallorquí: el mot *dobler*

Una de les notes⁶⁴ de caràcter sociolingüístic més interessant recollida per Milà fa referència a un tret fonètic relacionat amb la geminació de les oclusives bilabials seguides de lateral. Aquesta nota, inclosa al full 70 (*Baleárico Cero*), forma part d'un grup d'observacions sobre peculiaritats dels parlars baleàrics (sobretot del mallorquí) i comparacions interdialectals⁶⁵. La importància d'aquesta nota rau en el fet que estableix diferències de pronunciació en el mot **dobler** segons el grup generacional:

-los viejos dob-blé

-dobbé, algun doblé los viejos.

Les dues notes fan evident que l'elisió de la lateral⁶⁶ en el mot esmentat encara no s'havia estès del tot entre les generacions velles a la segona meitat del XIX, però que els joves ja havien acomplert el pas a [**dob'be**]. La indicació de Milà ens permet dir que l'elisió de la lateral, precedida per l'oclusiva bilabial geminada, degué originar-se a principis del segle XIX, es generalitzà a mitjans de segle i a finals del XIX o principis del XX ja s'havia acomplert totalment en desaparèixer l'última generació (la que Milà reflecteix) que conservava la pronunciació de la lateral a **dobler**. És significatiu que el **DCVB** (IV:521) encara transcriví [**dobblé**] per a Mallorca⁶⁷, tot reconeixent que *generalment es pronuncia dubbé*. Com és sabut els materials per a la confecció de l'esmentat diccionari es compilaren a principis del nostre segle, quan a les Illes encara es devia conservar el record de la pronunciació [**dobblé**] que hi devia haver desaparegut molt recentment. Coromines (**DECat III:193**), a més, aporta el testimoni de l'obra de Ferrer i Guinart (1914) on l'única forma per al concepte de **diners** ja és [**dubbé**],

⁶⁴ De fet, són dues notes, però repeteixen la mateixa informació.

⁶⁵ Vegeu el capítol 2.1.

⁶⁶ Segons Coromines (**DECat III:193**), *a força d'usar-se, es desgasta extraordinàriament*.

⁶⁷ I **dubblé** per a Menorca.

sense la lateral. Així doncs, Milà va poder recollir el testimoni de la darrera generació mallorquina que conservava la pronunciació de la lateral a **dobler**.

La nota de Milà és una interessant mostra de la fase final d'un canvi lingüístic en curs en què la forma més antiga ([**dobblé**]) solament és conservada entre les generacions majors mentre que les joves ja l'han substituïda per la que conté la innovació ([**dobbé**]). Així mateix, palesa que la pronunciació del mot **dobler** amb la lateral elidida és una innovació força moderna en el parlar de les Illes ja que s'hauria originat i difós al llarg del segle passat.

5.2.3 La realització de les oclusives a fi de mot en mallorquí segons Milà

Com ja hem avançat en la introducció d'aquest capítol, tractarem en aquest apartat diverses notes milanianes que tenen en comú precisar la pronunciació mallorquina d'algunes consonants oclusives en posició final de mot en determinats contextos. Milà, evidentment, pensa en la posició final absoluta de mot ja que en la gran majoria de notes sobre consonantisme mallorquí mai no parla de fenòmens de fonosintaxi entre dos mots⁶⁸.

El primer conjunt de notes que comentarem formen el gruix d'exemples continguts a l'entrada que Milà anomena *Iguals en final* (full 16) en la qual es reflecteix la pèrdua de sonoritat en posició implosiva de les consonants oclusives i d'algunes fricatives⁶⁹. Els casos recollits per Milà són els següents:

Iguals en final

B y P

C y G

D y T

J y X

V y F

És del tot segur que Milà es va inspirar en la gramàtica d'Amengual⁷⁰ a fi de redactar aquestes notes ja que el fenomen de l'ensordiment de les oclusives en posició final de mot en català és presentada d'una manera molt semblant. Aquesta sospita queda confirmada per una petita abreviatura que trobem al

⁶⁸ Excepte a l'entrada de la **S** (full 18), on comenta la dissimilació en [ts] que es produeix pel contacte entre dues fricatives alveolars sordes. Als *Estudios de lengua catalana* dedicats al barceloní, l'únic exemple de fonosintaxi entre dos mots que Milà inclou és precisament un cas de sonorització de [s] en posició final de mot per la vocal consegüent. Vegeu Milà (1875:524).

⁶⁹ Concretament les parelles /**ʒ**/ i /**ʃ**/ (*J y X*), i /**v**/ i /**f**/ (*V y F*). L'altra parella de sons fricatiu, /**s**/ i /**z**/, hi és absent. La neutralització de la sonoritat en posició implosiva en català afecta també les consonants africades. Vegeu Recasens (1991:76).

⁷⁰ *Gramática de la lengua mallorquina* (1835).

marge del full: *Am. 13 etc.* En efecte, la pàgina 13 de la gramàtica d'Amengual és l'inici del segon capítol de l'obra, anomenat *De las letras consonantes que admiten variedad en el sonido ó que pueden ofrecer dificultades*, on podrem llegir els següents comentaris relacionats amb les oclusives finals:

De las letras b, p en fin de diction

Las letras b, p en fin de diction tienen un mismo sonido

*labial suave. Como **sàb, sep**⁷¹.*

De las letras c, g en fin de diction

Las letras c, g en fin de diction tienen un mismo sonido

*linguidental suave. Como **sèg, sec**⁷².*

De las letras d, t en fin de diction

Las letras d, t en fin de diction tienen un mismo sonido

*linguidental suave. Como **vensud, axut**⁷³.*

Un cop vist l'origen de les notes esmentades, ens quedaria per esbrinar el motiu pel qual Milà reflecteix un fenomen que no és específic del mallorquí sinó general en català i que, per tant, ja havia descrit en els seus *Estudios de lengua catalana* (1875)⁷⁴. La resposta a aquest problema implica, doncs, saber perquè les notes sobre la pronunciació de les oclusives i fricatives finals és l'únic tret consonàntic recollit per Milà que és coincident amb el català central i, per tant, que s'aparta de la resta de notes sobre el consonantisme mallorquí. El fet que al costat de les notes citades hi trobem els exemples que hem comentat en el capítol anterior⁷⁵ podria fer pensar que Milà, en sentir algunes diferències entre la pronunciació de les oclusives en mallorquí i català central⁷⁶, volgués establir

⁷¹ Amengual (1835:13).

⁷² Amengual (1835:14).

⁷³ Amengual (1835:14).

⁷⁴ "**D** (...) Inversa suena **t**." "**G** (...) En posición inversa se pronuncia **q** y se escribe **ch**." "**B** (...) en posición final se escribe siempre **p**." Milà (1875:523, 524 i 526, respectivament).

⁷⁵ Són les notes sobre la pronunciació dels grups consonàntics /bɫ/ i /pɫ/ isosil·làbics posttònics. Vegeu el capítol 6.1.2.

⁷⁶ Per exemple, i a banda de les que hem comentat en el capítol anterior, el fet que les oclusives sonores intervocàliques en mallorquí no esdevinguin aproximants com succeeix en català central. Aquest tret, però, sembla estar en decadència en els nostres dies. Vegeu

no solament les diferències sinó també les semblances entre tots dos parlars. Tanmateix no hi ha mostres d'oclusives mallorquines en altres posicions que les que hem vist fins ara, per la qual cosa és més probable que Milà, en redactar aquesta primera entrada sobre les oclusives en posició final, utilitzés la gramàtica d'Amengual com a font d'informació per establir les característiques del consonantisme mallorquí, tal com havia fet per al vocalisme⁷⁷, tot pensant que l'obra esmentada li seria útil i suficient. En veure, però, que Amengual no dóna informació rellevant sobre les característiques del consonantisme de l'illa, sinó bàsicament recomanacions ortogràfiques i comparacions amb el castellà⁷⁸, Milà decidí no basar-s'hi més. Recordem que només en aquesta entrada (*Iguales en final*), en la de la lletra X i, parcialment, en les entrades *Apócope* i *Síncope* del full 14 (dedicades a la pèrdua de [r] i [n] en posició final) hi ha proves clares que Milà s'hagi basat en Amengual; en la resta de notes no hi ha la més mínima coincidència. Aquesta primera observació sobre els sons consonàntics del mallorquí, doncs, caldria entendre-la com una provatura que no va tenir continuació.

Seguint amb les oclusives en posició final, llegim a l'entrada *Finales* (full 19), al costat dels exemples amb [c] a fi de mot⁷⁹, un exemple la grafia del qual sembla voler reflectir una articulació de l'oclusiva bilabial sorda final en mallorquí especialment tensa:

tapp

Una possible interpretació fóra que Milà, a través de la grafia doble *-pp*, volgués reflectir alguna característica particular de la consonant esmentada que no es donés en català central o a la resta del domini. Tanmateix, segons Recasens (1991:182), en posició final absoluta de mot i frase, només en valencià /p/ presenta una explosió més perceptible que la que es dóna en els altres dialectes

Recasens (1991:183, 208 i 235).

⁷⁷ Vegeu el capítol 2.2.2.

⁷⁸ Cal recordar que l'objectiu primari de la *Gramática de la lengua mallorquina* és comparar el sistema lingüístic del castellà i el del català de Mallorca a fi de *generalizar el castellano entre nosotros* (Amengual 1835:X).

catalans. Així doncs, ens hem de conformar de presentar aquest cas sense poder trobar una justificació satisfactòria del possible significat de la grafia doble final.

Un segon grup de notes que fan referència a l'articulació de sons oclusius en posició final es localitza en la mateixa entrada que acabem d'esmentar (*Finales*), on llegim tres mots que reflecteixen el manteniment de l'oclusiva velar sorda en el grup consonàntic final /ŋk/:

venc cranc tench

Segons Recasens (1991:242), els parlars catalans que conserven la realització de [k] rere nasal alveolar⁸⁰ en el context indicat són, actualment, el mallorquí, el menorquí, el valencià i l'alguerès. En la resta de dialectes, l'oclusiva final s'elideix generalment amb algunes excepcions⁸¹. El motiu pel qual Milà inclou aquests tres exemples en l'entrada dedicada a les consonants finals és clar: donar testimoni que el mallorquí conserva l'articulació esmentada i que, per tant, és un tret que l'especifica davant del català central.

Un tercer grup d'exemples és recollit en l'entrada que Milà dedica a l'oclusiva dental sorda [t] (*Dentales T*)⁸² on es descriu únicament el fet que la consonant esmentada es manté en posició final rere /n/ (la gran majoria d'exemples, 5) i /l/ (només un cas). L'especificació d'aquest fenomen és prou explícit perquè, tot i no haver-hi cap nota, els exemples amb l'oclusiva dental en posició final duen la consonant esmentada subratllada amb un traç gruixut. Aquests són els mots que conté l'entrada:

inteligent, corrent, sant, molt, demunt, consignent

Segons Veny (1983:39 i 89) i Recasens (1991:220 i 223), l'elisió o manteniment de la dental final presenta una distribució geogràfica clara: català central, rossellonès, nord-occidental i eivissenc perden la consonant esmentada mentre que la resta de dialectes la manté.

⁷⁹ Vegeu el capítol 5.1.1.

⁸⁰ Per contacte amb [k], tots els parlars catalans presenten la nasal velaritzada [ŋ], independentment que mantinguin darrere l'oclusiva o no.

⁸¹ Vegeu Recasens *op. cit.*

⁸² Full 19.

Així doncs, i excepte en el primer grup de notes comentades que semblen ser una provatura no continuada, l'encert principal de Milà en els dos darrers aspectes fonètics comentats és certificar la realització de les oclusives /**k**/ i /**t**/ en posició final rere nasal alveolar en mallorquí, com a tret específic d'aquest dialecte i, alhora, diferenciador del consonantisme del parlar que Milà utilitzava com a punt de partida en el comentari dels dialectes catalans: el català central (o oriental, segons la seva terminologia).

En definitiva, Milà contrasta algunes de les realitzacions més característiques del consonantisme dels parlars consecutius del català, que han mantingut la pronunciació més clàssica, enfront dels constitutius que l'han modificada⁸³

⁸³ Per a una descripció diacrònica del fenomen esmentat, vegeu Badia (1981:250-251), Veny (1983:39 i 89) i Recasens (1991:220 i 223).

5.2.4 Exemples d'assimilacions entre consonants oclusives mallorquines recollits per Milà

Milà inclou dos exemples a peu de pàgina en el full 18 amb la finalitat de plasmar un dels fenòmens fonètics més característics del català de les Balears: les assimilacions regressives entre dues consonants isosil·làbiques en contacte. El gran volum i intensitat d'aquest tipus de modificacions consonàntiques és un dels trets que confereix al baleàric una personalitat pròpia i pot ocasionar dificultats d'intercomprensió amb la resta de catalanoparlants que no hi estiguin avesats. Veny (1983:90) ha destacat la similitud de les assimilacions consonàntiques del baleàric amb les que tenen lloc als parlars occitano-gascons i al rossellonès; però qui més s'ha preocupat per buscar l'origen d'aquest fenomen singular ha estat Recasens (1990-91:303 i 1991:85). Segons aquest autor, la similitud de les assimilacions regressives entre consonants que es donen entre el rossellonès i el baleàric ha de buscar-se en les relacions entre aquests dos territoris al llarg de l'Edat Mitjana⁸⁴ que haurien fet propagar aquest tret, nascut a Occitània, primer al català septentrional i després al balear. A més, la presència de repobladors occitans a les Balears hauria afavorit encara més aquesta mena d'assimilacions. L'aïllament geogràfic hauria ocasionat que a les Illes, però sobretot a Mallorca i Menorca, la intensitat de les assimilacions hagi estat molt més alta que als territoris continentals originaris. Es tractaria, doncs, d'un tret

⁸⁴ Sobretot, en el període en què formaren el Regne de Mallorca, que també comprenia territoris occitans com Montpeller i el Carladès. A tall d'exemple, De Melchor (1996:261) apunta la possibilitat que un tret afí entre occità, rossellonès i mallorquí, el desplaçament de l'accent a la darrera síl·laba en les combinacions entre verb i pronom enclític, es degui a la presència de repobladors occitans a Mallorca. Aquest tret d'origen occità hauria passat al llarg de l'Edat Moderna a Menorca com a conseqüència dels fluxos migratoris de mallorquins que s'hi desplaçaren a fi de repoblar l'illa, pràcticament buida durant el segle XVI per la inseguretat que provocaren els atacs berberiscos. Si aquesta nova repoblació de Menorca amb mallorquins fos la causa de l'elevat grau de paral·lelismes lingüístics que existeixen entre ambdues illes, disposaríem d'un nou punt de vista que ens podria ajudar a establir la cronologia de determinats canvis lingüístics comuns o divergents en mallorquí i menorquí. Així, per exemple, si es pogués provar l'abast i l'impacte real de la repoblació mallorquina a Menorca després del segle XVI, trets com la palatalització de les oclusives sordes /k/ i /g/ a gran part de Mallorca

originat per influència occitano-rossellonesa que s'hauria desenvolupat autònomament en baleàric fins al punt de ser una de les innovacions autòctones més destacables de la fonètica del català insular. Els dos casos recollits per Milà són aquests:

-*Catsa por capsa* O.

-*Ret-tó* (*Rat-tó*)

Pel que fa al primer cas (*catsa*), Bibiloni (1983:174) i Recasens (1991:187) assenyalen que en mallorquí (i també en menorquí i rossellonès) l'assimilació regressiva entre una consonant oclusiva (C1) i una fricativa (C2)⁸⁵, com és aquest cas, dona sempre com a resultat una africada alveolar [ts], no solament dins de mot sinó també entre dues paraules (per exemple, ['kat'sak] *cap sac*). La O. és l'abreviatura habitual amb què Milà es refereix a un dels seus informadors: Mateu Obrador. Com hem vist, és un dels principals col·laboradors de Milà en la recollida de trets distintius de la fonètica del mallorquí.

El segon exemple, *Ret-tó*, és un exemple de l'assimilació regressiva total que es dona en mallorquí, menorquí i rossellonès entre dues consonants oclusives. També n'hi ha mostres esporàdiques en empordanès⁸⁶.

És interessant assenyalar, tot i que no afecti el consonantisme, la grafia *rat-tó*. La representació de [ə] per la lletra **A** és una altra confirmació de la idea milaniana sobre la vocal neutra que hem exposat en el capítol 2.4.1 i a les conclusions sobre el vocalisme del baleàric (capítol 5).

Com hem vist, Milà es limita a presentar els dos casos d'assimilació esmentats sense comentar-los ni incloure'ls en una entrada. Per a Milà, doncs, són fets puntuals que no sap ben bé on classificar. En els propers capítols⁸⁷ presentarem

serien posteriors a les dates esmentades car altrament també s'haurien transmès a Menorca.

⁸⁵ Si la fricativa és labiodental ([f] o [v]), es produeix una assimilació regressiva total que dona com a resultat una geminació de la segona consonant.

⁸⁶ Vegeu Recasens (1991:235). L'exemple que aporta aquest autor és precisament [rət'to].

⁸⁷ Vegeu els capítols que dedicarem a les consonants nasals, fricatives alveolars, laterals i vibrants.

altres tipus d'assimilacions mallorquines recollides per Milà que, excepte les que afecten la fricativa alveolar sorda, presenten les mateixes característiques.

5.3 Consonants nasals

Tot i que no estan inclosos en els fulls dedicats íntegrament al consonantisme mallorquí⁸⁸, les notes del full 14, dedicat a recollir exemples d'afèresi, síncope i apòcope en mallorquí⁸⁹, han de ser considerades com un avançament de la descripció milanesa de les consonants mallorquines perquè presenten més casos de pèrdua de sons consonàntics que no de vocàlics. Així, solament al primer dels apartats que conté el full (*Afèresis*) hi trobem exemples d'elisió de vocals en posició inicial, mentre que en els dos altres (*Síncope* y *Apòcope*) estan dedicats completament a recollir casos de caiguda de consonants en posició medial i final, respectivament. A més, els dos apartats suara esmentats estan precedits pel títol *Consonantes*. D'aquest full, ens interessa ara comentar algunes notes⁹⁰ del darrer apartat (*Apòcope*) que fan referència a la pèrdua o manteniment de la nasal alveolar sonora /n/ en posició final d'alguns mots segons els contextos en què es trobin. Específicament, les notes parlen dels següents casos:

Ningú vendrá pero ningun homo/ colcun homo

jove bo pero bon jove

ben imposarse pero imposarse be

Com hem vist, tots els casos en què /-n/ es manté es troben en posició proclítica. Són de la categoria dels indefinits (*ningun, colcun*), dels adjectius (*bon*) o dels adverbis (*ben*). L'únic cas que perd la nasal en posició proclítica és el pronom *ningú*. En canvi, l'adjectiu i l'adverbi citats elideixen /-n/ en posició enclítica, tal com és habitual en tots els parlars catalans⁹¹. Les notes citades,

⁸⁸ Fulls 16, 17, 18 i 19.

⁸⁹ El full no té un títol general i està dividit en tres apartats que s'anomenen com els tres fenòmens a què fan referència.

⁹⁰ La resta de notes d'aquest apartat es dediquen a plasmar la pèrdua de /-r/ en posició final d'alguns mots en mallorquí.

⁹¹ Excepte en alguns punts del ribagorçà, en posició posttònica. Vegeu Recasens (1991:260).

doncs, no fan sinó reflectir la variació formal d'alguns mots en català que es justifica per la posició que ocupen dins el sintagma/frase a què pertanyen⁹².

Tanmateix, les notes esmentades plantegen dos aspectes que caldria resoldre. Un, de naturalesa més dialectal, és intentar comprovar l'estat actual de la variació **ningú/ningun** en posició proclítica i la vitalitat de la forma **colcun** en el mallorquí dels nostres dies; el segon, esbrinar el motiu pel qual Milà reflecteix en uns fulls dedicats a descriure el mallorquí un tipus d'alternança en determinats mots que coneixia perfectament ja que és una característica general del català.

Pel que fa a la primera qüestió, és obvi que Milà devia estar al principi més interessat en recollir les formes *ningú(n)* i *colcun* (qualcun), inexistents en català central⁹³, que no pas de certificar un tipus d'apòcope que ja coneixia. De tota manera és interessant remarcar que, segons Coromines (1993:941, volum V), la variació en posició proclítica de *negú/negun* (forma antiga de *ningú/ningun*) en català medieval solia implicar també l'alternança de les dues formes amb el valor de pronom i adjectiu. Coromines, de tota manera, no sembla apuntar cap a una especialització funcional de la variant proclítica amb nasal elidida en la funció de pronom ni de la forma més etimològica amb la funció d'adjectiu. Els exemples citats pel *Diccionari català-valencià-balear* (VII:758), però, sí que indiquen en aquest sentit ja que presenten, en posició proclítica, la forma amb la nasal elidida quan fa la funció de pronom absolut (en referència sempre a persones) i la variant amb la nasal conservada quan acompanya un nom o quan fa de pronom no absolut, tal com succeeix en els exemples recollits per Milà. Fóra interessant, doncs, aprofundir en la direcció en què apunten les dades recollides per Alcover i Moll⁹⁴ ja que la nota de Milà sembla confirmar-la. Som conscients, però, que no es pot pressuposar que aquesta hipotètica especialització funcional es

⁹² Per a més informació sobre els mots que presenten alternança entre elidir o mantenir la nasal final en català, vegeu Badia (1981:241-242), Moll (1991:98), Recasens (1991:259.260) i Rasico (1993:37-38).

⁹³ Pel que fa a *ningú(n)*, evidentment com a adjectiu o determinant, no com a pronom.

⁹⁴ Cal dir que els dos autors no esmenten en cap moment aquesta possible especialització funcional; les deduccions són nostres.

mantingui encara en mallorquí⁹⁵ i que la nostra observació es mereixeria un estudi diacrònic i geolectal que cal fer encara.

Pel que fa a la forma *colcun*, és interessant remarcar que el **DCVB** (IX: 9-10) recull que les variants de **qualcun** són presents a Menorca, Mallorca i Rosselló⁹⁶. Però la forma **colcun** només l'enregistra a Menorca, mentre que dona per a Mallorca **qualcun**. Així doncs, la nota de Milà faria replantejar la distribució espacial fixada per Alcover i Moll i pressuposa que a Mallorca hi degué haver alternança entre *qualcun* i *colcun* fins al segle passat en què aquesta darrera forma desaparegué.

El segon aspecte que apuntàvem (per quin motiu el nostre autor reflecteix una alternança formal que no és específica del mallorquí) pot explicar-se a través de la font en què Milà es basà per a la redacció de les notes que hem comentat. En aquest sentit, podem comprovar que tota la informació del full 14, així com els apartats que conté, són una síntesi del capítol X de la **Gramàtica de la llengua mallorquina** (1835:68-72) d'Amengual. Aquesta és la raó per la qual en l'apartat que inclou els casos de conservació o elisió de nasals finals que hem comentat (*Apòcope*) s'hi poden llegir també notes sobre la pèrdua de [-r]⁹⁷; les mateixes que Amengual ressenyava en el capítol que hem indicat de la seva gramàtica. Així, doncs, Milà resumeix i selecciona el contingut d'un capítol de la gramàtica d'Amengual que li interessà pel fet que reproduïa diversos fenòmens d'elisió de sons en mallorquí; molts dels quals, però, eren compartits per altres parlars catalans com el barceloní. És molt possible que Milà s'interessés per la qüestió de la pèrdua de nasals en posició final com a resultat de la consulta a la gramàtica mallorquina d'Amengual, ja que en els seus **Estudios** sobre le barceloní no parlava de la variació que existeix en català entre alguns mots segons la posició proclítica o enclítica que ocupen. Sí que hi llegim, però, la següent citació en

⁹⁵ Els exemples recollits pel **DCVB** (Coromines [1993:941, volum V] es limita a repetir-los i a afegir *nigú* i *negú*) indiquen que, en el mallorquí actual, hi ha una gran diversitat formal per al modificador indefinit que comentem: *ningú*/*ningun*, *nengú*/*nengun*.

⁹⁶ A la Catalunya Nord, amb la forma **calcun**.

⁹⁷ Comentarem aquestes notes en un proper capítol que dedicarem a les consonants ròtiques.

l'entrada de la lletra **N**⁹⁸: *Se cambia en d en dingú=ningú*. L'interès per les formes i funcions que pot presentar **ningú** fa patent que el nostre autor degué interessar-se primer per recollir les formes autòctones de *ni(n)gú* a Mallorca i que, en adonar-se que s'hi produïa l'alternança entre pèrdua o manteniment de la nasal final segons la posició (paral·lelament al que succeeix en català en altres mots), degué considerar interessant anotar tant les formes generals del català (*bo(n)*, *bé(n)*) com les específiques del mallorquí⁹⁹ que presenten el mateix fenomen. És possible, fins i tot, que Milà s'adonés que havia oblidat tractar el fenomen esmentat en la seva descripció del barceloní i que aquesta nota tingués, de cara a una futura revisió dels *Estudios* de 1875, la funció, a més, de recollir tots els mots on l'elisió condicionada podia tenir lloc.

⁹⁸ Milà (1875:522).

⁹⁹ També a Menorca i Eivissa, al País Valencià i a diversos punts del Principat (vegeu **DCVB** VII:758). És possible que, en el moment de redactar aquestes notes, Milà no conegués encara

5.3.1 Una nota sobre assimilacions que afecten consonants nasals palatals en mallorquí

En el marge superior del full 16 i, per tant, fora de les entrades en què Milà estructurà els fulls sobre consonantisme del mallorquí, hi llegim una nota que plasma les assimilacions consonàntiques regressives sobre les nasals palatals en mallorquí. El fet que no estigui inclosa en cap entrada és la prova que la nota esmentada fou recollida per Milà després d'haver fet les caselles sobre el consonantisme mallorquí. Un altre aspecte que justificaria la posició marginal de la nota que comentarem és el fet que Milà no va preveure cap entrada per a les consonants nasals¹⁰⁰. Així, la nota esmentada no podia ser inclosa en cap espai en concret i, per això, els marges del full n'eren el lloc més idoni. La nota diu el següent:

Banys, blanys por banchs, blanchs.

Bibiloni (1983:181) certifica que el plural dels mots en [ŋk] final és [jns] en mallorquí. Aquesta peculiar evolució fonètica ha de ser originada per una analogia amb el resultat del contacte en mallorquí entre [ɲ] i una consonant: [j] més una nasal [n], freqüentment assimilada al punt d'articulació de la consonant següent¹⁰¹. Així doncs, **bancs** i **blancs** es pronuncien en mallorquí ['bajns] i ['blajns], respectivament; fàcilment interpretables com a **banys** i **blanys** en elocució ràpida. Aquesta palatalització del plural [jns] (<[ŋks]) devia ser freqüent a l'illa; encara avui el lloc on es ven tabac és anomenat a Mallorca **estany**¹⁰²,

la distribució espacial en català de **ni(n)gun**.

¹⁰⁰ Hem vist en el capítol anterior que les principals notes sobre nasals en mallorquí s'inclouen en l'entrada *Afèresis* (full 14), fora dels fulls dedicats al consonantisme.

¹⁰¹ Per exemple ['ajns] (*anys*) o ['lajmpə'sat] (*l'any passat*). Aquest fenomen també es dona en menorquí (vegeu Recasens [1991:263-264]).

¹⁰² Vegeu Bibiloni *op. cit.*

forma que només pot explicar-se per una regressió a partir d'un plural *estancs* pronunciat [əs'taŋs] (<[əs'tajns])¹⁰³.

Tanmateix hi hauria una altra via que ens explicaria l'origen de les formes *blanys* i *banys* sense haver de recórrer a unes formes prèvies **blains*, **bains*. El fet que en mallorquí (i menorquí) el grup [jn] provinent de [ɲ + consonant] sigui clarament perceptible, fins i tot, en elocució ràpida, fa necessari buscar camins alternatius als que hem proposat suara. Així, el **DCVB** (II:509 i 255) enregistra que els mots **blanc** i **banc** són pronunciat a Palma i Manacor ['blaŋc] i ['baŋc] com a resultat d'una assimilació regressiva en què la nasal ha esdevingut palatal per influència de l'oclusiva [c] final¹⁰⁴.

Seguint Bibiloni (1983:143), és clar que el plural d'aquestes dues formes no pot ser altre que ['blaŋs] i ['baŋs] ja que en mallorquí l'oclusiva final dels grups **-nt**, **-rt**, **-mp** i **-nc** desapareix en adjuntar-s'hi la desinència /-s/ de pluralitat. Tot i així, Bibiloni deixa clar que a Mallorca el plural dels mots terminats en [ŋk] és actualment [jns].

Les formes *blanys* i *banys* anotades per Milà són, doncs, formes periclitades avui a Mallorca i que devien haver estat usuals a Palma, Felanitx i, per extensió, a totes les localitats que palatalitzen l'oclusiva /k/ a fi de mot. La competència amb els plurals en [jns], més regulars i generals a l'illa, que segurament alternaven amb les formes enregistrades per Milà, hauria estat la causa que desapareguessin a finals de segle a favor dels plurals més estesos. Així, i en conclusió, estariem davant d'un cas d'analogia que hauria reorganitzat els plurals dels mots acabats en [ŋk] en mallorquí i tindriem constància, així mateix, que en una data no gaire allunyada aquest tipus de paraules podien tenir unes altres desinències de nombre.

¹⁰³ Aquesta és l'explicació que Bibiloni (1983:181) proposa a fi d'explicar el pas *estanc* > *estany* en mallorquí. El **DCVB** (V:512), però, creu que es tracta d'un simple cas d'analogia amb el mot *estany*, més antic, ja que el concepte de *estanc* és més modern. Tot i així, la primera documentació d'aquest canvi ja s'enregistra a Felanitx a principis del segle XVIII (1701).

¹⁰⁴ El **DCVB** també enregistra que a Felanitx **blanc** esdevé ['blaŋc].

5.4 Consonants fricatives

Les notes que fan referència a l'articulació en mallorquí de les consonants fricatives es troben repartides entre dues entrades del full 18¹⁰⁵ (anomenades *S* i *X*), una del full 19 (intitulada *V*) i les notes del full 16 que comparteixen amb les oclusives en posició final¹⁰⁶. Milà s'interessa sobretot per recollir exemples de la fricativa palatal sorda [ʃ] en mallorquí. El més destacable, però, de la descripció de la consonant esmentada és que el nostre autor confon lletra i so en l'entrada que hi dedica. En efecte, en l'apartat dedicat a la **X**, trobem tant exemples amb el so [ʃ], barrejats amb el seu correlat africacat [tʃ], com casos i notes que comenten l'articulació del grup [ks] heterosil·làbic; sons que tenen en comú el fet de representar-se gràficament en català amb la lletra **X**¹⁰⁷. Caldrà, doncs, esbrinar el motiu d'aquest *lapsus* ja que Milà distingia perfectament les tres realitzacions esmentades tal com es demostra a *Estudios de lengua catalana*¹⁰⁸. Sortosament, Milà no comet aquest tipus de confusió en la descripció de la resta de consonants fricatives del mallorquí. Cal dir, però, que els espais dedicats a la fricativa alveolar sorda (/s/) i labiodental sonora (/v/) són d'una gran pobresa d'exemples i comentaris. Hem de remarcar, també, que Milà classifica en aquests papers /ʃ/ i /s/ com a consonants *paladiales*¹⁰⁹ mentre que /v/ sembla ser inclosa entre les *labiales*¹¹⁰.

¹⁰⁵ En aquest full també hi ha una entrada per a la lletra **J**. Tots els exemples que conté, però, presenten [dʒ] en posició intervocàlica per la qual cosa hem decidit parlar-ne en els propers apartats que dedicarem a les consonants africades.

¹⁰⁶ Vegeu el capítol 5.1.3.

¹⁰⁷ Al segle passat no era l'única representació possible d'aquests sons, sobretot per a [ks] heterosil·làbic, però sí la més estesa. Per a una història de la grafia dels sons esmentats, vegeu Segarra (1985 b:54-58).

¹⁰⁸ En aquesta obra publicada al 1875, Milà fa tres entrades diferents per a [ʃ] (**X**), [tʃ] (**TX**) i [ks]-[gz] (**CS-CSS**).

¹⁰⁹ A *Estudios de lengua catalana* (1875), més concretament, *palatales interiores o linguopalatales*. Hi incloïa, també, **CS** i **CSS**.

¹¹⁰ L'origen del nostre dubte és la difícil lectura de l'original. De tota manera, el més probable és que sigui així perquè Milà ja havia classificat la consonant **V** com a *labial* en la seva descripció del barceloní on la caracteritzava d'aquesta manera: *sueno como una b*.

Agruparem les notes milanianes sobre les consonants fricatives del mallorquí en quatre apartats. El primer, el dedicarem a les fricatives en posició final de mot; els altres tres, a /s/, /ʃ/ i /v/, respectivament. En l'apartat que dedicarem a la fricativa palatal sorda, la nostra principal preocupació serà poder separar adequadament els exemples i notes que fan referència a /ʃ/ de la resta de realitzacions tot intentant, però, relacionar-les per tal d'esbrinar les raons que dugueren Milà a fer-ne una descripció tan heterogènia, per no dir confusa.

5.4.1 La realització de les fricatives a fi de mot en mallorquí segons Milà

Tal com hem dit en el capítol 5.1.3, dedicat a les oclusives finals, Milà dedica un apartat en el full 16 a parlar de les consonants que són *iguales en final* entre les quals hi ha les fricatives labiodentals i palatals. En l'entrada esmentada, rere els tres parells de consonants oclusives¹¹¹, hi trobem que les següents "lletres" també esdevenen idèntiques a fi de mot:

J y X

V y F

De la mateixa manera que havia fet amb les oclusives finals, Milà es basa en les indicacions d'Amengual (1835) a fi de redactar aquestes dues notes. Aquests són els comentaris en què Milà es fonamentà:

De las letras J, X en fin de dicción

*Las letras j, x en fin de diccion tienen un mismo sonido paladilengual suave despues de las consonantes. Como: mênj, esclênx*¹¹²

De las letras v, f en fin de dicción

*Las letras v, f en fin de diccion tienen un mismo sonido labiodental suave. Como: prív, ríf*¹¹³

L'únic aspecte que poden plantejar les dues notes citades, a més, del que ja hem deduït per al conjunt de l'entrada¹¹⁴, és intentar esbrinar per quina raó Milà oblida d'esmentar els altres dos sons fricatius (/s/ i /z/) que pateixen el mateix fenomen de neutralització de la sonoritat en posició final absoluta de mot. En aquest sentit, és clar que la tradició ortogràfica catalana, que no ha usat la lletra z

¹¹¹ *B y P, C y G, D y T.*

¹¹² Amengual (1835:16).

¹¹³ Amengual (1835:18).

¹¹⁴ Vegeu el capítol 5.1.3.

a fi de mot¹¹⁵, és la responsable de l'absència esmentada. No hem de creure que Milà no distingís entre fricatives alveolars sordes i sonores ja que als *Estudios de lengua catalana* (1875) els dos tipus de fonemes queden separats en dues entrades diferents¹¹⁶; és a dir, el nostre autor les distingia perfectament des del punt de vista fonètic i, fins i tot, ortogràfic. Fins i tot, Milà havia descrit al mateix treball el fenomen de la sonorització de [s] final de mot seguida de vocal¹¹⁷.

Una consulta a Amengual (1835), que és la font de Milà en aquestes notes, ens fa veure que l'autor mallorquí no esmenta pràcticament cap cas de /s/ i /z/ en posició final en la seva gramàtica. El gramàtic mallorquí també distingia entre fricativa alveolar sorda i sonora però considerava que /z/ entre vocals era *lingüidental muy dulce* o *s líquida* (i que calia escriure s) mentre que en la resta de posicions era *lingüidental suave análogo al de s líquida pero una tercera parte mas fuerte* (i s'havia d'escriure z)¹¹⁸. Així mateix, Amengual (1835:269) sols reconeixia l'existència de la "s líquida forta" (= [z]) en posició final als pronoms *emz*, *enz* i *elz*¹¹⁹.

El fet, doncs, que Amengual no hagi tingut en compte el fenomen de l'ensordiment dels dos sons fricativus alveolars a fi de mot hauria motivat que Milà oblidés d'esmentar /s/ i /z/ en l'entrada que hem comentat. Cal reconèixer, però, que Milà, com Amengual, estava influït per la tradicional confusió gràfica que presenten els textos catalans entre els dos sons esmentats en posició final de mot d'ençà el segle XIII, cosa que no succeeix tan marcadament entre la resta de les fricatives i les oclusives finals.

¹¹⁵ Des de l'ensordiment de les oclusives, fricatives i africades sonores en català (segle XIII) en posició final absoluta de mot, no s'ha distingit tradicionalment els sons [s] i [z] mitjançant les grafies en la posició esmentada. Així mateix, cal no oblidar que en llatí l'ús de z es limitava a uns pocs casos en posició inicial i intervocàlica, però mai final. Vegeu Fiol (1995:7).

¹¹⁶ Anomenava *S fuerte o silbante* a /s/ i *S suave o arrastrada* a /z/. És interessant destacar que l'entrada dedicada al primer so era encapçalada per la grafia **SS** i la de la segona, per **S**. Vegeu Milà (1875:523-524).

¹¹⁷ "*Que la inversa es suave, se ve con claridad en el caso de final seguida de vocal: felís infán(t), cásas áltas, se pronuncian como si dijese felí-sinfán(t) y cása-sáltas y no felí-ssinfán(t), cása-ssáltas*". Milà (1875:524)

¹¹⁸ Vegeu Amengual (1835:17-19).

¹¹⁹ **Ens** i **els**.

Direm, per acabar, que Milà només fa referència a /f/ en aquesta nota del full 16 al llarg dels papers dedicats a la fonètica mallorquina. Cal assenyalar, així mateix, que la fricativa labiodental sorda també és absent de la descripció milaniana del barceloní.

5.4.2 La fricativa alveolar sorda en mallorquí segons Milà

Milà fa un tractament molt específic de la fricativa alveolar sorda en els fulls que estudiem ja que s'interessa només per recollir exemples de transformació de /s/ en mallorquí per fonosintaxi entre dos mots o entre dues síl·labes d'una mateixa paraula. L'entrada que hi dedica expressament s'intitula *Paladiales S* i es localitza al full 18. Una característica de la descripció milaniana del consonantisme mallorquí, que afecta directament el so que ens ocupa, és l'absència de comentaris i d'exemples referits específicament al correlat sonor de la fricativa alveolar: /z/. Això no vol dir, però, que Milà no sabés distingir /s/ i /z/ ja que al llarg de la seva obra hi ha proves constants que tenia molt clara la diferència¹²⁰. Concretament, en l'entrada esmentada, Milà s'interessa per recollir alguns exemples de les freqüents assimilacions i dissimilacions pròpies de la fonosintaxi mallorquina¹²¹, tret que constitueix una de les característiques més emblemàtiques del parlar de l'illa¹²². Pel que fa a la font d'informació en què Milà degué basar-se a fi de redactar les notes sobre la **S** mallorquina, és evident que no tingué en consideració la informació de la *Gramática de la lengua mallorquina* d'Amengual, que es preocupa bàsicament per comparar la representació gràfica de les lletres **S** i **Z** en mallorquí i castellà, i que, a més, és fonèticament errònia¹²³. Tampoc no hi ha cap referència a Obrador o Guasp, per la qual cosa hem de deduir que les notes que presentarem a continuació són

¹²⁰ Per exemple, i com ja hem comentat, als *Estudios de lengua catalana* (1875), Milà distingeix entre *s fuerte o silbante* (/s/) i *s suave o arrastrada* (/z/). També era conscient de la sonorització de la fricativa alveolar sorda en posició final de paraula seguida de mot començat per vocal. És interessant remarcar, també, l'esforç de Milà per tal de representar de manera unívoca els dos sons al marge de les arbitrietats de l'ortografia en usar **S** per encapçalat l'entrada de /z/ i **SS** per a la de /s/. Vegeu Milà (1875:524).

¹²¹ També del menorquí i del rossellonès. Vegeu Veny (1983) i Recasens (1991).

¹²² Veny (1983:90) diu que aquest fenomen és *un dels factors que confereix al dialecte part de la seva indubtable personalitat*. Milà també ho devia considerar així ja que al full 70 (*Balearico 0*) intenta definir l'"accent" del català insular a través d'aquests fenòmens, l'existència de la [o] àtona i els fonemes oclusius dorsopalatals en mallorquí. Vegeu el capítol 2.1.

¹²³ Amengual (1835:17-19) distingia entre dos tipus de **S** (*s suave paladilengual* i *s lingüidental muy dulce*) i un tipus de **Z** (*análoga a la s líquida pero una tercera parte mas fuerte*); és a dir, opinava que rere les dues lletres hi havia tres sons.

fruit de l'observació personal de Milà¹²⁴. És interessant fer notar també que Milà havia inclòs la **S** entre les *dentales* als *Estudios de lengua catalana* (1875) mentre que en els fulls que comentem és a les *Paladiales*. Aquesta és la informació que podem llegir al full 18:

Paladiales

S

*bisbe gnl.*¹²⁵ *birba*

sas señas (ts) dos senyors (ts)

ets homos Devets ses dues

Com acabem de veure, Milà recull, concretament, la dissimilació en [ts] que es produeix entre dues fricatives alveolars sordes heterosil·làbiques i un cas de rotacisme que afecta /s/ en posició implosiva. Pel que fa al primer fenomen, que sembla ser el que més interessà Milà, estem davant d'un tret propi del parlar de Mallorca i Menorca que té una gran vitalitat; prova d'això, segons Moll (1980:52), és l'aplicació que fan alguns illencs d'aquesta dissimilació en parlar altres llengües¹²⁶. L'origen d'aquesta modificació és, segons Recasens (1991:271), el resultat d'un doble procés, primer d'assimilació i després de dissimilació. Així, segons l'autor esmentat, en català és general que les fricatives alveolars en posició implosiva assimilïn el punt d'articulació de les fricatives palatals de la síl·laba consegüent, la qual cosa dona com a resultat els grups geminats heterosil·làbics [ʃʃ] i [ʒʒ]. Aquests grups consonàntics esdevenen, al seu torn, correlats fricatius dels grups [ss] i [zz] produïts també per contactes fonosintàctics. A partir d'aquesta identificació, el mallorquí i el menorquí han produït una dissimilació del mode d'articulació del primer element que ha donat com a resultat els grups [t:s] (<[ss]), [d:z] (<[zz]), [t,:ʃ] (<[ʃʃ]) i [d,:ʒ] (<[ʒʒ]),

¹²⁴ Recordem que Milà no estigué mai a Mallorca; conegué, en canvi, molts mallorquins a Barcelona. Així mateix, la seva correspondència amb destacats membres de la intel·lectualitat de l'illa és nombrosa. Vegeu Nicolau d'Olwer (1932).

¹²⁵ Abreviatura de *generalmente*.

¹²⁶ Segons Moll (*op. cit.*), en el castellà dels mallorquins i menorquins de baix nivell cultural, és

característics de la fonètica heterosil·làbica de les dues illes. Segons Veny (1983:84), un procés analògic, produït a partir de variants contextuais afectades per la dissimilació que hem tractat com, per exemple, **e[d,:]** *jove* o **e[t:]** *sants* (interpretades ***ets joves**, ***ets sants** a Mallorca i Menorca), hauria donat lloc a l'article *ets* del mallorquí i menorquí¹²⁷, estès posteriorment a altres posicions¹²⁸, tal com mostra l'exemple *ets homas* que hem llegit.

Milà, doncs, fa patent a través dels exemples que recull que era conscient que la modificació es produïa en el primer so (/s/) i, també, que la posició en què tenia lloc el fenomen era la formada a partir dels contactes entre dos mots. Així ho indiquen els exemples *sas señas* i *dos senyors* que són acompanyats per la nota (*ts*). L'últim exemple de la dissimilació esmentada, *devets ses dues*, és un cas clar de segmentació errònia a partir de

devet ses dues*, paral·lela a la que deu haver afectat l'article masculí plural **es. Fem notar que aquest darrer exemple presenta un fenomen poc freqüent en mallorquí: l'ús de l'article salat (derivat d'IPSU, -A) davant dels noms de les hores¹²⁹, amb la qual cosa la citació de Milà esdevé doblement interessant.

L'altre tipus de dissimilació reflectida per Milà és exemplificada a través del mot *birba* (*bisbe gnl. birba*). Aquesta mena de dissimilació, anomenada **rotacisme**, és freqüent i específica del parlar de Mallorca on /s/ implosiva passa sovint a [r]¹³⁰ quan és seguida per determinades consonants¹³¹. L'origen del fenomen

freqüent sentir frases com *por lot siglos de lot siglos* o *lot soldadot suizos*.

¹²⁷ Segons Recasens (1991:280), fonèticament [əd(:)z]. Cal relacionar la inexistència d'aquest article en eivissenc amb el fet que aquest dialecte no coneix les dissimilacions esmentades. Vegeu Veny (1983:85).

¹²⁸ Veny (1983:84) assenyala que en mallorquí hi ha una alternança entre **ets** i **es** en funció d'article masculí plural. La primera forma acompanya els substantius començats per vocal (*ets homas*) i la segona, els començats per consonant (*es cavalls*). Així, doncs, les dues formes de l'article masculí plural s'han especialitzat en contextos fònics diferents.

¹²⁹ Vegeu Veny (1983:85). Caldria estudiar si la nota de Milà reflecteix una situació habitual o excepcional en l'ús dels articles salats a la Mallorca del segle passat.

¹³⁰ Segons Recasens (1991:325), concretament [J], al·lòfon aproximant apicodental sonor de /r/. Aquest autor assenyala, així mateix, que, en posició final, el mallorquí i menorquí solen alternar [J] i [r].

¹³¹ Segons Veny (1983:90), **m**, **n**, **d** i **g**. Segons Bibiloni (1983:178), davant **b**, **d**, **g**, **v**, **m**, **n**. Segons Recasens (1991:269-271), també davant /f/ i, opcionalment, /p/.

sembla ser una falsa percepció de /s/ oberta en posició implosiva en lloc de l'originària fricativa alveolar sonora [z]¹³². El fenomen, reduït avui a l'illa, degué donar-se en altres parts del domini ja que el cognom **Birba** així ho testificaria. Segons el **DCVB** (496:II), aquest tret és propi del "*vulgar mallorquí*". La nota de Milà, però, és limitada a dir que és "general" (=gnl.), amb la qual cosa es deixa entendre un cert tipus d'alternança entre les dues formes citades per Milà, no marcada socialment, a diferència del comentari d'Alcover i Moll. Avui dia, segons Recasens (1991:270), la pronunciació rotacista és un tret idiolectal a Mallorca.

¹³² Vegeu Recasens (1991:270).

5.4.2.1 Alguns casos de pèrdua de [s] a l'interior de mot en mallorquí

Un dels apartats en què està dividit el full 14 s'intitula *Síncopa* i podem llegir-hi els següents exemples:

aquets (aquests), masté (menesté)

Com ja ha estat indicat¹³³, tota la informació recollida per Milà en el full esmentat es basa en el capítol X (*De las figuras de dición*) de la ***Gramática de la lengua mallorquina*** d'Amengual.

Així, pel que fa al fenomen de la síncopa, hi podem llegir:

*La figura de la síncopa es aquella que suprime letra o sílaba en medio de dición. Como **aquets** en lugar de decir **aquests**, **mesté**, en vez de **menesté**; **hidalgo** por **hijodalgo**.*

Aquets és l'únic dels dos casos citats que presenta realment una síncopa. En aquest mot la fricativa alveolar primera desapareix a causa de la complexitat d'articular el grup [sts] final. A partir del plural i per analogia, la forma sense [s] implosiva ha passat al singular. Per aquest motiu, avui conviuen en la major part del català dues formes de demostratiu singular (**aquest** i **aquet**), fins i tot davant de la posició que, teòricament, és més favorable al manteniment de [s]: davant de mot començat en vocal¹³⁴.

Menester i *mester*, les altres formes anotades, són el resultat evolutiu dels ètims llatins **MINISTERIU** i ***MISTERIU**, respectivament¹³⁵. Aquest últim mot és considerat una simplificació popular del primer, ja que tots dos signifiquen exactament el mateix. Coromines¹³⁶, però, diu que *mester* derivaria primer de ***MINSTERIU** i que més tard la consonant nasal s'hauria perdut en el pas al

¹³³ Vegeu el capítol 6.2.

¹³⁴ Per a la distribució geogràfica de les dues formes del demostratiu, vegeu Coromines (**DECat** III:716).

¹³⁵ Segons el **DCVB** (VII:343).

¹³⁶ **DECat** (III:716).

català. En definitiva, es tractaria de l'evolució de les dues formes que el mot **MINISTERIU** podia presentar en llatí i no pas una síncope produïda en mallorquí tal com Milà (i Amengual) creien. La forma **mester** era, segons Coromines (*op. cit.*) la forma més usada en català abans del segle XV, però a partir d'aquesta època **menester** l'anà reemplaçant. L'únic territori del domini lingüístic que conserva la cohabitació medieval són les Illes Balears, on les dues formes s'utilitzen indistintament.

5.4.3 La fricativa palatal sorda en mallorquí

5.4.3.1 Relacions entre [ʃ], les africades [tʃ] i [dz] i el grup consonàntic /ks/ segons Milà

L'apartat dedicat per Milà a la X ¹³⁷ en el full 18, és, amb tota seguretat, l'entrada on podem trobar la confusió més gran entre so i lletra que existeix al llarg dels papers sobre el consonantisme mallorquí que estem comentant. Hi trobem tant exemples amb la fricativa palatal sorda (*xot, moxonía, encax*), com casos amb l'africada palatal sorda (*mitj, bucxaca, bretxa*) i, fins i tot, diversos exemples i comentaris sobre la naturalesa dels grups consonàntics dobles [ks] i [gz] (*ecsemple, eczemple, etzemple*). Hi llegim, així mateix, un comentari de Milà molt interessant de tipus sociolingüístic sobre el canvi [ʃs] > [js] que es dona en mallorquí¹³⁸ en els mots acabats en singular en [ʃ] als quals s'adjunta la /s/ del plural (*mateis por matexos*). Hi ha també, finalment, dos casos amb l'africada alveolar sonora [dz] (*batzerri, doczena*).

Com veiem, Milà inclou en una mateixa entrada sons diversos, alguns dels quals tenen en comú el fet de representar-se tradicionalment en català amb la lletra **X**, acompanyada o no d'altres grafies. La primera qüestió que ens plantejaran aquestes notes, doncs, serà intentar esbrinar els motius pels quals un filòleg com Milà, que, en principi, sembla tenir clara la diferència entre els sons esmentats¹³⁹, presenta un apartat tan sorprenentment confús. En aquest sentit, el més probable és que la causa sigui la font bibliogràfica en què Milà es va basar a fi de recollir exemples de **X**. Hem detectat que la majoria dels casos que conté l'entrada es remeten a la *Gramática de la lengua mallorquina* (1835)

¹³⁷ Milà classifica aquesta "lletra" entre les *paladiales*.

¹³⁸ Actualment, segons Veny (1983:63), el fenomen se circumscriu als parlants vells de l'illa.

¹³⁹ Milà (1875:524-525) havia separat en tres entrades **X** (= [ʃ]), **TX** (= [tʃ]) i **CS, CSS** (= [ks] i [gz]) en la seva descripció del barceloní. Cal fer notar que els dos darrers elements eren considerats "dobles", és a dir, compostos de dos sons per la qual cosa hem de deduir que considerava **TX** com una variant combinatòria de [ʃ].

d'Amengual, obra més preocupada per les prescripcions gràfiques que no pas per la descripció fonètica del mallorquí. Caldrà, però, no excloure la possibilitat d'altres causes relacionades amb el propi Milà.

Abans de tractar el problema que hem apuntat, passarem a presentar el contingut sencer de l'entrada dedicada a la **X**, tenint present que només comentarem fonèticament els exemples que continguin la fricativa palatal sorda. Les altres realitzacions fonètiques es comentaran específicament en apartats posteriors. Tot i així, no oblidarem esbrinar quina mena de relació havia establert Milà entre tots els sons esmentats.

X

xot, moxonía, macxaca, moradux, encax, xamarra, bucxaca, pantax, escarrinx.

mateis por matexos etc.^a. Creo q. def+ de pronunciacion o vulgar. Es pagés.

Exzemple segun G. no etzemple.

+defecto

Matj

Obr. bretxa, matxaca, batzerri

.....? macxaca, baczerri

exseuple, doczena

Hem comprovat que una part dels exemples citats provenen de la gramàtica d'Amengual (1835), concretament de dues de les parts de l'obra: *De la prosodia*¹⁴⁰, un intent de descripció fonètica de les "lletres" mallorquines, i *De la ortografia*¹⁴¹ on es presenten les propostes ortogràfiques d'Amengual, amb algun comentari de la realitat fonètica del mallorquí. Pel que fa al problema que ens havíem plantejat, sembla clar que la gramàtica d'Amengual justificaria en part que Milà hagués fet un apartat tan heterogeni ja que l'autor mallorquí parla conjuntament,

¹⁴⁰ Els cinc primers exemples citats i *baczerri* (pàg. 19).

¹⁴¹ *Xamarra, bucxaca, pantax, escarrinx*, de la pàgina 268; *exseuple, doczena*, de la 269.

en la segona part esmentada de la seva obra, dels sons [ʃ], [tʃ] i [ks]-[gz]¹⁴² i de [ʃ] i [tʃ], en la primera part¹⁴³. Amengual barreja constantment els comentaris sobre la naturalesa de la "lletra" amb les recomanacions ortogràfiques, amb la qual cosa una lectura poc atenta pot induir a confusions. Tanmateix, i com ja hem dit, Milà no havia caigut en els errors d'Amengual en els *Estudios de lengua catalana* dedicats al barceloní, per la qual cosa la confusió que presenten les notes milanianes no poden ser interpretades només com a influència de l'obra de l'autor mallorquí.

Una idea fonètica, que és comuna a Milà i Amengual, ens podria ajudar a entendre el motiu pel qual el nostre autor no respectà la separació entre el so fricatiu palatal sord i el seu correlat africat i, així mateix, per presentar-los indiscriminadament en una mateixa entrada. En aquest sentit, cal tenir present que Milà, tot i dedicar entrades diferents per a **X** (=ʃ) i **TX** (=tʃ) en la seva descripció del barceloní¹⁴⁴, considerava que **TX** era un *sonido doble*¹⁴⁵ en el qual *la x se convierte en ch cast. (I)*. És especialment interessant reproduir la nota a peu de pàgina a què es refereix (I):

*Por eso algunos (catalanes) pronuncian **despachto** en castellano. Recordamos que hace muchos años en la portería del teatro de una población subalterna se escribió en letras grandes **despacho** y luego se quiso corregir añadiendo una pequeña **t** sobre **ach**.*

Amengual també considerava implícitament que [tʃ] era un so doble (format per **c** i **x**) ja que els exemples *macxaca*, *bucxaca*¹⁴⁶ són presentats com a exemples de la lletra **X** al costat de mots com *moxonia*, *ximarra* o *pantax*¹⁴⁷. Així doncs, Milà, malgrat haver separat **X** (=ʃ) i **TX** (=tʃ) als *Estudios* de 1875, opinava

¹⁴² És l'apartat on descriu l'ús que ha de tenir en mallorquí la lletra **x**. Vegeu Amengual (1835:267-268).

¹⁴³ És l'apartat on Amengual descriu la "prosòdia" de la lletra **X**. L'autor mallorquí considerava que [tʃ] era un compost de **c** i **x**. Per això escrivia *bucxaca*, *macxaca*, que és tal com recull Milà els mots esmentats. Vegeu Amengual (1835:19).

¹⁴⁴ *Estudios de lengua catalana* (1875), concretament a les pàgines 524 i 525.

¹⁴⁵ A banda de **TX**, les "lletres" **CS/CSS** també són descrites amb el terme "doble" en aquesta descripció del barceloní. Vegeu Milà (1875:525).

¹⁴⁶ Recordem que Amengual escrivia **cx** en lloc de **tx**.

¹⁴⁷ Vegeu Amengual (1835:19 i 268).

que l'africada palatal sorda era un so compost de **T** i **X**, entenent que aquesta darrera lletra es pronunciava en aquesta combinació com la **ch** del castellà; és a dir, que **TX** era fonèticament [tʃ] en català. Aquesta idea, que sembla tenir una certa base real¹⁴⁸, justificaria el fet que Milà barrejés en una mateixa entrada la fricativa i l'africada palatal sorda car consideraria que [tʃ] era una combinació especial de [ʃ].

Pel que fa al grup consonàntic doble /ks/ heterosil·làbic, veiem que tot gira al voltant del mot **exemple** que és grafiat de tres maneres diferents (*exzemple*, *etxemple*, *ecsemple*). Aquest interès per reflectir diferents grafies de grups consonàntics "dobles" és detectable també en l'últim dels paràgrafs dels casos citats (a partir de *Matj.*) que és, probablement un afegit posterior a la redacció dels altres dos ja que presenta un traç diferent de tinta. Milà, doncs, aprofita un espai en blanc que quedava a l'entrada de **X** a fi d'incloure-hi informació recollida posteriorment. Aquest paràgraf final no és res més que mostres de diferents representacions gràfiques de consonants africades (**TX** i **CX** per a [tʃ], **TZ** i **CZ** per a [dz]) i del grup /ks/ heterosil·làbic atribuïbles a les preferències d'Obrador i Amengual¹⁴⁹.

Respecte a [dz], hi trobem dos mots, un dels quals (*batzerrri*) és presentat amb dues grafies diferents i l'altre (*doczèna*) només amb una. Com hem vist, els dos mots esmentats es troben barrejats amb diversos exemples i grafies de [tʃ] i /ks/ heterosil·làbic. L'única relació possible que es podria establir entre els tres elements fonètics del darrer paràgraf de l'entrada **X** és el fet que Milà considerés que [dz] (com [tʃ] i [ks]/[gz]) era també un grup consonàntic doble. És simptomàtic que, als *Estudios de lengua catalana*, Milà no dediqués cap

¹⁴⁸ Recasens (1992) diu que una de les diferències dialectals difícilment perceptibles en català és la realització de les africades palatals amb l'element oclusiu llarg en català oriental i occidental (per exemple, **mettge**, **cottxe**).

¹⁴⁹ Els tres primers exemples (*bretxa*, *matxaca*, *batzerrri*, amb les grafies **TX** i **TZ**) estan encapçalats per l'abreviatura *Obr(ador)*. Els altres cinc ho estan per un nom intel·ligible que ha de fer referència a Amengual ja que les grafies **CX** (de *macxaca*) i **CZ** (de *bazerrri* i *doczèna*) són les que proposava aquest autor per a les africades esmentades i el grup [ks]-[gz] heterosil·làbic. La grafia **CS** (de *ecsemple*), però, no és atribuïble a Amengual car hi escrivia

entrada específica per a **TZ** i que l'únic exemple que hi apareix (*atzèròla*) sigui inclòs entre els exemples de **T**¹⁵⁰. Implícitament, doncs, es pot deduir que també considerava l'africada alveolar sonora, seguint la seva terminologia, com a consonant *doble*; és a dir, que l'africada **TZ** estava composta per dos sons.

Tanmateix, malgrat la influència d'Amengual o la concepció fonètica de Milà sobre **TX** i les consonants africades en general, és evident que el nostre autor no va ser gaire escrupolós a l'hora de redactar i ordenar la informació que recollia per a l'entrada de la **X**. Aquest fet contrasta amb la resta de les notes incloses en les altres entrades sobre consonantisme mallorquí on el nostre autor no acostuma a incloure-hi fenòmens que afectin més d'un o dos sons. Tot amb tot, és possible que Milà tingués previst refer aquesta entrada en una futura redacció i publicació de les notes sobre el mallorquí que comentem. No cal oblidar que, en definitiva, els fulls que presentem són apunts que estaven concebuts únicament per a ús personal.

Hem de concloure, doncs, que l'interès de Milà per reflectir la diversitat de grafies amb què són representats diversos sons que considerava pròxims (africats o no¹⁵¹) i les fonts de les quals extragué la majoria dels exemples (la gramàtica d'Amengual i les indicacions d'Obrador) fan que l'entrada dedicada a la **X** en mallorquí sigui tan heterogènia fonèticament i tan sorprenent a primera vista si no es tenen presents els factors que hem assenyalat.

exzemple.

¹⁵⁰ Vegeu Milà (1875:523).

¹⁵¹ L'únic lligam, doncs, que es podria establir entre [tʃ], [dz] i el grup [gz] heterosil·làbic des del punt de vista fonètic és que Milà els considerava sons compostos o dobles. La idea segons la qual l'africada palatal sorda era una combinació especial de [ʃ] justificaria la inclusió d'aquest so "senzill" entre els altres tres a la mateixa entrada (**X**). Acabarem de desenvolupar aquesta hipòtesi en els capítols que dedicarem properament a les africades recollides per Milà en mallorquí.

5.4.3.2 Exemples de fricativa palatal sorda en mallorquí recollits per Milà

Centrant-nos en la informació recollida per Milà sobre la fricativa palatal sorda en mallorquí, és evident que el nostre autor buscava exemples del so esmentat en tres posicions: inicial, interior i final de mot. En els seus *Estudios de lengua catalana*, Milà sempre precisa en quina de les tres posicions que hem anomenat poden aparèixer les consonants del diasistema barceloní. És evident, doncs, que els exemples que fan referència a /ʃ/ en mallorquí es poden incloure en alguna de les tres posicions com, per exemple, *xot*, *moxonia* o *escarrinx*; fins i tot, si seguim la concepció milanesa de **TX**, el nostre autor també en recull exemples en posició medial i final: *bucxaca* i *matj*.

Tot i així, la descripció del consonantisme mallorquí feta per Milà que comentem¹⁵², per confusa o esquemàtica que sigui, té com a objectiu prioritari recollir aquelles realitzacions fonètiques que siguin específiques del parlar de l'illa i, sobretot, que no estiguin presents al català central. En aquest sentit, les notes de Milà reflecteixen dos fets de naturalesa dialectal, un dels quals és coincident amb el català oriental, però que devia haver recollit i anotat en aquests papers perquè no és general al domini lingüístic.

Ens referim, en primer lloc, a la constatació que el mallorquí, com el català central¹⁵³, no segrega una iod davant de la fricativa palatal sorda en posició intervocàlica o final de mot precedida de vocal. Així caldria interpretar el respecte de Milà per les grafies d'Amengual ja que el nostre autor representava

¹⁵² Evidentment, som conscients que no estem davant d'una descripció absolutament travada sinó que es tracta d'un esbós previ amb uns materials recollits força ordenats. Tot i així, l'anomenem descripció, amb totes les precaucions que calgui, pel fet de ser un conjunt de dades i comentaris clarament estructurats en apartats.

¹⁵³ Excepte el tarragoní. El català occidental realitza generalment la segregació esmentada. Vegeu Veny (1983:41).

/ʃ/ en les posicions esmentades de la mateixa manera que avui fa la normativa fabriana¹⁵⁴.

L'altra característica que apunta Milà, en segon lloc, és la pèrdua de la fricativa palatal sorda posttònica en posició final de mot seguida de [-s] i precedida de vocal (*mateis por matexos etc. Creo que defecto de pronunciacion o vulgar. Es pagés*)¹⁵⁵; tret que li mereix una atenció especial ja que el nostre autor, a banda de constatar el canvi, creu convenient especificar que no és un fet general a l'illa perquè duu associada una valoració social: *es pagés*¹⁵⁶. L'origen de la modificació esmentada s'ha explicat sovint com un resultat del contacte de la fricativa palatal, per fonosintaxi, amb altres consonants¹⁵⁷. Moran (1997), però, ha proposat una nova explicació sobre l'origen d'aquest canvi basant-se en fets morfofonològics que és molt més satisfactòria i que té en compte l'evolució general de les marques de plural en català. Segons aquest autor, la formació del plural dels mots catalans terminats en [ʃ] es feia primerament afegint solament la desinència /s/; el resultat era, doncs, el grup consonàntic [ʃs] el qual, per dissimilació entre sibilants, era pronunciat sovint [js]. Aviat, però, aparegueren els plurals analògics en -es que convisqueren amb els plurals primitius (**mateixes/mateis**). Més tard, a partir del segle XV, i coincidint amb l'especialització de -es com a plural femení (i -os per al masculí), les noves desinències s'han imposat pràcticament a tot el domini llevat del rossellonès i, desigualment, del mallorquí on encara es poden sentir els antics plurals en [-js] (< [-ʃs]). Així, doncs, la desinència -os aplicada als mots que, com **mateix**, acaben en fricativa palatal sorda, incorporada al parlar de Mallorca a partir del segle XV, és la responsable del desplaçament gradual de **mateis** i les altres formes anàlogues a l'illa.

¹⁵⁴ Vegeu Segarra (1985 a:55).

¹⁵⁵ Al capítol 5.5.1 comentarem un altre exemple d'aquest fenomen: *aqueis* (aqueixos).

¹⁵⁶ L'altre comentari que acompanya la nota esmentada (*creo que de[fecto] de pronunciacion o vulgar*) pot ser tant una opinió de Milà com la justificació d'algun mallorquí que no practicava la dissimilació [ʃs] > [js] i creia convenient rebutjar-la.

¹⁵⁷ Vegeu Coromines (1974:94-105) i Badia (1981:251).

La nota de Milà és, a més, d'un indubtable interès sociolingüístic car reflecteix el motiu que ha fet que els plurals en [js], provinents de mots acabats en singular amb la fricativa [ʃ], hagin quedat reduïts actualment a Mallorca als parlants més vells i estiguin en vies desaparició¹⁵⁸. Les antigues desinències de plural, un altre dels nombrosos paral·lelismes que agermanen el mallorquí i el rossellonès¹⁵⁹, eren vives en el parlar de la pagesia mallorquina durant el segle passat, tal com plasma la nota de Milà¹⁶⁰. Tanmateix, l'estigmatització d'aquestes desinències ha motivat que aquest tret hagi estat abandonat progressivament. La nota de Milà, doncs, reflecteix un estadi lingüístic en què el canvi [ʃs] > [js] encara era general entre determinades capes de la població mallorquina i, alhora, mostra la causa que n'ha originat l'abandó al llarg del segle XX. En definitiva, estem davant d'un cas claríssim d'associació negativa entre un fet lingüístic i una classe social sense gaire prestigi durant la Mallorca del segle passat que ha estat la causa de l'abandonament de la modificació de la fricativa seguida de [-s] per part de les generacions mallorquines nascudes a les àrees rurals, la zona on millor es mantenien els plurals en [js], a partir del segle XX. Milà, una altra vegada, se'ns mostra com un bon observador de la realitat lingüística.

¹⁵⁸ Vegeu Veny (1983:63).

¹⁵⁹ Per exemple, la pèrdua de la vocal neutra àtona final seguida de [i] en els mots esdrúixols i moltes de les assimilacions consonàntiques regressives que tenen lloc a tots dos parlars. L'elisió de /j/ en el context esmentat és força general en rossellonès. Vegeu Veny (1983:63).

¹⁶⁰ Les dades recollides per Alcover entre 1917 i 1921 a fi d'estudiar la flexió verbal en els dialectes catalans (vegeu Perea 1997:340) mostren que la segona persona del plural del present d'indicatiu de **partir** a les localitats de Santa Margalida, Artà, Ariany, Sineu, Manacor i Felanitx era majoritàriament *parteis*. Aquestes dades permeten deduir que els parlars dels llocs esmentats formaven l'àrea mallorquina on millor es mantenien a principis de segle les desinències de plural en [js].

5.4.4 La fricativa labiodental sonora en mallorquí

Milà és molt clar en l'entrada del full 19 que intitula *V: Se hace la v*. A pesar de l'afirmació, no hi recull cap cas de consonant fricativa labiodental en mallorquí¹⁶¹. L'origen de l'escassetat d'exemples, i alhora de la claredat de la nota, en l'apartat dedicat a la [v] del mallorquí ha de ser explicada a partir del fet que Milà ja coneixia la realització fricativa labiodental sonora i els contextos en què es produïa per experiència pròpia, ja que era originari d'una zona (de la capital de l'Alt Penedès, Vilafranca) al costat de la qual encara es diferenciava entre /v/ i /b/ en el segle passat. Així, en un article del 1877 (*Límites de las lenguas románicas*), Milà posava com a exemple de *cambio repentino entre las variedades de una misma lengua* el següent cas:

*En Cataluña, (...) de Villafranca del Panadés á Vendrell, donde, por ejemplo, se pronuncia con mucha fuerza la v que en Villafranca se confunde con la b.*¹⁶²

Així mateix, la raó per la qual Milà dedica un apartat a la **V** en la seva descripció del barceloní, tot i reconèixer que *suenan como b en Barcelona*¹⁶³, és la consciència que la "lletra" **V** té un so propi i independent de **B**, malgrat que la labiodental s'hagi confós en una part del català amb la bilabial¹⁶⁴. Milà, doncs, coneixia la distinció entre fricativa labiodental i oclusiva bilabial sonora de ben jove perquè la seva població natal, Vilafranca del Penedès, era propera a la comarca del Baix

¹⁶¹ Al costat de l'entrada dedicada a **V** en mallorquí, hi ha els exemples *amabbles, dobbles, tripple* i *tri-ple* que hem comentat en el capítol 6.1. Aquests casos semblen haver estat afegits posteriorment a la redacció del full 19. Si ho fossin, tindríem un altre cas de descurança en la recollida d'informació per part de Milà, tal com hem vist en el capítol immediatament anterior.

¹⁶² Milà (1877:535).

¹⁶³ Milà (1875:526).

¹⁶⁴ Segons Moran (1989), la confusió entre /b/ i /v/ a la Catalunya Vella oriental és un procés que ha tingut lloc al llarg de l'Edat Moderna. Fins i tot, si fem cas del testimoni d'A. Puigblanch, a principis del segle passat la zona betacista encara no havia assolit poblacions mitjanes com Mataró. No es pot descartar, però, que aquest autor exagerés els idiotismes del seu parlar local car les confusions entre **b** i **v** són freqüents en els escrits dels pagesos de la comarca del Maresme, segons ens ha informat personalment Josep Moran.

Penedès on la fricativa esmentada era present durant el segle passat¹⁶⁵. Per aquesta raó, Milà devia considerar innecessari presentar exemples de /v/ en mallorquí. En tot cas, no hauria detectat cap diferència remarcable entre la distribució de la fricativa labiodental sonora en mallorquí i el català central meridional que coneixia.

Curiosament, i de manera indirecta, podem llegir un cas de la consonant mallorquina que ens ocupa en l'entrada contigua a l'esmentada per a **V** en el full 19. Així, en l'apartat dedicat a la consonant *U*, se'ns mostra un exemple de [v] com a epèntesi antihiatàtica, en alternança amb [w]:

Cóna (o coa, cola) Pag. cova Obr.

Segons Recasens (1991:199), la inserció d'una consonant epentètica labial o labiodental entre dues vocals també labials o, més freqüentment, entre una [o] i [ə], tal com succeeix en l'exemple que hem llegit, és un fenomen general entre els parlars catalans. A la majoria dels dialectes l'epèntesi és una /b/ o /g/ aproximant, mentre que a Mallorca¹⁶⁶ els hiats esmentats es desfan amb [v]. El fet que l'epèntesi antihiatàtica sigui majoritàriament la fricativa labiodental sonora en mallorquí prova, segons l'autor esmentat, l'elevat rendiment del fonema en aquest parlar.

El més interessant de la nota de Milà, però, és el fet que tornem a veure reflectit en un exemple (*cova*) un tipus de variació que porta associada una valoració social: dir *cova* per *coa* és "pagès" (*Pag.*). El comentari de Milà ens mostraria una situació en què la llengua parlada a Mallorca oscil·la entre intercalar o no una consonant epentètica dins un hiat format per vocals labials o posteriors i, en cas de fer-se, entre [w] i [v]¹⁶⁷, tenint en compte que el darrer

¹⁶⁵ Les dades d'Alcover (1908) palesen l'existència de /v/ al Vendrell a principis del nostre segle i també a les comarques de la regió de l'Ebre, llocs que han esdevingut betacistes en els nostres dies.

¹⁶⁶ A Menorca i Eivissa també però ocasionalment. Vegeu Recasens *op. cit.*

¹⁶⁷ Algunes alternances entre [v] i [w] en menorquí com, per exemple, **beuen**, **anaven** i **meua** (propis de l'oest de l'illa) enfront de **beven**, **anauen** i **meva** (propis de la part oriental) semblen indicar que l'oscil·lació esmentada entre els dos tipus d'epèntesis també pot tenir lloc

tipus d'epèntesi és estigmatitzat com a propi d'un grup humà amb un prestigi baix. Avui dia, el mallorquí encara varia entre introduir una epèntesi entre hiat format per vocals posteriors o no fer-ho, però en cas de tenir lloc és sempre [v] i no [w]¹⁶⁸. Estem davant, doncs, d'un tipus de canvi lingüístic propi de Mallorca que, a diferència d'altres, ha pogut estendre's fora dels àmbits en què estava reclòs al darrer terç del segle passat. Recordem que aquest tipus de modificacions són descrites per la sociolingüística moderna com a canvis en progrés¹⁶⁹.

a Menorca.

¹⁶⁸ Segons comunicacions personals de mallorquins a qui hem entrevistat, hi hauria zones de Mallorca (les més rurals) més proclius a fer l'epèntesi amb [v] i d'altres (les més urbanitzades) que evitarien fer-la.

¹⁶⁹ Vegeu Montoya (1995).

5.5 Les consonants africades del mallorquí segons Milà

Hem considerat oportú dedicar un capítol específic a les consonants africades, de polèmic reconeixement científic, no pas perquè desitgem prendre partit en l'interessant discussió fonètica que envolta aquesta mena de consonants¹⁷⁰ sinó perquè Milà, en els papers autògrafs que estudiem sobre el consonantisme mallorquí, considera que **TZ** ([dz]) i **TJ** ([dʒ])¹⁷¹ mereixen entrades pròpies i diferenciades de la resta de consonants mallorquines. Però no només trobem exemples de consonants africades en les dues entrades esmentades; dins l'apartat dedicat a la **J**¹⁷² ([ʒ]), la majoria d'exemples presenta l'africada palatal sonora. Així mateix, i com ja ha estat comentat, a l'entrada de **X**¹⁷³ hi ha diversos casos amb l'africada palatal [tʃ] i algun cas amb l'africada alveolar [dz]. Pel que fa a l'africada alveolar sorda [ts] originada per la fonètica sintàctica del mallorquí, hem preferit no incloure-la en aquesta secció¹⁷⁴ a causa del fet que els mateixos estudiosos que defensen el caràcter monofonemàtic de les africades en català consideren oportú reconèixer que en la nostra llengua l'africada esmentada o és una realització contextual de /s/ o, simplement, de /t/+s/¹⁷⁵.

Detectem en totes les entrades on llegim exemples de consonants africades una sèrie de característiques comunes que detallem a continuació. En primer lloc, Milà confronta diverses vegades mots iguals que presenten grafies diferents

¹⁷⁰ Vegeu, per exemple, Alarcos (1983:33-45) i Badia (1965 i 1973). Una posició més conciliadora del nucli de la polèmica (el caràcter monofonemàtic o bifonemàtic de les africades) és la de Recasens (1991:174). Segons aquest autor, el caràcter bifonemàtic de les africades en català només es dona en certs contextos i dialectes fora dels quals cal considerar-les com a un sol fonema.

¹⁷¹ Totes dues entrades es troben al full 19. Milà, però, no havia considerat important distingir aquestes dues africades de la resta de sons del barceloní en els seus *Estudios de lengua catalana*. En aquesta obra inclou els exemples de **TZ** en l'entrada de la **T** i de **TJ** en la de la **J**. Aquesta distribució implica, al nostre entendre, que Milà considerava les dues africades com a elements consonàntics dobles. Vegeu Milà (1875:522 i 525)

¹⁷² Full 18.

¹⁷³ Full 18.

¹⁷⁴ Recordem que ja n'hem parlat al capítol 5.3.2, dins la secció de les consonants fricatives del mallorquí.

¹⁷⁵ Vegeu Badia (1965:298-306).

com, per exemple, *macxaca/matxaca* o *doczena/dotzena*. Així, quan es donin aquests casos, caldrà esbrinar si Milà s'interessa pels sons o per les grafies, o totes dues coses alhora. De moment ja podem avançar que les grafies més allunyades de les representacions tradicionals de les africades en català són sempre les d'Amengual (1835) mentre que les que són més properes a l'actual normativa són les que remetent a Guasp i Obrador, indistintament.

En segon lloc, Milà fa una presentació força desordenada de les tres consonants africades que tractarem aquí ja que els exemples que en presenten estan repartits entre diferents entrades, sense que se'n pugui deduir una lògica a primera vista. Així, els casos de [dʒ] són a les entrades de **J**¹⁷⁶ i **TJ**; els de [dz], a **TZ**¹⁷⁷ i **X**, però els exemples més sorprenents són els de [tʃ] que es troben repartits entre les caselles dedicades a **TZ** i, sobretot, a la de **X**. En aquesta darrera entrada, els casos amb africada palatal sorda comparteixen l'espai amb exemples d'africada alveolar sonora i d'altres sons mallorquins no africats¹⁷⁸.

En tercer lloc, Milà sembla interessar-se, des del punt de vista fonètic i dialectal, únicament per [dʒ] que és el tipus de consonant africada que compta amb més exemples en els fulls que dedica al mallorquí¹⁷⁹. Els casos amb l'africada palatal sonora tenen en comú el fet de trobar-se en posició intervocàlica i correspondre sempre a [ʒ] en català central. Així mateix, Milà detecta una variació entre l'africada esmentada i la fricativa palatal sonora en determinats mots mallorquins, especialment en un exemple (*llegir*), on sembla deduir que es tracta d'una alternança de tipus idiolectal. En la resta d'africades ([tʃ] i [dz]), i com ja hem apuntat, Milà sembla més interessat en les diferents propostes gràfiques utilitzades pels intel·lectuals de l'illa a fi de representar les dues consonants esmentades que no pas per les especificitats fonètiques que puguin tenir en mallorquí.

¹⁷⁶ Aquesta entrada presenta també casos de [ʒ].

¹⁷⁷ Hi ha també un cas de [-tʃ].

¹⁷⁸ Concretament, [ʃ] i els grups [ks] i [gz] heterosil·làbics. Vegeu el contingut de l'entrada al capítol 5.3.3.1.

¹⁷⁹ Vegeu els exemples al capítol 5.4.3.

Val a dir, però, que la conclusió més evident que es desprèn de les notes milanianes sobre les africades en mallorquí és que Milà, en l'entrada de la **X** (sobretot) i també en la de **TZ**, es preocupa per recollir exemples de sons **dobles**¹⁸⁰ en mallorquí. Per aquest motiu, barreja exemples de consonants africades i del grup heterosil·làbic /**ks**/ en les dues entrades esmentades. Milà, en no detectar cap aspecte de [tʃ] i [dz] en mallorquí que fos essencialment diferent del barceloní, es dedicà a recollir-ne les grafies més habituals entre els autors mallorquins (**TX**, **CX** i **TZ**, **CZ** respectivament). Així mateix, les grafies utilitzades per al grup heterosil·làbic /**ks**/, en ser molt properes a les de [tʃ] i [dz] (**TZ**, **CZ**, **CS** o **X**), i tractar-se igualment de consonants **dobles** (segons les idees de Milà), també hi són incloses.

Així, els paral·lismes existents entre les diferents representacions gràfiques dels sons [tʃ], [dz] i del grup heterosil·làbic [ks]/[gz]¹⁸¹ i el fet que, segons les idees milanianes, són consonants **dobles** ens explicarien la sensació de barreja indiscriminada que trobem en dues de les entrades que contenen consonants africades del mallorquí (**TZ** i, sobretot, a **X**). Tanmateix, el fet que l'africada palatal sonora té una distribució diferent en mallorquí i barceloní va motivar que en les dues entrades que en presenten mostres (*J* i *TJ*¹⁸²) únicament s'hi trobin exemples en què l'africada [dʒ] correspon en barceloní a una fricativa palatal sonora com, per exemple, *colpetjar*, *ratjola* o *llitgir*.

A continuació presentarem i comentarem separatament la informació recollida per Milà sobre l'africada alveolar sonora i les africades palatals sordes i sonores en mallorquí. Recordem que els exemples de [ts] han estat comentats en el capítol 5.3.2.

¹⁸⁰ En el capítol 5.3.3 ja hem citat els fragments dels *Estudios de lengua catalana* que demostren que el nostre autor opinava que [tʃ], i [ks]/[gz] heterosil·làbiques eren consonants *dobles*. Pel que fa a [dz] i [dʒ], l'esmentat treball, com hem dit al principi d'aquest capítol, les incloua respectivament entre els exemples de **T** i **J**, amb la qual cosa demostrava implícitament que també creia que eren elements formats per dos components fonètics. Vegeu Milà (1875:523 i 525).

¹⁸¹ També amb la representació de [ʃ]. Per això els quatre elements fonètics comparteixen l'entrada de la "lletra" **X**.

5.5.1 L'africada alveolar sonora en mallorquí

Els exemples de [dz] en mallorquí recollits per Milà es localitzen en dues entrades. En una d'elles, **TZ** (full 19), dedicada en principi¹⁸³ només a aquest so, sols es comenta el mot *dotzèna*; a l'altra, **X** (full 18), al costat d'exemples amb diversos sons, hi trobem unes notes, paral·leles a la que llegim en l'entrada anterior, que fan esment al mot *batzèrri*¹⁸⁴ i, també, a *dotzèna*. Aquesta és la informació que hi podem llegir:

(full 18)

X

.....

.....

Obr. (*bretxa*, *matxaca*), *batzèrri*

(.....?, *macxaca*), *baczèrri*

(*ecsemple*), *doczèna*¹⁸⁵

(full 19)

TZ

dotzèna G. no doczèna de Am.

(? *Macj G.*)

Un cop vistes les notes de Milà, és clar que tota la informació que fa referència a [dz] en mallorquí gira al voltant de dos exemples (*dotzèna/doczèna* i *batzèrri/baczèrri*) i al tipus de grafia que utilitzen diferents autors autòctons. És

¹⁸² Fulls 18 i 19.

¹⁸³ També s'hi troba un cas de [tʃ]: *macj (maig)*.

¹⁸⁴ Es tracta del mot **betzèria** "ràbia forta o tenaç", localitzat a Mallorca i Menorca (a Montblanc existeix la variant **betzèria**). Vegeu **DCVB** (II:466)

¹⁸⁵ Posem entre parèntesi la informació que acompanya els mots que ens interessen però que no fan referència a [dz] ja que és necessària per entendre el conjunt de la nota. Recordem, a més, que el paràgraf que presentem sembla ser un afegit posterior als dos altres primers grups d'exemples (que aquí hem representat amb les dues línies de punts suspensius). Vegeu tots els exemples de l'entrada dedicada a **X** al capítol 5.3.2.

significatiu que la grafia **cz** sigui l'emprada per Amengual¹⁸⁶ a fi de representar els dos mots citats i que els casos amb **tz** remetin a Guasp i Obrador¹⁸⁷. A primera vista, sembla clar que Milà s'interessa per les grafies amb què es pot representar l'africada alveolar sonora i no pas per definir-ne la pronunciació en mallorquí. Valia la pena dedicar una entrada a **TZ** només per recollir-hi un comentari gràfic? o hi ha alguna cosa més? Hem de reconèixer que els exemples milanians que contenen [**dz**] (i, també els de [**tʃ**]) són desconcertants ja que semblen dedicats a confrontar preferències gràfiques entre intel·lectuals mallorquins (Amengual, d'una banda i Guasp i Obrador, per altra banda) i no a presentar aspectes significatius o específics de les dues realitzacions africades esmentades en mallorquí. Una possible explicació d'aquest fet és que Milà hagués interpretat erròniament que les grafies *baczèrri* i *doczèna*, i totes les que hi són paral·lels, que llegim a la *Gramática de la lengua mallorquina* (1835) d'Amengual eren mostres d'una realització fonètica [**ks**] o [**gz**] de l'africada alveolar sonora en mallorquí. Així, les grafies fonetitzants, que no fonètiques, de l'autor mallorquí haurien induït Milà a creure que l'obra d'Amengual era una bona font d'informació sobre les especificitats de la fonètica de l'illa¹⁸⁸. Un error d'aquest tipus només pot explicar-se si tenim present la separació poc clara que existia a mitjans del segle passat en els primers lingüistes entre els conceptes de so i lletra¹⁸⁹, i de la qual Milà participa. Aquesta confusió podia ocasionar, com hem vist, interpretacions errònies sobre la realitat fonètica d'una varietat lingüística.

¹⁸⁶ En la seva peculiar ortografia, Amengual (1835) sempre representa el primer element de les consonants africades amb la lletra **c**; per exemple, **cz** (= [**dz**]), **cx** (= [**tʃ**]) i **cj** (= [**dʒ**]).

¹⁸⁷ *Dotzèna* a Guasp i *baczèrri* a Obrador.

¹⁸⁸ De fet, Milà s'havia basat en Amengual en nombroses ocasions a l'hora de descriure el vocalisme del mallorquí, tal com hem vist en els capítols que hi hem dedicat.

¹⁸⁹ Tot i que tenien clara la diferència entre **so** i **figura** en una lletra, és obvi que fer descripció fonètica amb les lletres de l'alfabet llatí els duia a conclusions no prou afinades, en el millor dels casos.

Tanmateix, aquesta interpretació no havia coincidit amb allò que els seus col·laboradors de Mallorca pronunciaven¹⁹⁰ i escrivien: *dotzena*, *batzerri*. Milà, doncs, anota les dues representacions per a [dz] (**CZ** i **TZ**), però només estava segur de la que havia sentit a dir a Guasp i Obrador. És per aquest motiu que creiem que, en el fons, Milà, en no trobar cap modificació, distribució diferent o especificitat de [dz] en mallorquí respecte al barceloní, degué considerar que el més interessant de l'africada esmentada era el fet que no tots els autors mallorquins l'escrivien de la mateixa manera, paral·lelament al que també succeïa per a [tʃ]. Per això, els exemples d'aquestes dues africades recollits per Milà comparteixen la característica de ser confrontacions de mots iguals fonèticament però diferents gràficament i, també, de repartir-se indistintament en les dues entrades on en trobem exemples (**X** i **TZ**)¹⁹¹. Tampoc no es podria descartar absolutament una altra explicació, segons la qual la dispersió que hem detectat obeeiria al fet que Milà no tingués clar què volia plasmar de l'africada alveolar sonora (i també de la palatal sorda) i que, per això, en faci un tractament poc acurat. Malgrat que generalment es pot deduir la lògica de l'ordenació de la informació recollida per Milà sobre el mallorquí, cal tenir present que comentem notes pensades per a ús personal i que, per tant, no sempre podrem saber el motiu últim de determinats tractaments de les notes sobre el mallorquí que Milà anava aplegant.

En conclusió, solament podem veure una preocupació per les grafies i no per les característiques que pugui presentar l'africada [dz] en mallorquí. El fet que el so esmentat tingui unes característiques i una distribució semblant a la que trobem en català central és, possiblement, el motiu pel qual Milà havia considerat que el més destacable era la diversitat de grafies amb què els autors mallorquins representaven l'africada alveolar sonora i la resta d'elements

¹⁹⁰ Recordem que Milà (1875:523) considerava [dz] com una combinació especial de **T** i **Z** ja que havia inclòs *atzerola* entre els exemples de **T**.

¹⁹¹ Ja hem vist que els exemples de [dz] es troben tant a la primera entrada (**X**) del full 18 (*batzerri/baczerri*, *doczena*), dedicada en principi a casos de fricativa i africada palatal sorda, com a la segona (**TZ**) del full 19 (*dotzena/doczena*). En totes dues entrades, a més, hi ha casos de [tʃ].

consonàntics considerats per Milà com a dobles ([tʃ] i [ks]/[gz] heterosil·làbics, però no [dʒ]). No es podria descartar absolutament, però, la possibilitat que Milà cregués que les diverses grafies de l'africada representaven realitzacions fonètiques diferenciades o que, en el fons, tot obeeixi a una ordenació poc curiosa del material recollit.

5.5.2 L'africada palatal sorda en mallorquí

Com ja s'ha avançat, les notes milanianes que fan referència a [tʃ] en mallorquí estan esparses entre diferents entrades (que comparteixen amb exemples d'altres sons), cap de les quals, però, hi està destinada específicament, a diferència del que Milà havia fet per al consonantisme barceloní, on **TX** tenia una entrada pròpia¹⁹². La majoria dels casos que presenten el so esmentat es troben a l'entrada **X** (full 18), però n'hi ha un cas a l'entrada **TZ** (full 19). Finalment, a l'entrada **TJ** del full 19, llegim dos casos que semblen voler indicar una sonorització de l'africada palatal en posició intervocàlica en mallorquí (*butjaca*, *matjaca*). Caldrà, doncs, intentar esbrinar bàsicament la raó que dugué Milà a fer un tractament tan dispers de [tʃ] i si aquest fet obeeix a una concepció fonètica especial de Milà de les africades o si estem davant, simplement, de notes preses desordenadament que havien de ser clarificades en un futur. Presentem a continuació les notes milanianes sobre [tʃ] en mallorquí:

(full 18)

TZ¹⁹³

.....

? *macj G.*

(full 19)¹⁹⁴

(*xot*, *moxonia*), *macxaca*, (*moradux*, *encax*, *xamarra*), *bucxaca*,

(*pantax*, *escarrinx*)

.....

.....

¹⁹² Vegeu Milà (1875:525).

¹⁹³ Indiquem només allò que remeti a [tʃ]. Vegeu el contingut sencer de l'entrada al capítol anterior.

¹⁹⁴ Presentem entre parèntesi els mots que acompanyen els casos que ens interessin en aquest capítol. Les notes que no són necessàries per tractar els casos de [tʃ] han estat substituïdes per les dues línies de punts suspensius. Vegeu la informació sencera de l'entrada **X** al capítol 5.3.3.

.....

Matj

Obr. bretxa, matxaca, (batzerri)

.....? macxaca, (baczerri)

(ecsemple, doczena)

Intentar deduir quina mena de relacions havia establert Milà entre [tʃ], d'una banda, i [dz]¹⁹⁵, [gz]¹⁹⁶ i [ʃ]¹⁹⁷, per altra banda, genera una enorme dificultat.

És possible que, en el fons, Milà estigui anotant exemples de la diversitat de grafies (**x**, **cj**, **cx**, **tj**, **cs**, **cz**) amb què els autors mallorquins del segle passat representaven diversos sons consonàntics¹⁹⁸ que en el Principat eren grafats generalment amb la lletra **X**, acompanyada o no d'altres lletres. Tanmateix, això no explicaria la inclusió d'exemples de [dz] (*doczena, batzerri/baczerri*) entre els casos d'africada palatal sorda i del grup [gz]/[ks].

Cal descartar, d'entrada, la possibilitat que Milà no tingués clara la diferència fonètica entre tots els sons que són presents a les entrades **X** i **TZ**¹⁹⁹ ja que als *Estudios de lengua catalana* (1875) queden separats clarament en entrades específiques. Així, **TX**, **X** i **CS-CSS** formen tres entrades diferents, mentre que els exemples de [dz] i [dʒ] són inclosos, respectivament, entre els casos de **T** i **J**²⁰⁰. A més, una lectura atenta de la descripció milaniana del barceloní ens permetrà establir algunes conclusions sobre la concepció milaniana dels sons africats que ens ajudaran a entendre part dels motius que haurien induït Milà a

¹⁹⁵ *Macj* (**maig**) és dins de l'entrada de **TZ**; així mateix el mot *doczena* (**dotzena**) és present a l'entrada de **X** rere casos de [tʃ].

¹⁹⁶ Així es dedueix del fet que el mot *Ecsemple* estigui inclòs en un paràgraf que comparteix amb casos de [tʃ] i [dz].

¹⁹⁷ Els mots *macxaca, bucxaca* (**matxaca, butxaca**) es localitzen entre un seguit de casos amb [ʃ].

¹⁹⁸ [ʃ], [tʃ] i [ks]/[gz].

¹⁹⁹ La fricativa palatal sorda, les africades alveolar sonora i palatal sorda i els grups heterosil·làbics [ks] i [gz].

²⁰⁰ Vegeu Milà (1875: 523-525).

barrejar exemples tan heterogenis en les entrades de **X**, sobretot, i **TZ**. A través dels *Estudios* de 1875, podem establir que Milà considerava que l'africada palatal sorda era un so "doble" compost de **T** i **X**. Però el fet que hi dediqués una entrada específica, a diferència de les altres dues africades²⁰¹, obeïa al fet que considerava que la fricativa palatal en aquest context esdevenia [tʃ]:

*Es un sonido doble en que la X se convierte en ch. castellana.*²⁰²

És a dir, que **TX** era fonèticament en barceloní [ttʃ]. Milà reafirma la seva idea adduint que la pronunciació catalana del mot castellà **despacho** és *despatcho*²⁰³. Així, segons aquesta concepció fonètica de l'africada palatal sorda, no és estrany que Milà barregi *bucxaca* i *macxaca* entre exemples de fricativa palatal sorda del mallorquí. Una altra "lletra" que era qualificada com a doble era el grup **CS-CSS**:

(Són) sonidos dobles que corresponden á la x cast. de fluxión y á la x fr. de examen. En la ortografía que seguimos se escribe siempre x. Milà (1875:525)

Com ja hem dit, el fet que Milà no dediqués una entrada específica a les africades [dz] i [dʒ] en la seva descripció del barceloní i que n'inclogués els exemples a altres entrades demostren clarament que tots els sons barrejats en les entrades **X** i **TZ** del consonantisme mallorquí eren considerats per Milà com a grups de dues consonants o "dobles".

Pel que fa als tipus de grafies amb què és representada l'africada palatal sorda en les entrades dedicades a **X** i **TZ**, és clar que les diferències responen a preferències gràfiques dels autors en què es basa Milà. Així, les grafies **tx** o **-tj** (*bretxa, matxaca, matj*) remetent a Obrador i **cx** o **cj** (*macxaca, bucxaca, macj*), a l'ortografia proposada per Amengual a la seva gramàtica de 1835²⁰⁴. Aquest fet

²⁰¹ Recordem que l'exemple de [dz] en barceloní (*atzzerola*) es localitza a l'entrada de **T** i que el de [dʒ] (*fetge*) a la de **J**, la qual cosa permet deduir que Milà considerava aquestes dues africades com a simples combinacions contextuais de **T** i **Z** o de **T** i **J**. Vegeu Milà (1875: 523 i 525).

²⁰² Vegeu Milà (1875: 525).

²⁰³ Aquesta idea sembla tenir una base fonètica real segons Recasens (1992). Segons aquest autor, en català central i nord-occidental l'element oclusiu de les africades palatals té una durada més llarga que en la resta de parlars.

²⁰⁴ La grafia **cj** del mot *macj* (**maig**), que remet a Guasp, ha de ser un error produït per

torna a plantejar el problema que ja hem assenyalat al capítol anterior: saber si Milà recull únicament les preferències gràfiques dels dos autors mallorquins o si, a més a més, creia que les grafies **cx** i **cj** eren la indicació d'una hipotètica pronunciació [kʃ] o [ktʃ] de l'africada palatal sorda en mallorquí. En aquest sentit, tornem a remetre'ns a les conclusions generals de l'africada alveolar sonora: no podem estar segurs que cap de les dues interpretacions sigui més vàlida que l'altra ja que estem davant de notes personals, el sentit últim de les quals no sempre podrem capir, però ens decantem per l'explicació d'estar davant de notes sobre les diferents representacions gràfiques que els autors mallorquins utilitzen per als sons "dobles" que, segons Milà, estarien formats per les consonants africades i el grup heterosil·làbic /ks/.

No es pot descartar, a més, que Milà hagués inclòs posteriorment en les entrades de **X** i **TZ** no solament exemples dels sons a què estaven destinades en principi ([ʃ], [tʃ] i [dz]) sinó també tots aquells casos que presentessin, segons les seves idees, alguna mena d'afinitat fonètica o gràfica amb la fricativa o africada palatals sordes i que el nostre autor hagués recollit més tard. Estaríem davant, doncs, de notes preses en diverses tongades, les últimes de les quals, en no disposar d'un espai previst per a elles específicament, serien anotades en les entrades amb què tenien algun tipus d'afinitat gràfica o fonètica.

En tot cas, la conclusió més evident que es pot treure de les notes milanieses sobre l'africada palatal sorda en mallorquí és que Milà barreja indiscriminadament exemples de mots fonèticament diversos amb mostres i comentaris de diferents representacions gràfiques de [ʃ], [tʃ], [ks/gz] i, fins i tot, [dz]. Com hem dit, això ens duu a creure que Milà havia pres notes sobre fonètica mallorquina en diverses etapes i que les anava apuntant allà on li semblava que podien anar, tenint present, però, que era necessari reordenar el

confusió, ja que aquest col·laborador de Milà, com Obrador, seguia les grafies més tradicionals; en aquest cas **tj** (*matj*). L'interrogant que hi ha davant l'exemple reforça la nostra opinió. L'ús de les lletres **-cj** per a [tʃ] a fi de mot és una de les representacions gràfiques que Amengual (1835:269-270) proposa en la seva gramàtica.

material que acumulava si les notes que comentem sobre el mallorquí havien de ser publicades.

Però la barreja de sons africats o compostos i de les grafies amb què podien ser representades no es dóna en els exemples d'africada palatal sonora que Milà va recollir i que comentarem properament. Aquesta diferència de tractament entre [dʒ] i la resta d'africades confirmaria la hipòtesi que el lligam existent entre els diferents exemples de [ʃ], [tʃ], [ks/gz] i [dz] recollits per Milà és el fet que el nostre autor va considerar més interessant plasmar les grafies (**X**, **TX**, **TZ**, **CX**, **CZ**, **CS**)²⁰⁵ amb què aquestes consonants "dobles" han estat representades pels autors mallorquins que no pas la seva pronunciació. Això explicaria la sensació de barreja indiscriminada de sons i lletres que produeixen les entrades on hi ha exemples de l'africada palatal sorda (i d'africada alveolar sonora). La preferència de Milà per la qüestió gràfica en detriment de la descripció dels sons esmentats en mallorquí ha de ser explicada, doncs, a partir del fet que Milà no va veure res de destacable en els sons africats comentats fins ara car no discrepaven essencialment del català central.

²⁰⁵ Milà (1875:525) ja havia considerat en la seva descripció del barceloní que el més destacable del grup /ks/ heterosil·làbic era comentar les diferents propostes gràfiques que els autors de la seva època utilitzaven per a l'aplec esmentat.

5.5.2.1 Casos de sonorització de l'africada palatal sorda en mallorquí

Malgrat el que s'ha comentat en el capítol anterior, val la pena destacar un parell de casos que, en canvi, sí que ens informen de fets fonètics específics del mallorquí pel que fa a les africades palatals. Ens referim als mots *butjaca* i *matjaca* que llegim a l'entrada de **TJ** (full 19) i que ens indiquen una probable sonorització de l'africada palatal sorda en posició intervocàlica, paral·lela a l'oscil·lació que es pot trobar en el rossellonès entre la realització sorda o sonora de l'africada palatal en la posició esmentada²⁰⁶. No seria estrany que estiguéssim davant d'un altre fenomen compartit entre els parlars de Mallorca i de la Catalunya Nord, que presenten un bon nombre d'afinitats, però que hauria desaparegut pràcticament de l'illa en els nostres dies. Així, per exemple, el **DCVB** (II:756), encara recull el mot **bu[dʒ]aca** a Banyalbufar i Fornalutx. El fenomen, però, es devia donar encara durant el segle passat amb una freqüència o extensió més gran car sinó hauria passat desapercbut a Milà o als seus col·laboradors. Milà, doncs, encara va poder recollir exemples de l'oscil·lació esmentada (sobretot en els mots assenyalats) entre la realització sorda o sonora de l'africada palatal. Hem de lamentar, a diferència d'altres fenòmens de variació interna del mallorquí que Milà detecta, que el nostre autor no precisi l'abast geogràfic o social de la variació que comentem tot i que és probable que, com en rossellonès, l'alternança fos lliure i no marcada.

²⁰⁶ Vegeu Veny (1983: 64).

5.5.3 L'africada palatal sonora en mallorquí

Els exemples de l'africada palatal sonora en mallorquí recollits per Milà representen un trencament amb la dispersió i confusió que caracteritzen les notes sobre les altres dues consonants africades que hem comentat en els dos capítols anteriors. Milà torna a interessar-se bàsicament per recollir exemples de realitzacions consonàntiques que siguin característiques del mallorquí i no es donin en català central. Els casos que presenten l'africada esmentada es localitzen a dues entrades intitolades **J** (full 18) i **TJ** (full 19). Cal destacar, en primer lloc, que entre aquestes dues entrades hi ha un canvi de tractament de la consonant que ens ocupa. Així, en la primera entrada (**J**, full 18), es recullen diversos exemples que representen casos d'alternança entre formes lèxiques amb fricativa i africada palatals sonores (*pitjo o pijo*?, *lletjé*, *llijit*); a més, la majoria dels mots recollits per Milà duen un interrogant al costat. Aquestes dues característiques de l'entrada dedicada a la **J**, ens permeten deduir que el nostre autor no estava segur de quina de les dues formes era la més usual o autòctona en mallorquí. Per a Milà, molt probablement, aquesta primera entrada representa una primera coneixença del fet que diverses ocurrencies de [ʒ] intervocàlica²⁰⁷ en català central corresponen a una africada [dʒ] en mallorquí i altres parlars catalans²⁰⁸. A més, cal no oblidar que, en principi, l'entrada estava dedicada a recollir casos de fricativa palatal sonora i no del seu correlat africat.

La segona entrada, en canvi, dedicada específicament a **TJ** (full 19), presenta exclusivament casos de l'africada [dʒ] en posició intervocàlica, alguns dels quals són comuns amb la primera entrada. La majoria dels exemples remetent a indicacions de Guasp i Obrador, per la qual cosa deduïm que Milà s'havia preocupat de trobar la pronunciació exacta dels mots que no tenia clara a la primera entrada i a recollir-ne més casos. Sense cap mena de dubte el fet que

²⁰⁷ Provenent dels grups llatins **-G-** (+ e, i), **-I-**, **-GJ-**, **-DJ-**. Vegeu Badia (1981:194).

²⁰⁸ La resta del baleàric, valencià no apitxat, alguerès i part del nord-occidental.

Milà dediqui una entrada específicament a **TJ** és el resultat d'haver detectat en un primer moment, quan redactava l'entrada anterior (**J**, full 18), que en molts casos la fricativa palatal sonora intervocàlica del català central correspon a l'africada [dʒ] en mallorquí²⁰⁹. Una altra prova de la importància que Milà va donar a l'africada palatal sonora en mallorquí és tenir present que en la descripció de les consonants del barceloní feta als *Estudios de lengua catalana* (1875) no havia considerat necessari dedicar una entrada pròpia a **TJ**²¹⁰. Hi llegim també comentaris sobre la pronunciació del mot *relotge* i unes notes molt interessants sobre la variació existent en mallorquí en l'infinitiu i participi del mot *llegir*, segons Guasp i Obrador. Aquestes darreres notes fan referència al polimorfisme del verb esmentat com si la variació recollida fos d'arrel idiolectal més que social, ja que una forma remet a Guasp i d'altres a Obrador. Vegem, tot seguit, el contingut de les dues entrades que hem citat:

(full 18)

J

pitjo o pijo ? lletjí, lligit, ratjola?, retja?

(full 19)

TJ

Relotge como nosotros

Butjaca id. matjaca

Colpetjar G. O.

*Retja G. O.*²¹¹

Matjí G. O.

Ratjola G. O.

²⁰⁹ Excepte un cas: *retja* (**reixa**).

²¹⁰ L'únic cas de [dʒ] que llegim als *Estudios* milanians (*atzerola*) és troba a l'entrada dedicada a la **T**.

²¹¹ És un cas de sonorització del mot mallorquí *retxa* (reixa). El **DCVB** (IX:456) el localitza a Fornalutx.

Com acabem de veure, quatre mots són comuns a les dues entrades. Es tracta del verb *llegir*, amb el seu participi *llegit*, *llegida*, i els substantius *ratjola* i *retja*. És destacable que l'interrogant que acompanya els dos últims mots en la primera entrada hagi desaparegut en la segona i que les formes verbals, tot just apuntades en l'entrada de **J**, siguin molt més precises i desenvolupades en la de **TJ**. És evident, a més, que la segona entrada presenta més exemples i comentaris, tant sobre la seva procedència (**G.** és Guasp i **O./Obr.**, Obrador) com una interessant comparació interdialectal, trets que no es donaven en la primera entrada. Aquestes diferències entre les dues entrades que acabem de remarcar reforcen, encara més, el caràcter provisional o de tempteig de la informació recollida a la primera casella, dedicada a la **J**, respecte a la segona (**TJ**) i, així mateix, l'esforç de Milà per recollir més exemples d'aquest tret característic del consonantisme mallorquí²¹².

L'origen de la no coincidència entre el mallorquí i el català central en la distribució de les dues consonants esmentades rau en una divergència en l'evolució de les consonants internes llatines **-G-** (seguida de **e, i**), **-I-**, **-DJ-** i **-GJ-** quan es troben en posició pretònica en alguns mots com **lletgir**, **ratjar** o el sufix **-etjar**²¹³. En el context esmentat, aquests grups han donat lloc a una africada palatal sonora en valencià no apitxat, alguerès i, heterogèniament, en part del nord-occidental i del baleàric mentre que a la resta del domini el resultat ha estat majoritàriament **[ʒ]**²¹⁴. Es dóna la circumstància, a més, que en mallorquí

²¹² I també dels dialectes consecutius del català. El resultat **[tʃ]** dels parlars apitxats és evidentment el resultat de l'ensordiment de l'africada sonora. Vegeu Badia (1981:194).

²¹³ Tot i que també afecta la palatal procedent dels mateixos grups consonàntics llatins que hem assenyalat, aquesta diferenciació no té el mateix origen que el pas de **[ʒ]** a **[dʒ]** (**plaja**, **correja** > **platja**, **corretja**) en posició posttònica que tingué lloc en català central (excepte en el bisbat de Girona) i baleàric. Segons Coromines (1983:260), l'autor que primer va descriure aquest tipus de canvis fonètics, en posició pretònica el català central i el baleàric conserven la **-j-** medieval excepte en alguns casos mallorquins on hi ha una propagació analògica de **-tj-** com els que estudiarem.

²¹⁴ En tarragoní i parlars de transició entre el valencià i el nord-occidental la fricativa ha

l'africada palatal sovint està en contacte amb una vocal tònica. Segons Recasens (1991:291), l'africació de la [ʒ] pretònica en mallorquí tindria el seu origen en analogies, influència de la vocal tònica o a casos en què s'ha mantingut una antiga africada palatal i només es dona en formes prefixades (**ajudar**, **ajupir**), mots amb el sufix **-ejar** o formes verbal i nominals en què la consonant palatal es troba en contacte amb la vocal tònica.

Entre els casos recollits destaquen especialment dues alternances establertes entre mots iguals que divergeixen per la presència, en uns, de la fricativa palatal sonora i, en d'altres, del seu correlat africad. Es tracta de les formes *pitjor*, *llegir* i *llegit/llegida*²¹⁵. Pel que fa al primer cas (*pitjo* o *pjo* ?), cal tenir present que el **DCVB** (III: 614) no detecta cap alternança entre les dues formes en el mallorquí del nostre segle i sols detecta la forma amb fricativa a punts del català de transició valencià-nord-occidental i de les comarques gironines. Segons Moll (1991:97), el català ha conegut tots dos resultats però l'èmfasi que produeix la variant amb africada ha ocasionat que *pitjor* hagi predominat. Moll, però, no esmenta que hi hagi coexistència entre les dues variants en el parlar de Mallorca²¹⁶. En aquest cas, doncs, ens hem de limitar a donar compte de la nota de Milà tenint present, però, que podria representar, més que una variació real, un dubte del nostre autor.

Respecte al verb *llegir* (i al seu participi), la variació entre fricativa i africada palatals sonores detectada a la primera entrada (*lletjí*, *llegit*) queda reduïda en la segona a un cas amb fricativa (la forma *llegida* aportada per Obrador que, a més, no coincideix amb la de Guasp: *lletgida*), i tres formes amb l'africada. El contingut de l'entrada **TJ**, pel que fa a les formes verbals que comentem, confirma a grans trets la informació aportada pel **DCVB** (VI:930-933) pel que fa al polimorfisme existent en baleàric entre les arrels **llig-** i **lleg-** en el paradigma verbal de *llegir*.

segregat, a més, una **iod**. En el pallarès, la fricativa palatal ha esdevingut [j]. Vegeu Badia (*op. cit.*).

²¹⁵ En les formes verbals, a més, tenim la presència de lexemes diferents (**lleg-** i **llig-**).

²¹⁶ Coromines (**DECat** VI: 569) només localitza geogràficament els llocs on la forma més antiga (**pijor**) s'ha mantingut fins avui; tampoc no es preocupa d'estudiar diacrònicament

Geogràficament, el **DCVB** localitza les arrels amb [i] a Alcúdia i Artà mentre que a la resta de l'illa sols recull les formes amb **lleg-**. Les dades d'Alcover i Moll, però, no detecten la variant amb fricativa palatal que llegim a les notes de Milà ja que totes les formes mallorquines que recull presenten l'africada que comentem²¹⁷. Cal remarcar, també, que la unanimitat que es pot detectar entre Guasp i Obrador pel que fa a la pronunciació africada de la majoria dels exemples que conté l'entrada **TJ** (*colpetjar, retja, matjí, ratjola*) queda trencada quan es tracta de les formes del verb *llegir*. En aquest cas, Guasp presenta la forma més regular (arrel **llig-** i consonant africada: *llitgida*) mentre que les formes aportades per Obrador (*llitgí, lletjida, lligida*), a més de la variació entre fricativa i africada, presenten l'alternança entre les dues arrels que pot presentar en català el verb **llegir** (**lleg-** i **llig-**). Tot i així, es detecta un predomini de les formes amb l'arrel **llig-** que no coincideix amb la realitat descrita per Alcover²¹⁸ en el mallorquí de la primera meitat del nostre segle ja que les dades d'aquest autor hi plasmen un predomini de les formes que tenen l'arrel **lleg-**²¹⁹. Hem de concloure, doncs, que, com avui, les formes del verb *llegir/lligir* eren realitzades a Mallorca preferentment amb la consonant africada durant el segle passat; tot i així, les notes de Milà detecten algunes formes verbals amb la fricativa palatal sonora que es devien donar, segurament, entre parlants de nivell cultural alt o en situacions de formalitat elevada. Caldria investigar, així mateix, si la diversitat recollida per Milà pel que fa al verb *llegir* respon a factors idiolectals o de variació

l'expansió territorial de la forma **pitjor** entre els parlars catalans.

²¹⁷ Coromines al **DECat** (V: 130), només s'interessa per comentar la introducció, recent, de la conjugació incoativa en el mallorquí, a banda de presentar l'evolució del verb en *lligir* (amb *lliger*), primer, i *llegir*, posteriorment. Pel que fa a les variants lexemàtiques, es limita a dir que **llegir** ha esdevingut comú en el parlar de la gent instruïda i que **lligir** és encara la forma més popular i vulgar del mot arreu.

²¹⁸ Vegeu *La flexió verbal en català* (1929-1931).

²¹⁹ Segons les enquestes d'Alcover, a Mallorca l'infinitiu **llitgir** és exclusiu d'Artà i Son Servera i conviu amb **lletgir** a Alcúdia i Santa Margalida. A la resta de localitats només hi enregistra **lletgir**.

estilística o, fins i tot, si reflecteixen diferències avui superades entre el parlar dels seus dos informadors mallorquins²²⁰.

Restarien encara per comentar els exemples que fan referència, a més, a altres dos fets lingüístics. El primer cas és representat per la nota *Relotge como nosotros*, a través de la qual Milà ens informa de la coincidència entre les formes del mot en mallorquí i *nosotros*; és a dir, el català central. A banda de l'interès que representa aquesta comparació interdialectal, és de suposar que la nota de Milà es refereix a la similitud entre els dos parlars pel que fa no només a l'africada palatal sinó també a la lateral alveolar. Caldrà, doncs, tornar a tenir en compte aquesta nota en l'apartat que dedicarem properament a les consonants laterals²²¹. Podem avançar, de tota manera, que segons el **DCVB** (IX: 332), la forma *relotge* es pot localitzar a la localitat mallorquina d'Artà²²², mentre que a la resta de l'illa només es detecta la variant amb lateral palatal (*rellotge*). Així mateix, segons Alcover i Moll, la forma *relotge* és més propera a l'etimologia que la variant amb lateral palatal i, per tant, més antiga²²³. Cal saber, doncs, quina de les dues variants del mot era la més usual en el català del segle passat ja que el fet que Milà enregistri *relotge* a tots dos parlars és una mostra que aquesta forma hi devia tenir una extensió major que en els nostres dies²²⁴ en què ha estat pràcticament substituïda per *rellotge*.

Els altres dos mots que ens queden per comentar ja han estat presentats en el capítol anterior i han de ser entesos com un exemple de sonorització de l'africada palatal sorda en el mallorquí: *Butjaca*, *matjaca*. Com ja hem dit, aquests mots reflectirien, conjuntament amb les variants amb africada sorda que Milà

²²⁰ Recordem que Guasp era palmèsà i Obrador, felanitxer, localitats on, segons *La Flexió verbal en català* (1929-1931), només s'usa la forma **lletgir**.

²²¹ Hem de dir que el mot *relotge* torna a sortir en l'entrada que Milà dedica a **LL**, amb un comentari clar: *no ll*.

²²² I a Eivissa.

²²³ Vegeu l'evolució completa del mot a partir de HOROLOGIUM a Coromines (**DECat** IV: 813).

²²⁴ Segons Coromines (**DECat** IV: 814), la forma *relotge* era la més habitual vulgarment a Barcelona a principis del nostre segle.

també recull²²⁵, una oscil·lació entre la sonorització o manteniment de l'africada original en posició intervocàlica en el mallorquí del segle passat en alguns mots. Aquest fenomen, que és força general en rossellonès²²⁶, sembla ser absent del mallorquí actual ja que cap dialectòleg l'enregistra. Malgrat que avui no es detectin gaire exemples de sonorització de l'africada palatal sorda en mallorquí, el **DCVB** (II:756) dóna encara *butjaca* a les localitats de Fornalutx i Banyalbufar.

Un altre cas de sonorització de l'africada és recollit per Milà en el full 3, en comentar el vocalisme tònic del mallorquí²²⁷: *fletja*. Com ha estat especificat, les terminacions i exemples que Milà utilitza per recollir exemples de vocals tòniques en mallorquí s'inspiren generalment en les que ell mateix havia usat en la seva descripció del barceloní (*Estudios de lengua catalana*). El mot *fletxa*, precisament, és un dels casos que es repeteix en el treball esmentat i els fulls que comentem. Tot i així, s'ha de remarcar que en les notes sobre el mallorquí que comentem el mot és adaptat clarament en *fletja*. Així mateix un exemple recollit en l'entrada de **TJ**, *retja*, és el resultat de la sonorització de la forma *retxa*, més habitual avui a Mallorca. Sorprenentment el **DCVB** (IX:455) també detecta la forma amb africada sonora a Fornalutx²²⁸. La deducció que podem fer d'aquests casos de sonorització de l'africada palatal sorda és que, tot i que en els nostres dies només se'n poden detectar poques mostres en el mallorquí d'algunes localitats de la Serra de Tramuntana, durant el segle passat havia de tenir una extensió i freqüència més alta; òbviament, i com en el rossellonès actual, coexistent amb el correlat sord de l'africada²²⁹ ja que no ens explicariem com podia haver estat enregistrada per Milà o els seus col·laboradors si es donava, com avui, a àrees marginals de l'illa. Així mateix, l'actual distribució geogràfica dels exemples amb sonorització de la consonant africada és una mostra evident

²²⁵ Recordem *maxxaca*, *buxxaca* que hem comentat en el capítol anterior.

²²⁶ Vegeu Veny (1983: 64).

²²⁷ Concretament a la terminació *-etge*, *-etja*, al costat de *metje*. Vegeu el capítol 2.3.2.3.

²²⁸ Segons Coromines (**DECat** VII:225), l'Arxiduc Lluís Salvador esmenta *retjas* en el sentit de "divisions escalonades" en el glossari final de *Die Balearen*, la qual cosa indica que la forma estava més estesa en el mallorquí del segle passat.

²²⁹ Més que un fenomen regular, devia limitar-se a alguns mots i no pas a totes les posicions.

que el fenomen esmentat ha esdevingut regressiu i que sols es pot detectar en àrees laterals i mal comunicades de Mallorca, com és el cas de la localitat de Fornalutx.

5.6 Les consonants aproximants en mallorquí

Milà recull en diverses entrades nombrosos exemples de [j] la gran majoria dels quals són producte del fenomen de la iodització. Aquesta evolució, específica d'una part del català central i el baleàric²³⁰, ha ocasionat que el resultat final de l'evolució dels grups llatinovulgars **-C'L-**, **-G'L-** i **-LY-** hagi estat [j], mentre que a la resta del domini ha donat [ʎ], coincidint, així, amb el resultat general de l'evolució de **L-** i **-LL-** en català²³¹. El primer aspecte destacable de les dades milanianes sobre l'aproximant palatal en mallorquí és, com en d'altres sons que ja hem tractat, la dispersió dels exemples en entrades diferents. Concretament els exemples de [j] es localitzen en dues caselles del full 16 intitolades *L* i *Y suprimida*, respectivament. El títol de la darrera entrada (*Y suprimida*) s'adiu força amb el seu contingut ja que Milà hi recull, bàsicament, exemples de [j] elidida o debilitada en posició intervocàlica; en la primera entrada (*L*), però, sobta no trobar-hi cap cas de [ʎ] sinó únicament exemples amb aproximant palatal producte de la iodització.

És també molt sorprenent veure que entre les dues entrades esmentades n'hi ha una altra, intitolada *LL*, on, a banda d'algun cas de "canvi" (segons Milà) de // *en l* (per exemple, *vetla*), s'hi recull sobretot exemples de la lateral geminada [ʎ], però cap cas de [j] que correspongui a [ʎ] en els parlars catalans on la iodització és desconeguda. Sembla, doncs, com si Milà hagués intercanviat el contingut de les entrades de *L* i *LL*. A banda de la informació recollida sobre l'aproximant palatal en els fulls dedicats al consonantisme mallorquí que acabem de veure, també cal tenir en compte uns exemples del full 2 presentats dins la terminació -

²³⁰ Per a una caracterització d'aquest fenomen, vegeu Veny (1978:39-47) i Coromines (1976:42). Segons aquest darrer autor, a l'Edat mitjana el fenomen també afectava zones del català nord-occidental.

²³¹ Sobre l'evolució de tots els grups consonàntics llatins esmentats i de les possibles fases intermèdies, vegeu Coromines (1976).

éy²³² que mostren una [j] producte de la iodització, així com una nota que els acompanya i que fa referència a l'elisió de l'aproximant en posició intervocàlica.

Passem tot seguit a presentar el contingut de les dues entrades esmentades del full 16, així com els exemples de iodització continguts en la descripció de la vocal neutra tònica de la pàgina 2:

(full 2)

-éy: verméy, cabéy, concéy, ventréy, ovéya, béya (abeja),

oréya (oreja)

féya (se dice fêa)

(full 16)

L

uis, muyé, apareyad, barreyads,

.....?, coíta, aqueis (o aquells)

Y suprimida

Estovaas (casi suprimida) vea

Feyan suena poco

Duya algo mas

Cuera un poco de i Vuy ana Tambien la y poco

coíta

fea (feya)

fia (filla) ___ Obr. no suprime Y en fia

Obrador que no se suprime ent(erament)e

suena muy poco

²³² Recordem que Milà agrupa els exemples de les diferents vocals tòniques mallorquines (en aquest cas concretament de [ɔ]) en una mena d'entrades que estan encapçalades per una terminació, a l'estil dels diccionaris de rima. Vegeu el capítol 2.3.2.2.

La disposició i ordre de la informació referent a [j] del full 16 permet deduir que Milà s'interessa en la primera entrada (*L*) per recollir mots que presentin l'aproximant, provinent majoritàriament de la iodització²³³, i que corresponguin a [ʎ] en barceloní o català central²³⁴; en la segona (*Y suprimida*), se centra exclusivament en el fenomen de la pèrdua o debilitament de [j] en posició intervocàlica, fenomen que és específic, del menorquí i mallorquí però que es dóna desigualment en aquest darrer parlar²³⁵.

²³³ Els casos *aqueis*, *barreyats* són els únics amb [j] que no procedeix de la iodització; el segon cas, però, és problemàtic.

²³⁴ Tot i així, el barceloní encara conserva alguns casos de [j] que són restes de l'antiga iodització que s'hi donava. Vegeu Veny (1978:42-44) i Moran (1994:43-53).

²³⁵ Vegeu Veny (1983:83). Coromines (1976:45) ha assenyalat que, a banda de les dues illes citades, a finals del segle passat i principis de l'actual hi ha mostres d'alguns casos d'elisió de l'aproximant palatal entre vocals a les localitats costaneres de Blanes i Sant Pol.

5.6.1 La iodització en mallorquí segons els exemples recollits per Milà

No hem de creure que la raó per la qual Milà presenta casos amb l'aproximant palatal a l'entrada de la **L** es degui al fet que acabava de descobrir el fenomen de la iodització i que, per això, l'havia apuntat sobtadament en una entrada que no estava dedicada a recollir exemples de [j] sinó de [ɲ]. En efecte, Milà deia en la seva descripció del barceloní (*Estudios de lengua catalana*), anterior a la confecció d'aquests fulls que comentem, en una nota a peu de pàgina que fa referència a la "lletra" **Y**:

*En muchos distritos rurales nuestros, como en algunos puntos de lengua castellana y francesa, la **ll** se cambia en **y**.*

Tanmateix, aquesta constatació no explica perquè Milà no inclogué els exemples amb l'aproximant en l'entrada de **Y** o la de **LL** tal com, en principi, hauria estat més lògic. Tot i que és difícil de poder-ho justificar exactament, ja que no és pot excloure la possibilitat d'un error de Milà²³⁶, cal tenir present que Milà en els *Estudios* dedicats al barceloní (1875) estableix unes relacions entre les "lletres" **L**, **LL** i **Y** que podrien ajudar a entendre no solament la inclusió d'exemples de [j] en un apartat dedicat en principi a [ɲ] sinó també la concepció fonètica que el nostre autor tenia d'aquests tres sons. Així, en el treball esmentat, podem llegir que Milà considerava la **Y** ([j]) com una "lletra" *intermedia de la **ll** y de las palatales anteriores*²³⁷. Així mateix, en descriure la "lletra" **L**²³⁸, Milà comentava que la lateral alveolar del barceloní en posició inicial es transforma sistemàticament en [ʎ], fora dels articles i dels pronoms **lo**, **la** i **li**, en el parlar popular i que quan la lateral alveolar inicial no es palatalitza és per raons de *origen literario o castellano*. Milà, per tant, relaciona per una banda [j] i [ʎ] i, per altra

²³⁶ Una possibilitat que hem suggerit fóra que Milà hagués intercanviat el contingut de les entrades **L** i **LL** per equivocació o distracció.

²³⁷ Segons Milà (1875:525) són **X**, **TX** i **J**, és a dir, les fricatives palatals [ʃ] i [ç] i l'africada [tʃ] que per a Milà és una variant combinatòria de [ʃ] ([t]+[ʃ]).

banda, [ʎ] i [j]. En definitiva, Milà, tot i no relacionar directament les "lletres" **L** i **Y**, devia considerar que no eren sons llunyans i que, per tant, estaven relacionats indirectament. Aquesta concepció fonètica, a banda de justificar la inclusió d'exemples de l'aproximant en l'entrada de **L**, explicaria la raó per la qual trobem en la casella dedicada a la **LL** del mallorquí²³⁹ (full 16) diferents fenòmens que afecten les laterals alveolars i palatals i exemples d'ambdues consonants.

Pel que fa als exemples de [j] recollits per Milà, es veu clarament que el nostre autor s'interessa per dos fenòmens diferents que afecten l'aproximant però que estan relacionats. D'una banda, Milà recull mostres del fenomen de la iodització (és a dir, de [j] provinent de **-C'L-**, **-G'L-** i **-LY-**), que és el que bàsicament llegim a l'entrada de *L* i, indirectament, a la terminació *-éj*. Per altra banda, Milà es preocupa per recollir exemples de la tendència a elidir o debilitar tota aproximant palatal en posició intervocàlica provingui o no del fenomen anterior, particularment estès en menorquí i amb una intensitat desigual en mallorquí²⁴⁰.

En primer lloc, caldria tractar els dos únics exemples de [j] aplegats per Milà que no responen exactament a les dues tendències que hem presentat: *aqueis* (que segons Milà alterna amb *aquells*) i la sorprenent forma *barreyads*.

Pel que fa a *aqueis*²⁴¹, és evident que Milà s'equivoca en interpretar que la [j] és el resultat d'un hipotètic canvi de la lateral palatal en el demostratiu *aquells*²⁴², ja que es tracta del plural de **aqueix**, pronunciat en mallorquí (i rossellonès) [ə'kejs] o [ə'kəjs]²⁴³. És evident que la transformació de la palatal [j] seguida del morfema **-s** de plural ha d'entendre's com una dissimilació del tret fricatiu.

²³⁸ Milà (1875:521).

²³⁹ Recordem que està situada entre l'entrada de la **L** i la de la **Y** (**suprimida**). Analitzarem el contingut d'aquesta entrada en el capítol que dedicarem a les consonants laterals.

²⁴⁰ Vegeu Veny (1983: 83) i Montoya (1995:169-171).

²⁴¹ Vegeu els altres exemples del canvi [-js] > [-is] recollits per Milà que hem comentat al capítol 6.3.3.1.

²⁴² Això ens permetria deduir que, tal com hem llegit en la descripció milanesa del barceloní, el nostre autor considerava la iodització com un canvi de tota [ʎ], independentment del seu origen etimològic, en [j].

²⁴³ Segons el **DCVB** (I:802). Aquesta mateixa obra considera que l'origen d'aquesta forma és el resultat de la transformació, per fonètica sintàctica, de la palatal final en [j] a causa del contacte amb un mot començat per consonant.

Segons Moran (1997:313), la formació del plural dels mots terminats en [ʃ] en català fou primerament el grup [ʃs] el qual, per dissimilació, era pronunciat sovint [js]; molt aviat, però, van aparèixer les formes de plural analògiques **mateixes, peixes** (que convivia amb **mateixs, peixs**). A partir del segle XV, aproximadament, els plurals masculins en **-es** van anar substituïnt-se per **-os**, per la necessitat de diferenciar les desinències de masculí i femení. Aquesta darrera desinència ha triomfat pràcticament en tots els parlars catalans, tret del Rosselló i, desigualment, Mallorca on encara la terminació de plural masculí dels mots acabats en singular amb [ʃ] és l'antiga forma dissimilada [js]. Aquest fenomen, que Milà presenta també en d'altres fulls²⁴⁴, és especialment freqüent avui en rossellonès²⁴⁵, també ho devia ser en el mallorquí del segle passat, sobretot en el parlar de la pagesia²⁴⁶. De tota manera, el poc prestigi social del grup que més ha practicat a l'illa l'antiga forma dissimilada de plural ha ocasionat que en els nostres dies el fenomen hagi esdevingut regressiu i que sigui viva solament entre les generacions velles del camp mallorquí.

La falsa interpretació que la [j] de **aqueis** prové d'una transformació de la lateral palatal de **aquells**, a més, deixa ben clar que Milà considerava la iodització com un canvi de tota [ʎ] en [j] en totes les posicions sense discriminar-ne l'origen etimològic, idea fonètica que ja plasmà en la seva cèlebre descripció del barceloní (*Estudios de lengua catalana*)²⁴⁷.

²⁴⁴ Vegeu el capítol 5.3.3. (dedicat a la fricativa palatal sonora), especialment els comentaris sobre la nota *mateis por mateixos. Es pagés*.

²⁴⁵ Evidentment entre la població que encara té el català com a llengua materna.

²⁴⁶ Vegeu Veny (1983:63). Aquest mateix autor postula que en rossellonès l'elisió sistemàtica de [ʃ] final absoluta precedida de l'aproximant palatal s'ha d'haver originat a partir d'una analogia amb els plurals [js] que comentem. Una font que podria il·lustrar l'abast del fenomen esmentat a Mallorca podrien ser les dades sobre la morfologia verbal que Alcover recollí entre 1929 i 1931 per a la seva *Flexió verbal en català*. Aquestes enquestes (estudiades per Perea 1997:340) enregistren com a segona persona del singular del verb **partir** la forma **parteis** a les localitats de Santa Margalida, Artà, Ariany, Sineu, Manacor i Felanitx.

²⁴⁷ Vegeu Milà (1875:525). Curiosament, Milà no s'adona que està davant del mateix fenomen que havia descrit a la nota *mateis por mateixos. Es pagés*, i que inclou entre els exemples de **X** (vegeu el capítol 5.3.3.1).

El cas de *barreyats* presenta més dificultats d'interpretació però és molt probable que, com *aqueis*, sigui producte d'una confusió. En efecte, en català la fricativa palatal sonora de **barrejat** (amb les seves formes de plural i femení), només apareix transformada en aproximant palatal en pellarès²⁴⁸ i una variant **barreiar* és impossible d'explicar a partir de la fonètica històrica del mallorquí. A més, segons el **DCVB**, la forma documentada a Mallorca d'aquesta forma verbal s'articula, com és habitual en el sufix **-ejar**, amb l'africada palatal sonora: **barretjar**²⁴⁹. Fora d'una improbable influència occitana²⁵⁰, creiem que el més probable és que Milà hagués confós el participi apuntat amb una forma ***barrallats**, pronunciat en mallorquí [bərrə'jats], un forma derivada o bé a partir d'una variant expressiva de **barallar** (**barrallar**)²⁵¹ o bé del verb **barrallar** ("posar **barralles** o tanques a un prat o un tros de terra")²⁵². Som conscients que cap de les dues formes que proposem com a probable origen de la confusió amb *barrejar* estan documentades en mallorquí, però, tanmateix, creiem que res s'oposa al fet que hi hagin pogut existir ja que aquest error de Milà només pot explicar-se per confusió de formes i no de sons palatals que el nostre autor distingia perfectament, tal com es demostra en la seva descripció fonètica del barceloní (*Estudios de lengua catalana*, 1875).

Pel que fa a la resta de casos en què l'aproximant palatal és producte del fenomen de la iodització (*uis, muyé, apareyad, coíta*), no podem afegir res que no s'hagi dit en els estudis que hem citat. Per aquest motiu, creiem que el més interessant de les entrades que recullen exemples de [j] (pronunciada o suprimida) en mallorquí és el fenomen d'elisió de la consonant esmentada en posició intervocàlica que tractarem a continuació.

²⁴⁸ Vegeu Veny (1983:139) i Coromines (1936).

²⁴⁹ A Mallorca, a diferència del català central, **barrejar** té el sentit de "renyar", "tractar malament", la qual cosa representa la conservació del significat primer que tenia el verb en el català medieval. Vegeu **DECat** (I:676-679).

²⁵⁰ En bearnès i guienès existeixen les formes *barreia* i *barreyar*, respectivament. Vegeu **DECat** *op. cit.*

²⁵¹ El **DCVB** (II:278) documenta aquest mot a Batea.

²⁵² El **DCVB** (II:317) recull aquest mot a Puigcerdà.

5.6.2 Casos de pèrdua de [j] intervocàlica en mallorquí recollits per Milà

Si bé hi ha unanimitat entre els lingüistes des de fa temps a l'hora de considerar la iodització com una evolució dels grups secundaris llatins **-C'L-**, **-G'L-** i **-LY-** nascuda en àrees centrals del Principat²⁵³, i trasplantada posteriorment durant el segle XIII a les Illes Balears per la repoblació catalana, el fenomen de debilitament, i fins i tot elisió, de la [j] entre vocals no ha estat tan estudiat²⁵⁴ i encara restaria fer-ne una localització precisa, sobretot a Mallorca. A més, molt pocs estudiosos han relacionat ambdós fenòmens. Entre aquests últims, creiem necessari destacar l'aportació de Recasens (1990-1991:298-299) en considerar que els dos fenòmens esmentats, i d'altres que afecten les consonants palatals com [ɲ] i [ʎ] en posició final de mot i/o implosiva, propis dels dialectes septentrionals²⁵⁵ i insulars del domini lingüístic, són el resultat d'una tendència al decrement del grau de palatalitat de les consonants palatals en les zones esmentades que és especialment detectable en mallorquí i menorquí. D'aquesta manera, doncs, els dos fenòmens (la iodització i l'elisió de [j] entre vocals) obeirien a una tendència més general i estarien molt relacionats. Per altra banda, Mascaró i Rafel (1981) han posat de relleu que l'aproximant palatal en mallorquí és especialment oberta, sobretot davant vocal anterior, i que per això és més encertat transcriure-la com a [e]²⁵⁶. Aquesta característica de l'aproximant en mallorquí facilitaria que la vocal tendís a debilitar-se i/o elidir-se ja que entraria en el mateix camp de dispersió que tenen les vocals anteriors.

²⁵³ Vegeu l'evolució (i regressió) de la zona ioditzant del català continental a Coromines (1976: Mapa I) i de la zona actual a Veny (1978:248-249) i Bernat i Torres (1989:11).

²⁵⁴ Els estudis més interessants sobre aquest aspecte són els de Bibiloni (1983), per al mallorquí, i Montoya (1995), per al menorquí.

²⁵⁵ Així, per exemple, la pèrdua de la [j] intervocàlica també es dona en el pallarès i ribagorçà.

²⁵⁶ Milà, en descriure la sensació de segregació d'una *i* asil làbica que produeixen les oclusives palatalitzades [c] i [ç] en mallorquí (vegeu el capítol 5.1.1), dubtava entre les representacions *e* (*quear*) i *i* (*quiar*). Aquest fet, doncs, referma l'anàlisi dels dos autors esmentats, així com l'encert, en termes generals, de la descripció milaniana del fonetisme mallorquí.

La zona del domini lingüístic²⁵⁷ on l'elisió total de [j] en posició intervocàlica s'ha acomplert totalment és Menorca, tant si l'aproximant prové de casos de iodització com no. Encara en queden restes entre parlants vells i una certa resistència a l'elisió de [j] intervocàlica en les formes del pretèrit imperfecte de la segona conjugació (**feia**, **veia** per exemple) que no són resultat de la iodització²⁵⁸, així com una localitat menorquina, es Castell, on l'elisió no s'ha donat²⁵⁹. Montoya (1995) ha descrit detalladament els passos i condicionants socials que han propiciat l'elisió de [j] entre vocals però malauradament el seu estudi s'ha limitat a Menorca. Es pot suposar que a Mallorca també s'han donat fenòmens semblants als descrits per Montoya encara que no han aconseguit esdevenir-hi preponderants com a Menorca. Es poden establir, doncs, les causes internes del canvi, les fases del procés i, aproximadament, les pautes socials que l'afavoreixen²⁶⁰ però mancaria encara per estudiar l'abast geogràfic i social precís del fenomen a Mallorca així com precisar-ne la vitalitat actual²⁶¹. En línies generals, a Mallorca l'aproximant palatal intervocàlica té una forta tendència a l'elisió segons les vocals que la precedeixin. En algunes localitats, a més, es perd sistemàticament i independentment del context però entre els estudiosos no hi ha unanimitat total a l'hora d'especificar aquestes poblacions mallorquines que duen a terme l'elisió esmentada. Així es dedueix de les localitats enumerades per Coromines (1976:45), Moll (1980:88), Badia (1981:222), Veny (1983:83), Bibiloni (1983) i Recasens (1991:229). Si fem una síntesi de la informació aportada pels treballs esmentats, se'ns dibuixarien bàsicament tres àrees que correspondrien, en primer lloc, a una zona del nord de l'illa formada per Alcúdia,

²⁵⁷ Coromines (1976) ha assenyalat que, a banda de Mallorca i Menorca, s'han detectat casos d'elisió de l'aproximant en posició intervocàlica a finals del segle passat i principis de l'actual a localitats de la costa catalana com Blanes i Sant Pol.

²⁵⁸ Vegeu Recasens (1991:299). Les dades de Milà, però, semblen indicar que les restriccions a la pèrdua de [j] en les formes verbals de pretèrit no es donaven en mallorquí ja que un dels exemples citats és *fēja*, se dice *fêa*.

²⁵⁹ Vegeu Martí (1985:170) i Montoya (1995:171).

²⁶⁰ Vegeu Recasens, Mascaró-Rafel i Montoya *op. cit.*

²⁶¹ La tesi de Bibiloni (1983) és l'estudi que més s'ha acostat a la descripció del fenomen en mallorquí, tot i que encara quedaria per detallar més exactament les localitats on es dona l'elisió

Pollença, Sa Pobla i Muro; en segon lloc, una altra àrea formada per les localitats de Capdepera i Artà i una tercera, al sud de l'illa, composta per les poblacions de Campos, Montuiri i Lluçmajor. A aquests tres focus de pèrdua de [j] entre vocals, cal afegir, a més la localitat de Sóller, que no sembla tenir imitadors de l'elisió esmentada entre els pobles del seu costat, segurament a causa de la particular posició geogràfica que ocupa.

Pel que fa als contextos específics que afavoreixen la pèrdua de l'aproximant a tot l'illa, Veny (1983:83) assenyala que la tendència a l'elisió és notable davant de e tònica. Badia (1981:222), en canvi, creu que davant i o u. Tots dos autors, tanmateix, estan d'acord que una i, especialment tònica, afavoreix, més que l'elisió, la fusió de l'aproximant amb la vocal; com, per exemple, *coní* per *conill*, o *coíta* per *collita*, recollit per Milà. Mascaró i Rafel (1981), en un estudi dedicat específicament a la naturalesa de l'aproximant palatal en baleàric (la majoria dels informants, però, eren mallorquins), consideren, després de fer enquestes entre diversos parlants de l'illa, que davant [i] la [j] s'elideix pràcticament sempre; davant [e] o [e], hi ha tants casos de conservació com de pèrdua, mentre que davant [ə] i [a], excepte les localitats com Campos on l'elisió és sistemàtica, n'hi ha pocs casos. Les dades aportades per l'anàlisi sociolingüística de Mallorca de Bibiloni (1983) coincideixen bàsicament amb les de Mascaró i Rafel pel que fa als contextos fònics afavoridors de l'elisió però, paral·lelament amb la informació recollida per Milà, remarca que quan la [j] intervocàlica no desapareix en mallorquí l'articulació de l'aproximant és especialment relaxada. Hem volgut comprovar si els contextos fònics dels casos recollits per Milà que presenten elisió coincideixen amb les conclusions dels dos estudis²⁶² que acabem d'esmentar i el resultat ha estat aquest:

i les variables socials específiques de Mallorca que l'afavoreixen o restringeixen.

²⁶² Ens hem basat en la classificació dels contextos on pot aparèixer l'aproximant entre vocals establerta per Mascaró i Rafel (1981).

¡Error! Marcador no definido.	Contacte amb [i], [i]	Vocal següent [ɛ], [ɛ]	Vocal següent [a], [ə], [ə]	Vocal següent [o], [ɔ]
Elisió [j]	<i>coíta</i> <i>fia</i>	<i>cuera</i> ²⁶³	<i>vea</i> <i>fea / fêa</i> <i>estovaas</i> ²⁶⁴	-
Sense elisió	<i>(fya)</i> ²⁶⁵	<i>muyé</i>	<i>apareyad</i> <i>feyan</i> ²⁶⁶ <i>duya</i> ²⁶⁷ <i>ovéya</i> <i>béya</i> <i>oréya</i> <i>barreyads</i> ²⁶⁸ <i>vuy ana</i> ²⁶⁹	-

Cal tenir present que Milà no discrimina la informació segons les localitats on s'han recollit els exemples²⁷⁰; tot i així, indirectament, Milà ens proporciona un cas de variació en un mot *-fia*, més o menys general, davant de *fya* d'Obrador que pot ser interpretat en el sentit que a Felanitx, el poble natal d'Obrador,

²⁶³ *Un poco de i.*

²⁶⁴ *(casi suprimida).*

²⁶⁵ Així cal entendre la nota: *Obr. no suprime y en fia.* Recordem que Obrador era de Felanitx.

²⁶⁶ *Suena poco.*

²⁶⁷ *(Suena) algo mas.*

²⁶⁸ És un cas dubtós. Vegeu el comentari que n'hem fet al capítol anterior.

²⁶⁹ *Tambien la y poco.*

²⁷⁰ Tampoc se centra en aquest aspecte l'estudi de Mascaró i Rafel (1981) ja que el seu objectiu primordial és establir la naturalesa de l'aproximant palatal intervocàlica en mallorquí. Bibiloni (1983), tot i precisar força les localitats que articulen la [j] intervocàlica relaxada i les que la suprimeixen, no en fa una llista exhaustiva ni considera que aquest fenomen sigui una variable fonètica de tipus sociolingüístic.

possiblement no s'elidia el segle passat la [j] en el context que, segons tots els estudiosos, afavoreix més l'elisió de la consonant²⁷¹.

Després d'haver vist el quadre on hem intentat classificar els exemples recollits per Milà i fent cas de la informació atribuïda a Obrador (*no se suprime ent(erament)e, suena poco*), les dades recollides per Milà semblen suggerir una situació en què, tot i detectar-se casos d'elisió, predomina l'articulació de la [j] entre vocals amb un alt grau de debilitament, més o menys acusat segons els mots. Així, pel que fa a la relació elisió-conservació de [j], les dades milanianes aporten 9 casos de manteniment, 1 cas d'alternança entre conservació/elisió i 5 casos de pèrdua de l'aproximant, dos mots dels quals (*cuera, estovaas*), tot i ser grafiats sense la consonant, duen notes que indiquen que la [j] dels dos casos és molt dèbil però encara perceptible: *un poco de i, casi suprimida*²⁷². Així mateix, dels 9 casos en què la consonant és grafiada, sols 3 duen indicacions sobre el grau de relaxament²⁷³ amb què es realitzen (*feyan, duya, muy ana*). Tanmateix, la nota on Milà recull l'opinió d'Obrador (*Obrador que no se suprime ent(erament)e, suena muy poco*) sembla ser la descripció més encertada de l'articulació de la [j] intervocàlica en el mallorquí del segle passat (i també en el nostre, tal com remarca Coromines [1976] i Bibiloni [1983]). Cal ser prudents, però, perquè les dades que hem comentat no precisen el lloc concret de Mallorca on han estat recollides i, també, perquè Milà no es proposava estudiar els factors (interns o externs) que afavorien l'elisió, sinó simplement oferir una mostra del fenomen.

²⁷¹ En aquest sentit és interessant remarcar que un autor tan foneticista com Amengual escriu el mot **fi**l en la seva gramàtica sempre *fy*. Aquests casos apuntats denoten probablement que l'elisió de l'aproximant no estava generalitzada a Mallorca en el segle passat, sobretot durant la primera meitat i que algunes localitats o capes socials n'eren refractàries. Coromines (1976:45) remarca que Mallorca es pot dividir en dues zones segons la pronunciació de [fj] o [fi]. La primera estaria formada per les localitats que van "de Bunyola a Capdepera" i la segona per la resta de l'illa.

²⁷² Coromines (*op. cit.*) la qualifica de "evanescent".

²⁷³ És interessant veure com Milà intenta plasmar el grau de relaxament o debilitació de l'aproximant en cada un dels exemples, que van des de la pràctica desaparició (*casi suprimida*), passant per una articulació dèbil (*la y poco, suena poco, un poco de i*), fins a una de més forta (*-suena algo mas*).

Tanmateix, però, és evident que a grans trets s'apunta una situació en què els casos d'elisió de [j] no eren predominants i, fins i tot, que no es donava en alguns contextos on avui sí que s'hi realitzen. Així, en el context més afavoridor de l'elisió (en contacte amb una [i], tònica o àtona) hi trobem un cas *-fiya-*; en els contextos vocàlics formats per alguna vocal anterior o central, que són força afavoridors de la pèrdua de la consonant aproximant, predominen els casos de conservació. Som conscient que la manca d'un estudi sobre la variació interna històrica aplicat al mallorquí (i que pogués ser paral·lel al que Montoya (1995) ha fet per a Menorca) pel que fa a la qüestió que tractem i la prudència amb què cal tractar les dades milianies, ens obliga a ser cauts en les conclusions que acabem de fer. Tanmateix, creiem poder deduir que les dades de Milà reflecteixen, indirectament, la fase inicial d'un canvi en progrés a Mallorca com la que es va donar a Menorca a finals del segle passat²⁷⁴ a partir de Maó i que s'ha acomplert pràcticament a tot l'illa²⁷⁵ durant la primera meitat del segle actual. Aquesta conclusió reforçaria la tesi apuntada per Montoya (1995) segons la qual els canvis fonètics que s'havien iniciat paral·lelament a Mallorca i Menorca durant el segle passat, i que s'han desenvolupat sobretot a Menorca però poc a Mallorca, han partit de contextos interns semblants però de factors externs diferents que han ocasionat la seva desigual propagació. Aquesta conclusió mostraria, entre altres coses, com és d'important que un canvi lingüístic tingui el suport d'un grup de parlants urbans ja que entenem que aquesta ha estat la causa de l'èxit de diversos canvis a Menorca i, contràriament, del seu fracàs a Mallorca on han disposat de cap nucli urbà que els afavorissin²⁷⁶. Així, pel que fa a la zona de Mallorca on l'elisió de la [j] entre vocals és sistemàtica (malgrat que la majoria dels estudiosos no precisen suficientment els llocs on la caiguda és general i que hem intentat circumscriure al màxim), és clar que els nuclis urbans més importants de Mallorca (Palma, però també Manacor i altres poblacions grans)

²⁷⁴ Vegeu Montoya (1995).

²⁷⁵ Excepte a la localitat des Castell.

²⁷⁶ Per exemple, el pas de [o] àtona a [u] i de [ə] a [ɛ]. Vegeu Montoya (1995).

no han adoptat la caiguda generalitzada de l'aproximant entre vocals, com sí que ho va fer Maó al segle passat i Ciutadella en el nostre. A Mallorca, doncs, el canvi s'hauria estabilitzat (i fins i tot caldria estudiar si no ha retrocedit en algun punt) en no poder avançar gaire entre les zones -urbanes- que marquen la pauta lingüística de l'illa. Es tractaria, en definitiva, d'una situació semblant o comparable a l'obertura de [ə] a Mallorca i Menorca al llarg del segle passat i l'actual en què el canvi hauria triomfat més a l'illa menor que a la major. Aquest fet demostraria, un altre cop, el caràcter més estàtic i resistent als canvis del mallorquí davant del menorquí, especialment si la modificació lingüística no ha tingut el suport del parlar d'un nucli urbà prestigiós, així com la necessitat de plantejar un estudi comparat dels canvis lingüístics produïts a les diferents illes balears al llarg de l'Edat moderna i contemporània²⁷⁷.

²⁷⁷ De Melchor (1996), per exemple, considera que és bàsic estudiar les conseqüències lingüístiques dels fluxos de població mallorquina a Menorca al llarg de l'Edat Moderna si volem entendre el desenvolupament de la fesomia d'aquest darrer parlar.

5.6.3 Un cas d'epèntesi antihiàtica amb aproximant velar en mallorquí

Com hem comentat en un capítol anterior²⁷⁸, Milà recull dos casos d'epèntesi antihiàtica que afecten el mot **coa** en mallorquí en un apartat del full 19 que intitula **U** (consonàntica); una de les epèntesis és [w] (*cóua*) i l'altra, [v] (*cova*). Aquesta és la nota sencera:

U

Cóua (o coa, cola) Pag. cova Obr.

Veny (1989:114) i Recasens (1991:302) assenyalen l'alt rendiment de l'epèntesi (i de la consonant en general) [v] en mallorquí, a diferència de la resta de parlars catalans que prefereixen una /g/ (o /b/) aproximant a l'hora de desfer un hiat. Un altre tipus d'epèntesi no tan freqüent en el context vocàlic esmentat és [w], però cap estudiós l'ha localitzada en el mallorquí actual, fins i tot, la tendència a molts indrets de l'illa és la de substituir sistemàticament tota aproximant velar en posició intervocàlica per [v]²⁷⁹. Segons Veny (1977:14), l'eivissenc és un dels parlars catalans que prefereix l'epèntesi [w] en el context vocàlic indicat. Un dels exemples eivissencs que aporta aquest estudiós és precisament *coua*.

El problema que presenta la nota de Milà és que planteja una situació fonètica que no es dona avui a l'illa: la coexistència de dos tipus d'epèntesi ([v] i [w]) en el mot **coa**²⁸⁰ i, per extensió, en tots els hiats en què com a mínim una de les vocals que el formin sigui una posterior labialitzada. Així mateix, Obrador (a través de Milà) ens indica una altra important dada: dir *cova* era propi de *pag(ès)* i, per tant, pronunciar *cóua* o *coa* havia de ser considerat més prestigiós o acurat.

²⁷⁸ 5.3.4.

²⁷⁹ Vegeu Alcover (1908) i Veny (*op. cit.*).

²⁸⁰ Amb la possibilitat, també, de mantenir el hiat: *cóua (o coa [..])*.

Així doncs, la nota de Milà fa evident que al darrer terç del segle passat a Mallorca hi havia la tendència a intercalar diferents tipus d'epèntesi antihiàtica en el mot **coa** i que una d'elles ([v]) era considerada com a pròpia d'un grup social de baix nivell (la pagesia). Tot i així, l'epèntesi [w] degué anar-se abandonant progressivament. És molt probable que la tendència a transformar tota [w] intervocàlica en [v] d'una part del mallorquí sigui l'origen de la desaparició de l'aproximant velar com a epèntesi antihiàtica en mallorquí. La situació que apunta la nota de Milà, pel que fa a la realització del mot **coa**, és que a Mallorca devia donar-se antigament una situació semblant a la d'avui a Eivissa (coexistència entre la forma etimològica i la que presenta epèntesi en [w]), però que durant el segle passat, i des de *pagès*, s'hi anava generalitzant un altre tipus d'element antihiàtic ([v]) que acabà per substituir l'epèntesi velar.

En definitiva, estem davant de la mostra d'un altre canvi lingüístic que s'ha estès a Mallorca durant el segle passat fora dels àmbits en què estava reclòs²⁸¹.

²⁸¹ Montoya (1992:167) aporta com a prova de la inestabilitat de les consideracions socials sobre els canvis lingüístics en curs a Mallorca el fet que la metàtesi de [r] en mots com **fradí** o **preda**, que Alcover (1908) atribuïa als analfabets mallorquins a principis de segle, s'ha

5.7 Les consonants ròtiques en mallorquí: casos de pèrdua i manteniment

Milà s'interessa per recollir exemples de consonants ròtiques²⁸² del mallorquí en dues ocasions. En primer lloc, i fora dels fulls dedicats específicament al consonantisme mallorquí, llegim que un dels apartats²⁸³ en què està dividit el full 14 presenta únicament exemples de pèrdua o conservació del so ròtic en la preposició **per** en mallorquí segons el context fonosintàctic. Aquest apartat, intitulat *Apócope*, està basat en el capítol X (*De las figuras de dición*) de la *Gramática de la lengua mallorquina* (1835) d'Amengual on es parla dels fenòmens de l'elisió, la síncope, l'afèresi i l'apòcope des d'un punt de vista a mig camí entre la literatura i la retòrica.

En segon lloc, i ja dins els fulls dedicats al consonantisme mallorquí, el segon apartat del full 16 (intitulat R) està dedicat a recollir casos de [r] elidida en posició final absoluta. Únicament un cas d'aquest darrer apartat (*pal-là*) mostra un tractament diferent del so ròtic en mallorquí en una altra posició. Els casos que llegim en aquest segon apartat no coincideixen amb cap exemple de la "lletra" **R** adduït per Amengual, per la qual cosa deduïm que Milà els va recollir personalment a través dels seus contactes amb mallorquins. Es fa patent, doncs, que l'interès bàsic de Milà és esbrinar quan la [r] es perd o es manté en posició final absoluta en mallorquí. Badia (1981:242), en descriure les causes històriques de la pèrdua de [r] en posició final absoluta de la majoria dels parlants catalans, assenyala que un dels punts de discrepància en el procés d'extensió de l'elisió

generalitzat avui entre la major part de la població de l'illa.

²⁸² En aquest capítol parlarem de consonants ròtiques en general, sense precisar entre bategant i vibrant, ja que Milà solament s'ocupa de casos de manteniment, pèrdua o transformació de /r/ i no de distingir el nombre de vibracions que pot presentar, cosa que sí va fer en la seva descripció del barceloní.

²⁸³ S'anomenen *Afèresi*, *Síncope* i *Apócope*. La informació del primer apartat ja ha estat tractada en els capítols del vocalisme mallorquí; els altres dos fan referència, sobretot, a fenòmens de pèrdua de consonants. Totes les notes d'aquest full es basen en el capítol X de la gramàtica d'Amengual (1835:68-72).

esmentada entre els parlars catalans²⁸⁴ és el tractament dels monosíl·labs substantius. En aquest tipus de mots, el balear es caracteritza per ser el dialecte català que ha portat més lluny la pèrdua de [-r] final ja que la resta de parlars que practiquen l'elisió del so ròtic no la realitzen en aquest context. Tal com veurem aviat, un gran nombre de casos de pèrdua de [r] final anotats per Milà són precisament monosíl·labs. Deduïm, per tant, que Milà estava interessat sobretot en precisar les discrepàncies entre mallorquí i barceloní pel que fa al tipus d'elisió consonàntica que ens ocupa. Aquesta és la informació recollida en els dos apartats sobre l'elisió de [-r] en posició final absoluta:

(full 14)

Apócope

(al fin)

pe'Sant Pere, pe'sa mare pe's ca, p'ets homos

pero per l'olivé, per l'orgue

(pero per 's-ignorant)

No siempre (apocope) exc. en per y algun otro monosilabo

y exc. el inf. seguido de na, la, li, lo, me, te, se, ho, hi

(full 16)

R

Tresó, triangulá, compradó, vé(r), fló, có.

pal-lá

Abans de començar a comentar les notes que acabem de veure, caldrà que la informació recollida per Milà sobre la pèrdua de [r] final en mallorquí sigui confrontada amb el treball que feia servir de marc de referència -la descripció del barceloní feta als *Estudios de lengua catalana*- a fi de valorar amb la màxima precisió l'esquemàtica informació que el nostre autor ha reproduït en els papers que estudiem.

²⁸⁴ Excepte en gran part del valencià i el parlar d'Aiguaviva que mantenen sistemàticament [r] final. Vegeu Veny (1983)

Milà havia descrit amb encert la principal casuística que regeix la conservació o pèrdua de [-r] final pel que fa al barceloní²⁸⁵. El nostre autor constata que en el parlar de Barcelona s'elidia habitualment el so ròtic final excepte en tres contextos: els substantius monosil·làbics (com *car, cor, (a)cer*), els infinitius seguits d'un pronom enclític i un grup de mots que sensibilitzaven [-r] *por influencia castellana* (generalment mots cultes apresos a través del castellà) com *àmbar, billar, regular, amor, autor* etc²⁸⁶. Milà, a més, apunta dues qüestions relatives a la consonant final esmentada que són d'un interès diacrònic remarcable²⁸⁷.

Com acabem de veure, la majoria de mots mallorquins amb elisió de la consonant recollits per Milà pertanyen a dos dels contextos en què el barceloní, segons la descripció milaniana del 1875, mantenia l'articulació de [-r] final. Així, els exemples de [-r] final desapareguda en mallorquí són monosíl·labs (*có, fló, vé(r)*, la preposició *per*) o mots que, segons Milà, s'articulaven amb la consonant ròtica per influència del castellà (*triangulá*²⁸⁸, *tresó*). Concloem, doncs, que a banda de *flo(r)* i *comprado(r)*, que coincideixen amb barceloní (i català central), el principal interès de Milà en la descripció dels casos de [r] en mallorquí és destacar aquelles característiques del parlar de l'illa que no coincideixin amb les del barceloní. Així

²⁸⁵ A *Estudios de lengua catalana* (1875: 521). En aquest treball, Milà distingeix clarament entre les "lletres" **R** ([r]) i **RR** ([rr]) a les quals dedica entrades separades. La informació que compararem amb les notes milanianes sobre el mallorquí es localitza en la primera entrada ja que és allí on es parla dels contextos afavoridors de la pèrdua o conservació de [-r] final.

²⁸⁶ Aquesta descripció és encara vàlida per a gran part del català central encara que els contextos afavoridors de la pronunciació de [-r] final (sobretot el darrer) s'haurien de matisar.

²⁸⁷ Ens referim, d'una banda, a la indicació que *en nuestra (lengua) literaria (...) usada en las preces y aún en la conversación* (no precisa de quin nivell de formalitat) [Milà 1875:521] es conservava el costum d'articular els sons ròtics finals. En la introducció d'aquest mateix treball (pàg 511), ens esmenta la valoració que li mereix aquest tipus de parla: *lenguaje ceremonioso (...) que creemos desusado ahora en Barcelona* (Milà 1875:511). Aquesta interessant remarca ha estat recentment destacada per Rossich (1995:190) i és una dada molt important per saber les característiques i l'abast que va tenir el model tradicional oral de català culte abans de la reforma fabriana. Per altra banda, l'esment de la tendència popular barcelonina a afegir un reforç dental en els mots que articulen la [-r] final (*cort, cart per cor, car*), aplicada fins i tot en parlar castellà (*muchos decían -y alguno dice todavía- en castellano amart, leert, oirt* [Milà 1875:521]) demostra que aquest fenomen, avui reduït al rossellonès (vegeu Veny 1983:62) i en recessió al català central (vegeu Recasens [1991:225] i Bernat [1991]), era viu a Barcelona durant el segle XIX.

²⁸⁸ Tot i que aquest mot no apareix a Milà (1875:521), sí que s'esmenten *regular, epistolar y demás adjetivos* (acabats en **-ar**).

mateix, es fa evident, un altre cop, la interdependència de la descripció milanesa del barceloní i la del mallorquí tant en intenció com en metodologia.

Ens quedarien per comentar encara dos aspectes dels casos mallorquins recollits per Milà. D'una banda, caldria aclarir la grafia del mot *vé(r)* ja que el parèntesi podria induir a confusions. No hem de creure que la grafia del mot citat sigui una indicació d'una hipotètica fluctuació entre elisió i conservació de la [-r] en aquest exemple ja que mai hi és articulada en mallorquí²⁸⁹. Milà, en els *Estudios* del 1875, utilitzava la tècnica d'indicar entre parèntesis els sons que no es pronunciaven en barceloní però que tradicionalment s'escriuen amb la probable finalitat de facilitar al lector, més avesat a les grafies etimologistes, el reconeixement ràpid del mot (per exemple, *tem(p)s*, *allavò(r)s*, *quan(t)*, *seg(u)i(r)*). Aquesta tècnica ha de ser la causa de la peculiar grafia del mot **ver**, i que contrasta amb la resta de mots recollits (sense cap parèntesi amb el so elidit), ja que la pronunciació del mot no devia ser habitual per a Milà, que coneixia el mot només per via llibresca.

La informació sobre l'elisió condicionada de la preposició **per** mereix un comentari particular perquè, tot i estar basada en la *Gramática de la lengua mallorquina* d'Amengual, Milà en fa una interpretació pròpia que cal destacar. A més, la comparació de les notes de Milà-Amengual amb l'actual pronunciació de la preposició **per** en mallorquí pot donar-nos algunes pistes sobre un petit canvi lingüístic no observat fins ara. Bibiloni (1983:166) assenyala que la consonant final de la preposició esmentada s'elideix en mallorquí si la partícula es troba davant l'article femení **sa**. Els exemples aportats per Amengual, reproduïts per Milà, però, mostren una caiguda de [-r] no solament davant l'article femení sinó davant altres mots començats per [s] com *Sant* o *sos*. Concretament, Amengual (1835:70) diu que:

Las preposiciones per y par pierden su última letra cuando preceden a Sant, son, sa, sos, sas.

²⁸⁹ Vegeu DCVB (X:723).

Aquesta informació coincideix aproximadament amb la d'un estudi de Moll del 1934²⁹⁰ on es diu que el so ròtic final de la preposició s'elideix en mallorquí davant de qualsevol mot començat per [s]. Si les dades d'Amengual i Bibiloni són exactes, hem d'interpretar que durant el segle passat hi havia més contextos que afavorien l'elisió de la [r] final de **per** en mallorquí que en l'actualitat. Aquesta situació passada encara hauria estat copsada per Moll a Mallorca a mitjans del nostre segle, però l'elisió esmentada s'hi hauria anat reduint fins produir-se només davant de **sa**. Tanmateix Estarellas (1964) constata encara que a Bunyola l'elisió de la consonant final de la preposició **per** és freqüent davant dels mots començats per [s]. En definitiva, tant si aquest tipus d'elisió de [-r] final és general davant de fricativa alveolar sorda o només davant de l'article **sa**, és clar que estem davant d'un fenomen de variació lingüística en mallorquí els aspectes diacrònics o geolingüístics del qual cal precisar. Deixem constància, doncs, d'aquest fet tot esperant més dades que puguin precisar l'abast diacrònic i sincrònic exacte del fenomen a tot l'illa²⁹¹.

Un altre punt interessant de les notes milanianes del full 14 referents al so ròtic final, tot i estar basades en la gramàtica d'Amengual del 1835, és comparar la versió original del gramàtic mallorquí amb l'esquemàtica nota de Milà on resumeix els contextos en què [-r] final es manté en mallorquí (*No siempre [hi ha elisió de -r] exc. en per y algun otro monosilabo y exc. el infinitivo seguido de na, la, li, lo, me, te, se, ho, hi*). Ens adonem que el nostre autor, a diferència de la meticulositat de les notes sobre la preposició **per**, no s'interessà per recollir els exemples d'elisió i manteniment de [-r] final en mallorquí que Amengual citava i que, fins i tot, obvia un context en què el mallorquí elideix el so esmentat i que no coincideix

²⁹⁰ Reproduït per Recasens (1991:330). També cal tenir en compte que la reducció [rs] > [s] és normal en català, malgrat que la grafia no reflecteixi la pèrdua de la primera consonant (per exemple, **cellers** > **celle[s]**). Fins i tot, ja era habitual en llatí col·loquial (**MORSUM** > **MOSU(M)**, "mos").

²⁹¹ La nostra experiència lingüística (som nadius de la Costa Brava) ens confirma, pel que fa a l'elisió del so final de **per**, que en el subdialecte salat es dona una situació com la que Bibiloni descriu per al mallorquí. Hi hem observat la caiguda sistemàtica de la [-r] de **per** davant de l'article **sa** (evidentment entre qui manté els articles derivats d'IPSU, -A). No podem assegurar, però, que l'elisió també es produeixi davant de qualsevol mot començat per [s].

amb el barceloní -que el manté- amb la qual cosa Milà s'aparta momentàniament de la filosofia que subjau en aquestes notes que estudiem: destacar les diferències del mallorquí amb el central o barceloní. Aquesta és la informació que aporta Amengual i de la qual Milà n'extreu la seva conclusió-resum:

*Los nombres acabados en r precedida de vocal larga [tónica], pierden la r, y lo mismo en sus plurales. Como: **eczemplàr, clapér, tir, amor, dur**, pronunciados **eczemplà, ti, clapé, amó, du**, y sus plurales **eczemplàrs, clapérs, tirs, amors, durs**, pronunciados **eczemplàs, clapés, tis, amós, dús**; no obstante el nombre **tir** y algunos otros monosílabos también se usan sin la apócope. (...)*

*Los infinitivos pierden la última r. Como: **córrer, sofrir**, pronunciados **córre, sofrí**; pero la conservan si preceden á las dicciones **na, la, li, lo, las, los, me, te, se, ho, hi**. (Amengual 1835:71-72)*

Veiem, doncs, que Milà no s'interessa per cap dels exemples que acabem de llegir (podria haver precisat quins eren els *algun otro monosílabo*) i fins i tot s'oblida o obvia la regla aportada per Amengual sobre l'elisió de [-r] final després de [a], fenomen que no es dona en barceloní²⁹² i que, per tant, li hauria d'haver interessat en teoria. És evident que Milà s'havia llegit la citació d'Amengual que hem reproduït però hem de deduir que aquests dos aspectes que acabem d'esmentar no li havien semblat rellevants per raons que desconeixem.

Ens quedaria per comentar un cas isolat de l'entrada **R** (full 16) que plasma un fenomen diferent al que hem vist fins ara: *pal-lá* (**parlar**). Aquest exemple, que també és present a l'entrada **LL** del mateix full²⁹³, és l'únic cas de consonant ròtica recollida per Milà que no està en posició final de mot. Com hem vist, aquesta darrera posició era la que ocupava la consonant que tractem en tota la resta de casos. Segons Bibiloni (1983:179), una de les característiques de [r]

²⁹² Un dels contextos en què el barceloní manté les [r] finals, segons la descripció de Milà, són els mots acabats en les terminacions tòniques **-ar** i **-or** com *billar, polar, epistolar, amor, temor, horror*. Vegeu Milà (1875:521).

²⁹³ Recordem que aquesta entrada conté bàsicament exemples de la lateral geminada [ll] en mallorquí. *Pal-lá*, doncs, podia ser inclòs en dues entrades perquè, d'una banda, és un cas de [ll] però, d'altra banda, és una modificació de [r].

implosiva en mallorquí²⁹⁴ seguida de lateral és el fet que s'hi assimila totalment, la qual cosa dóna com a resultat un grup geminat [ll]. Aquest tipus d'assimilació fa que en mallorquí (i en menorquí) hi hagi una freqüència molt alta de consonants laterals alveolars geminades. *Pal·là*, doncs, és un dels múltiples casos d'assimilacions consonàntiques regressives que tant caracteritzen el mallorquí. En conclusió, Milà s'interessa majoritàriament per trobar alguns casos de pèrdua de [-r] final en mallorquí que no coincideixin amb el barceloní, però el seu interès no va més enllà de reproduir parcialment una referència bibliogràfica i recollir uns pocs exemples d'elisions característiques del mallorquí de la consonant final esmentada, així com un cas de modificació de [r] per assimilació regressiva.

²⁹⁴ Paradoxalment, [r] implosiva seguida de qualsevol altra consonant s'hi manté generalment intacta. Vegeu Bibiloni (1983:179).

5.8 Les consonants laterals en mallorquí

Milà presenta diferents exemples de consonants laterals (majoritàriament alveolars) mallorquines en l'entrada que intitula **LL**, al full 16. Aquesta casella és l'única que presenta casos de consonants laterals en els papers que estudiem, malgrat que l'entrada anterior porti el títol **L**²⁹⁵.

Tanmateix, la sorpresa que provoca la no correspondència entre el títol i el contingut pot ser superada si tenim en compte que molts dels casos mallorquins recollits en la primera entrada esmentada presenten la lateral alveolar [ll] geminada (com per exemple *espal-la*, *vel-lá*, *gual-la*) que correspon a la lateral palatal també geminada [ʎʎ] de la majoria de parlars del Principat²⁹⁶.

De tota manera, no tots els casos poden ser explicats com a divergències entre el mallorquí i el barceloní²⁹⁷. Així, exemples com *pal-lá* o *mariol-lo* ens remetrien a una concepció fonètica de la grafia **LL** (que encapçala l'entrada) com la que existeix en llatí (i en d'altres llengües europees que l'han presa) com a expressió de la lateral geminada [ll] i no com a representació de [ʎ] tal com té lloc en castellà (i, possiblement, per imitació d'aquesta llengua, en català des de l'Edat Moderna). Excepte els mots *estrella* (que duu un interrogant) i *vetlla*, tots els casos continguts en la casella **LL** s'explicarien per algun dels dos criteris que acabem d'exposar; perfectament integrables, d'altra banda.

Tot i així, els criteris de classificació i concepció de les consonants laterals en mallorquí que acabem d'esmentar no són els mateixos que Milà aplicà en el treball amb què inicià la descripció científica dels parlars catalans: els *Estudios*

²⁹⁵ Aquesta entrada conté exemples de [j] procedents majoritàriament del fenomen de la iodització, tal com hem descrit en el capítol 5.6. Recordem que la informació recollida per Milà en les caselles **L** i **LL** del full 16 fa la impressió d'haver estat intercanviada car hauria estat més lògic trobar en la casella **L** els exemples que comentarem en aquest capítol (laterals alveolars, majoritàriament) i dins l'entrada **LL** els exemples de iodització en mallorquí. Ja hem vist en els capítols anteriors que Milà inclou a vegades exemples de consonants en entrades que, si fem cas del títol que les encapçala, no els pertocaria.

²⁹⁶ Excepte el tortosí.

²⁹⁷ Recordem que un dels criteris que guiaven Milà a l'hora de prendre notes sobre el mallorquí era plasmar totes aquelles característiques del parlar de Mallorca que no coincidissin amb el

de lengua catalana (1875), dedicats al barceloní. En efecte, a l'estudi esmentat, Milà separà clarament els exemples de lateral alveolar i lateral palatal en dues entrades diferents (intitulades **L** i **LL**, respectivament). Cal reconèixer, però, que en la primera entrada (**L**) Milà es preocupa pel fenomen de la palatalització de [j] en posició inicial absoluta en mots de procedència culta (per exemple a **lliteratura**), tendència molt acusada en català col·loquial. El nostre autor conclouïa que, excepte en alguns pronoms i en els articles, [j] inicial no existia en el català de Barcelona fora dels mots *de origen literario o castellano*²⁹⁸. Pel que fa a la lateral geminada [ʎ], i a diferència dels fulls sobre consonantisme mallorquí que tractem, Milà no n'inclouïa cap cas en l'entrada de **LL** sinó en la de **L**: *la l puede ser doble: col-legi*²⁹⁹. Cal tenir present que, com veurem seguidament, la majoria de casos de lateral alveolar recollida en l'entrada **LL** del mallorquí són exemples de [ʎ]. Així, doncs, és evident que Milà no aplicà els mateixos criteris en la seva descripció del barceloní i en la que veiem ara sobre el mallorquí a l'hora de classificar les consonants laterals i que el tractament que aplicà a les laterals del barceloní era més coherent.

Malgrat tot, la nostra anàlisi dels possibles criteris que haurien guiat el nostre autor a redactar l'entrada que comentem ha de ser considerada provisional³⁰⁰, ja que no podem excloure totalment la possibilitat (com en d'altres casos de no correspondència entre el títol de l'entrada i la informació fonètica que conté) de ser davant de notes preses desordenadament que no obeeixin, en el fons, a cap altra lògica que la improvisació.

Passem, sense més presentacions, a mostrar els exemples de consonants laterals recollits a l'entrada **LL** del full 16:

barceloní (o central, per extensió).

²⁹⁸ Milà (1875:520).

²⁹⁹ Milà *op.cit.*

³⁰⁰ Una de les raons que ens dona motius per dubtar és el fet que si Milà considerava la grafia **LL** com a equivalent de [ʎ], per lògica, l'hauria d'haver utilitzat en els exemples de les entrades que comentem; aquests, però, presenten la grafia **L-L**, ideada per Ullastra i generalitzada per Labèrnia (1840) durant la segona meitat del segle passat (Vegeu Segarra [1985 b:147]).

LL

Mariol-lo

gual-la, espal-la *pal-lá*

vel-lá

pero ll en l

relotge (no ll) *vetlla*

? estrella

Cal tenir presents, així mateix, quatre notes incloses en d'altres fulls a fi de copsar més bé la descripció milaniana de les laterals en mallorquí. Ens referim, en primer lloc, a una nota inclosa en l'entrada **TJ** (full 19) que fa referència a un dels exemples que també apareix en l'entrada que acabem de veure i que duu un interessant comentari:

*relotge: como nosotros*³⁰¹

En segon lloc, en les terminacions dedicades a presentar el vocalisme tònic mallorquí³⁰², hem vist que dins l'acabament *-OTLLA* Milà hi inclou solament els exemples *òl-la*, *mòl-lo*, la qual cosa evidencia que el nostre autor relacionava clarament el so geminat [ʎʎ], representat per la grafia *-TLL-* i característic de la major part del Principat, amb la també geminada [ll], representada per Milà amb *ll*, propi de la resta dels territoris catalanoparlants³⁰³. Milà, doncs, sense especificar-ho, en reflectir una divergència estableix, alhora, una relació entre el consonantisme del barceloní i del mallorquí.

En tercer lloc, també haurem de tenir en compte una nota del full 70 referent al mot *gnatla* en mallorquí.

³⁰¹ Vegeu el capítol 6.6 on ja hem presentat i comentat aquesta nota.

³⁰² Vegeu els capítols 2.3, especialment el 2.3.3.

³⁰³ Les dues laterals geminades són el resultat evolutiu divergent dels grups tardollatins **-G'L-**, **-J'L-**, **-T'L-** i **-D'L-**. Vegeu Badia (1981:231), per a l'evolució fonètica en general, i Rasico (1993:52) per a les causes de la separació evolutiva dialectal.

En quart lloc, comentarem la lateral del mot *colpetjar*, que hem vist en un capítol anterior³⁰⁴, ja que la forma actual del verb esmentat a Mallorca és *copejar* (o *donar cops*). Tal com veurem, estem davant d'un arcaisme, conservat encara avui en eivissenc i valencià, que devia ser viu a Mallorca durant la passada centúria, però que actualment hi ha desaparegut.

Els dos únics casos de lateral palatal en mallorquí recollits per Milà (*estrella*, *vetlla*) mereixen un tractament específic a banda de la resta d'exemples. Així, *estrella*, com hem vist, duu un interrogant que denota clarament que Milà dubtava de l'existència d'aquesta forma en mallorquí. Malgrat ser un mot viu a l'illa³⁰⁵, és possible que el nostre autor no l'hagués sentit mai en boca d'un mallorquí i per això l'anotà amb l'interrogant inicial a fi de comprovar-ne posteriorment l'existència. L'altre cas, *vetlla*³⁰⁶, inexistent en mallorquí³⁰⁷, ha de ser considerat com un aclariment del propi Milà en referència a la forma *vel-lá*, que apareix més amunt³⁰⁸.

Fora d'aquest parell de casos que acabem de comentar, és clar que la majoria dels exemples de laterals en mallorquí són alveolars geminades ([ll]) amb la qual cosa deduïm que, a banda del "canvi" de *ll en l* detectat al mot *relotge*, el principal interès de Milà en l'entrada **LL** és recollir mostres del grup consonàntic esmentat. Convé, però, no tractar en conjunt tots els exemples que resten perquè són el resultat de diferents fenòmens.

Tres dels mots apuntats (*gual-la*, *espal-la*, *vel-lâ*) presenten una lateral geminada provinent dels grups secundaris tardollatins **-T'L**, **-G'L**, **J'L** i **-D'L** que han donat en català dos resultats: [ll] al tortosí, balear, valencià i alguerès i [ʎʎ], a la resta de parlars³⁰⁹. Mentre que les formes *espal-la* i *vel-lá(r)* no presenten cap mena

³⁰⁴ Vegeu el capítol 5.4.3 on hem parlat de les africades palatals sonores del mallorquí que Milà recollí en les seves notes. La forma *colpetjar* es localitza al full 19 dins l'apartat intítulat **TJ**.

³⁰⁵ Vegeu **DCVB** (V:589) i **DECat** (III:762). A les Illes Balears el mot esmentat conviu amb **estel**, la forma més antiga en català.

³⁰⁶ Podria ser *vetllá*. L'acabament és de difícil lectura.

³⁰⁷ Vegeu **DCVB** (X:765).

³⁰⁸ Mireu l'especial disposició espacial dels exemples en l'entrada.

³⁰⁹ Grafiades, respectivament, **TL** i **TLL** segons l'actual normativa. Per a l'evolució fonètica i

de problema car són les formes habituals a Mallorca des de sempre, el mot *gual-la* (**guatla**) planteja un interrogant. En efecte, la forma enregistrada per Milà no coincideix amb la que tots els estudiosos actuals certifiquen en el mallorquí: *guàtlera*, mot creat a partir de **guatla** per analogia amb d'altres mots com **mèl.lera** o **sòl.lera**. Tant Coromines (**DECat** IV:713) com Alcover-Moll (**DCVB** VI:450), no donen cap altra forma per a Mallorca. Hauríem de decantar-nos, en principi, per considerar que Milà creia erròniament que *gual-la* (**guatla**) era el mot propi de Mallorca, potser fent una analogia amb d'altres mots mallorquins que només difereixen del barceloní en el punt d'articulació de la lateral geminada³¹⁰. Tanmateix, una nota del full 70 (intitulat *Baleárico cero*), ens fa replantejar l'opinió suara esmentada. Milà hi escriu la següent nota:

Mallorca: gual-la, veyá, anemonem

La claredat d'aquesta anotació, en el context d'un full dedicat a recollir especificitats bàsiques del parlar de les Illes per comparació amb altres varietats³¹¹, ha de ser una prova que durant la segona meitat del segle passat *guatla* encara era una forma usada a Mallorca, probablement ja en competència amb *guàtlera*, i que en desaparegué a principis del nostre, car el **DCVB** ja no l'enregistra. Ens basem en la creença que Milà difícilment hauria pogut enregistrar *guatla* en dues ocasions si el mot no hagués estat encara en ús.

Els altres dos casos de lateral alveolar geminada (*mariol-lo* i *pal-lá*) tenen un origen diferent dels tres que acabem de comentar. D'una banda, *pal-lá* (**parlar**) és una mostra de les freqüents assimilacions consonàntiques regressives que caracteritzen el parlar de les Illes Balears, especialment del mallorquí i

les causes de la diversificació dialectal, vegeu Badia (1981:321) i Rasico (1993:52) i Casanova (1989).

³¹⁰ Recordem que en la terminació *-OTLLA* (vegeu capítol 2.3.3), Milà hi inclou només exemples de lateral alveolar geminada en mallorquí (*òl-la* i *mòl-lo*), la qual cosa demostra que feia correspondre el grup [ll] del barceloní amb la geminada [ll] dels parlars meridionals del català.

³¹¹ Vegeu el capítol 2.1 on hem comentat el full 70 i les interessants comparacions interdialectals que conté.

menorquí³¹², la qual cosa hi produeix una freqüència més alta de consonants geminades que en el català continental.

El grup consonàntic doble de *mariol.lo*, d'altra banda, és, com tot el mot, d'origen incert³¹³. Coromines (**DECat** II:458) propugna que la forma esmentada podria ser un mossarabisme resultat de l'afèresi de *(sa)mariol.lo* (del llatí **SAMARRA**) ja que la terminació *-ol.lo*, molt estranya en català, pot ser relacionada amb d'altres mossarabismes que presenten acabaments semblants com *-el.lo* o *-ul.lo*. Aquesta teoria no compta amb cap suport documental que la pugui avalar, però, que nosaltres sapiguem, és l'única que s'ha formulat sobre l'origen d'aquest peculiar mallorquinisme³¹⁴.

Ens restaria per comentar el cas de *relotge* que segons Milà és una mostra de canvi de “*ll en l*” en mallorquí. El nostre autor, doncs, interpreta erròniament que la forma **rellotge** és més antiga que *relotge* i que, per tant, n'és l'origen. Segons el **DCVB** (IX:332) i Coromines (**DECat** IV:813), *(a)relotge* (i també *(a)rolotge*) és el resultat evolutiu primer de **HOROLOGIUM**, a partir del qual, i a través d'una falsa segmentació popular que interpreta *re-* com un prefix, la lateral es palatalitzà en considerar-se com a inicial de mot. Tanmateix, Coromines (*op. cit.*) assenyala que *relotge* era usual encara a Barcelona a principis del nostre segle i així ho confirma Milà en la nota que hem esmentat del full 19³¹⁵ (*relotge: como nosotros*) que, a més, indica que també era habitual a Mallorca. La forma *relotge*, però, sols és detectada pel **DCVB** (IX:332) a la localitat d'Artà, mentre que a la resta de l'illa només enregistra *rellotge*. Aquesta distribució geogràfica no devia ser la mateixa al segle passat ja que Milà difícilment hauria pogut recollir un mot d'una

³¹² Vegeu Veny (1983:90). Bibiloni (1983:179) assenyala que en mallorquí una lateral assimila completament una vibrant que la precedeixi. Recordem, així mateix, que aquest mateix cas és present a l'entrada dedicada a **R** del full 16 (vegeu el capítol anterior).

³¹³ Actualment és sinònim de **camiseta** però antigament designava una peça de vestir masculina que es duia damunt la camisa. Vegeu **DCVB** (VII:252).

³¹⁴ Segons informació personal de Josep Moran, en italià existeix la paraula **mariolo**, referida a una peça de vestir. La geminació de la lateral es podria explicar per analogia amb la terminació **-ol.lo**, més freqüent en mallorquí. No és segur, doncs, que estiguem davant d'un mossarabisme i sembla més probable que *mariol.lo* sigui un italianisme introduït a Mallorca pels comerciants italians, tal com succeí amb *tià* a Menorca.

àrea tan reduïda com l'actual. És probable, doncs, que *relotge* hagi anat substituint-se per *rellotge* en mallorquí al llarg de finals del segle passat i principis del nostre i que s'hagi conservat solament en una població d'una àrea lateral de l'illa, com Artà, on la seva pervivència ja no hi estarà garantida. En definitiva, estariem davant d'un procés que, arreu del domini lingüístic i des del segle passat, ha anat arraconant i fent desaparèixer la forma més acostada a l'etimologia: *relotge*.

El cas de *golpetjar*, per finalitzar, seria una mostra de la conservació de [l] en posició implosiva davant de consonant bilabial, tret comú a tot el català medieval però que actualment només es conserva en eivissenc i valencià³¹⁶. A la resta del domini, la lateral hi ha desaparegut com a conseqüència de l'antiga tendència a la vocalització de [l] en posició implosiva, molt velaritzada en català, en [w]³¹⁷; aquest darrer so desaparegué posteriorment quan estava en contacte amb una bilabial per afinitat articulatòria. La nota de Milà, doncs, fa palès que durant el segle passat encara es mantenien a Mallorca algunes formes, com *colpetjar*, que conservaven l'antiga [l] etimològica en posició implosiva desapareguda a una gran part del domini davant de bilabial.

A banda de l'antic paral·lelisme entre mallorquí i eivissenc (i valencià) que representa la forma *colpetjar*, aquest verb ens indicaria que el parlar de Mallorca mantingué fins a finals del XIX algunes formes que es resistien a l'elisió comentada de [l] ja que les enquestes del **DCVB**, fetes a principis del nostre segle, ja no l'hi enregistrarien. Faltaria investigar, però, si *colpetjar* (o altres possibles formes anàlogues com **polp** o **colp**) eren d'ús habitual entre la població de l'illa o, contràriament, si s'havien mantingut només en un llenguatge de tipus formal i propi de gent amb instrucció, com el dels informadors de

³¹⁵ Dins l'entrada **TJ**; vegeu el capítol 6.4.3.

³¹⁶ El mateix fenomen es dona també, per exemple, a **polp** i **colp** mots compartits per ambdós parlars. Vegeu Veny (1977:17-18) i Badia (1981:198).

³¹⁷ Aquesta tendència encara es manté amb força regularitat a alguns parlars com el mallorquí, menorquí, rossellonès, empordanès i, desigualment, en eivissenc. Vegeu Veny i Badia (*op. cit.*).

Milà³¹⁸. Una vegada més, doncs, Milà ens fa plantejar un nou interrogant sobre la diacronia del mallorquí.

³¹⁸ La nota sencera diu "*Colpetjar G. O.*". Guasp i Obrador, els dos col·laboradors mallorquins de Milà, són, per tant, els dos personatges que informaren el nostre autor sobre l'existència de la forma esmentada.

5.9 La pronunciació de la lletra **X** com a grup consonàntic doble en mallorquí a través dels casos recollits per Milà

Hem vist en el capítol 5.3.3 que Milà inclogué en una entrada del full 18, intitolada **X**, un grup d'exemples molt diversos que, malgrat no ser fonèticament idèntics, tenen en comú el fet de grafiar-se tradicionalment amb la lletra **X**. Un cop comentats en el capítol assenyalat els casos en què la lletra esmentada representava la fricativa palatal sorda ([ç]) i el seu correlat africad ([tʃ]), ens quedaria per presentar i estudiar uns pocs casos de l'entrada del full 18 en què la lletra **X** té un valor fonètic doble. Les tres formes que en presenten mostres giren al voltant del mateix mot (**exemple**) i podrien interpretar-se com a variacions ortogràfiques més que no pas fonètiques³¹⁹.

Igualment, i a fi de tenir una visió més completa dels grups consonàntics dobles representats per la lletra **X** en mallorquí, és convenient tenir en compte dos exemples inclosos per Milà en una de les terminacions dels fulls dedicats al vocalisme tònic mallorquí (concretament **-EST**)³²⁰ que fan referència a la pronunciació de la lletra **X** davant de consonant. Aquesta és la informació recollida per Milà:

(full 3)

*-EST: [prést, fèsta, résto, aquíst, préste], téxto, pretésto*³²¹.

(full 18)³²²

X

³¹⁹ Si les diferents grafies utilitzades tenen un valor fonètic, serien els sons [gz], [dz] i [ks]. Tanmateix, no és segur que el tinguin.

³²⁰ Inclosa en el full 3. Vegeu el capítol 2.3.2.3.

³²¹ Hem posat entre claudàtors els exemples que acompanyen el mot que ens interessa, però que no representen els mateixos sons, a fi de recordar-ne el context. Vegeu el contingut sencer de l'entrada **X** del full 18 al capítol 5.3.3.

³²² No donem totes els exemples inclosos en l'entrada dedicada a la lletra **X** i ens limitem a marcar amb negreta els casos que ens interessin. Pel que fa a l'últim, **ecsemple**, donem també la resta de mots que l'acompanyen (entre claudàtors).

eczemple segun G. No etzemple

[Obr. *bretxa, matxaca, batzerri*]

[.....?, *macxaca, baczerri*]

ecsemple, [*doczena*]

Pel que fa als exemples recollits al full 18, veiem que tot gira al voltant de la pronunciació o representació de la lletra **X** en el mot **exemple** (*eczemple / etzemple / ecsemple*), pronunciat habitualment en mallorquí [ə'dzemplə]³²³, tot i que, segons Bibiloni (1983:175), és possible sentir ocasionalment entre la minoria erudita illenca realitzacions idèntiques a la del català oriental continental ([ə'gzemplə]). Recasens (1991:235) diu que la realització fonètica de la lletra **X** en el prefix o inici **EX-** pretònic és normalment [gz] en català, però en rossellonès, balear i català central col·loquial hi ha una gran tendència a fer-se [dz] (especialment en els dos primers parlars). Tot i així, en aquells mots en què el grup consonàntic heterosil·làbic equival en castellà a [x], com és el cas del mot que ens ocupa, hi ha la tendència a convertir el grup en africada palatal sonora³²⁴. Així, doncs, l'articulació del mot *exemple* pot presentar en català una gran diversitat de realitzacions fonètiques per raons geogràfiques, estilístiques o de subjecció a normes diferents.

El fet que la representació gràfica del grup consonàntic doble representat per la lletra **X** seguit de vocal fos una qüestió molt controvertida durant el segle passat³²⁵ ens fa creure que Milà, més que descriure les possibles pronunciacions del mot *exemple* en mallorquí, es preocupi per les representacions gràfiques més habituals entre els escriptors mallorquins de l'aplec consonàntic esmentat, paral·lelament al que ja havia fet en l'entrada que dedicà a la lletra **X** (intitulada

³²³ Vegeu **DCVB** (V:653) i Bibiloni (1983:175).

³²⁴ També per influència d'una fricativa palatal com, per exemple, a **exigir** ([ədʒi'ʒi]). Vegeu Recasens (*op.cit.*) i Bibiloni (*op. cit.*).

³²⁵ Vegeu Segarra (1985 a:54-57).

CS-CSS) en la seva descripció del barceloní³²⁶. Així, la nota "*eczemple segun G. no etzemple*³²⁷" podria tenir una doble lectura (fonètica o de preferències gràfiques) i no hi hauria prou elements per decidir-se per una o altra, ja que la indicació de Milà és molt poc precisa.

Si es tractés de la primera possibilitat, Milà reflectiria l'opinió d'un intel·lectual mallorquí (Guasp) que condemnava la realització fonètica més habitual a l'illa (*etzemple*) i que considerava que la més etimològica (*eczemple*) era preferible. Es tractaria, doncs, d'una situació semblant a la que Bibiloni (1983:175) ha descrit per a la minoria il·lustrada illenca del nostre segle i que, per tant, no hauria variat excessivament. Si la nota de Milà referent a Guasp és estrictament fonètica, estariem davant d'una interessant mostra de variable lingüística mallorquina condicionada per factors socioculturals.

Tanmateix, si les diferents representacions del mot *exemple* són només un reflex de les diverses preferències gràfiques dels autors mallorquins, llavors hauríem d'interpretar que Guasp rebutjava la grafia **TZ** per al grup [dz]/[gz] seguit de vocal i que es decantava pel dígraf **CZ**, com d'altres intel·lectuals illencs del segle passat³²⁸, que reservaven l'ús de la lletra **X** per al fonema [ʃ]. Aquesta sembla ser la intenció més probable de Milà amb l'anotació de les diferents formes del mot **exemple**. Cal tenir present, a més, que una de les formes (*eczemple*) forma part d'un paràgraf en què Milà recull mots idèntics amb grafies diferents³²⁹ que remeten a Obrador, un dels principals col·laboradors de

³²⁶ Milà (1875:525). Tot i utilitzar la grafia **X** per representar el grup consonàntic doble [ks]/[gz] entre vocals (seguint la proposta de Bofarull [1864]), el nostre autor es preocupava de comentar, a més de la pronunciació, les altres propostes gràfiques: una que preferia la representació **CS** per a [ks] i **CZ** per a [gz]; i una altra que utilitzava **X** per a ambdós grups consonàntics acompanyat d'un accent circumflex damunt la vocal precedent. La primera proposta devia ser la més habitual entre els escriptors balears i els partidaris del *català que ara's parla*; la segona és la de Ballot (1813). Vegeu Segarra (1985 a:55-56).

³²⁷ **G.** és l'abreviatura que Milà usa sovint per referir-se a Manuel Guasp, un dels seus col·laboradors mallorquins.

³²⁸ I, fins i tot, del nostre segle. Alcover, per exemple, n'era partidari. Amengual (1835), una de les principals fonts de Milà, utilitzava també **CZ** per a [gz/dz] seguit de vocal. Per a la coneixença d'altres autors balears del segle passat amb el mateix ús gràfic, vegeu Segarra (1985 b).

³²⁹ Són **matxaca** (escrit *matxaca* i *macxaca*) i **batzerri** (escrit *batzerri* i *baczerri*). La primera grafia

Milà en la confecció de les notes sobre el mallorquí, i Amengual, autor de la *Gramática de la lengua mallorquina* que hem vist citada per Milà diverses vegades. Tot i així, Amengual utilitzava el dígraf **CZ** per al grup heterosil·làbic [gz] i **CS** per a [ks]³³⁰ i, per tant, la grafia *ecsemple* no li podria ser imputada. Es fa difícil, doncs, esbrinar quina era la intenció exacta de Milà en anotar de tres maneres diferents el mot **exemple**, especialment en l'última forma (*ecsemple*). Però, paral·lelament al que hem comentat sobre les consonants africades³³¹, el fet que els exemples comentats estiguin barrejats entre altres casos de grafies diverses per a consonants "dobles" ens fa decantar decididament per l'explicació que la intenció bàsica de Milà en els casos de **X** (= /ks/) no és fonètica sinó gràfica.

Una altra informació sobre la pronunciació de la lletra **X** en mallorquí és la que podem deduir dels dos exemples inclosos en la terminació **-EST** que hem assenyalat (*téxto, pretésto*). El fet que els dos mots figurin en la terminació esmentada al costat d'altres que finalitzen en **-est** (+vocal) és la prova que en tots dos casos la lletra **X** hi era articulada com a [s]. En efecte, Bibiloni (1983:175) indica que en mallorquí la lletra **X** en interior de mot seguida de consonant es pronuncia unànimement com a fricativa alveolar sorda. En català central, aquesta realització és sobretot pròpia del nivell col·loquial i de gent amb poca instrucció, ja que en nivells formals i entre els grups més instruïts es fa l'esforç d'articular la lletra **X** seguida de consonant com a [ks]. Milà, però, havia escrit en els seus *Estudios de lengua catalana* (1875:525) que en el barceloní del segle passat la lletra **X** seguida de consonant era pronunciada solament com a [s]³³². Aquesta situació, doncs, coincideix amb la realització fonètica que es donava en el mallorquí del segle passat i també en l'actual. Així, doncs, podem deduir a través de l'obra de Milà que la tendència espontània de la nostra llengua és pronunciar el grup consonàntic heterosil·làbic representat per la lletra **X** seguit

correspon a Obrador i la segona a Amengual. Vegeu els capítols 5.3.3.1 i 5.4.1.

³³⁰ Vegeu Amengual (1835:19).

³³¹ Vegeu els capítols 5.4.1 i 5.4.2. També les conclusions del capítol 5.3.3.1 (dedicat a l'entrada X) hi estan relacionades.

³³² *El prefijo ex- se convierte en es- antes de consonante: estès y no extès.* Vegeu Milà (1875:525).

de consonant com a fricativa alveolar sorda³³³. La realització [ks] de la lletra **X** en el context esmentat que se sent actualment en el català del Principat és una pronunciació originada pel desig d'acostar la fonètica a l'ortografia, fet que es dóna solament entre la població amb més instrucció i subjecció a la norma. Aquesta situació, però, no es donava al segle passat ni a Mallorca ni a Barcelona i el canvi solament ha afectat la darrera zona i la seva àrea d'influència.

³³³ Aquest fenomen ja es dóna en el pas del llatí al català. Per exemples *esprémer*, *esdevenir* o *escurar* deriven, respectivament dels ètims *EX-PRIMERE*, *EX-DEVENIRE* i *EX-CURARE*.

5.10 Dues peculiaritats consonàntiques de “parlars campanars” mallorquins

Un dels fulls més interessants de la descripció milaniana del mallorquí és el número 35, intitulat *BAL 21. Localidades varias*³³⁴. Aquest full és clarament un afegit posterior a la redacció de les notes sobre la fonètica del mallorquí ja que es troba entre els papers dedicats a la conjugació verbal, concretament entre els models de verbs regulars i els irregulars.

Tot el full 35 és un conjunt de notes molt diverses sobre característiques específiques d'algunes localitats de Mallorca³³⁵, tant fonètiques, com morfològiques i, fins i tot, lèxiques. En el capítol 2.6 ja hem comentat les notes que feien referència al vocalisme d'alguna de les localitats esmentades per Milà (concretament del solleric) i ara es proposem fer el mateix amb dues notes que esmenten característiques pròpies del consonantisme de dues localitats: Valldemossa i una *cierta población* no especificada. Són aquestes:

- H en cierta poblacion. Amengual prologo.
- Valdemososa no hacen ñ. Algo como?
- o mas bien como i cons. nasal.

Pel que fa a la primera nota, el mateix Milà ens remet a la font d'informació en què es basa: la ***Gramática de la lengua mallorquina*** (1835) de Joan Josep Amengual. En efecte, l'autor mallorquí, en descriure les *letras consonantes*, ens diu el següent:

La letra h es un signo de aspiración y por lo mismo ofrece un sonido gutural; pero tan ténue que no deja percibir sino una sombra de lo que fuera en otro tiempo entre nosotros, si hemos de juzgar lo que fue por lo que es en el comun de ciertas poblaciones.

³³⁴ El títol original era *Mallorca. Localidades*. Apareix ratllat al costat del definitiu.

³³⁵ Hi surten esmentades les localitats de Sóller, Pollença, Lluçmajor, Valldemossa i *cierta población* no identificada.

que otras edades formára la base de nuestra pronuncia. (Amengual [1835:15])³³⁶

És evident que Amengual, com molts gramàtics de l'època, participava de la creença que la lletra **H** tenia un valor fonètic. Per exemple, Febrer i Cardona (1804:48) havia dit que la **H** constituïa un "*señal d'aspiraciò*", encara que normalment no li reconeixia un so particular³³⁷. Ballot (1813) i Labèrnia (1840) creien que la **H** del dígraf final **-CH** (com a representació del so [k]) tenia una justificació fonètica car hi sentien una aspiració³³⁸, en contraposició a d'altres oclusives bilabials sordes en posició implosiva escrites només amb la lletra **C** que, segons aquests autors, es pronunciaven diferent. Amb tota probabilitat, aquestes idees errònies es basen en la tradició clàssica d'ensenyament del llatí, llengua en què el so aspirat [h] es mantenia en les grafies tot i haver desaparegut del registre col·loquial. Tot i així, els gramàtics prescriptius del Baix Imperi encara maldaven per reintroduir-lo en la pronunciació acurada, tal com certifica l'*Appendix Probi*³³⁹. Les llengües romàniques, per imitació de la llengua mare, han continuat mantenint la tradició de representar gràficament les antigues **H**³⁴⁰, tot i que cap d'elles les ha pronunciades mai. Així, la tradició purista d'origen clàssic i, com a conseqüència, les falses justificacions fonètiques en què es basaven els docents a fi d'ensenyar a escriure la lletra **H** en les posicions adequades han de ser l'origen de les idees sobre la pretesa naturalesa fònica de la lletra esmentada en la nostra llengua que hem pogut llegir.

Milà, apartant-se de la tradició anterior, havia deixat ben clar en la seva descripció del barceloní que la **H** *es un signo sin valor fonético, excepto en las*

³³⁶ El subratllat és nostre. Fem notar la diferència, pel que fa al nombre de localitats, entre el plural de l'original i el singular de la nota milanesa. A més, el text citat d'Amengual, a diferència del que diu Milà, no es troba al pròleg sinó al capítol II.

³³⁷ Vegeu Ginebra (1996:103).

³³⁸ "*Se nota com en las dicciones hebreas alguna aspiraciò*" Ballot (1813:158). "*Si param bè lo oído en las finals ac, ec, ic, oc, uc de arch, rech, dich, foch, bruch, ah, oh, se nota en ellas una aspiraciò ó manera vigorosa y plena de pronunciar que no se experimenta en acte, tracte, recte, edicte, docte, fructificar*". Labèrnia (1840:4) [Reproduïts a Segarra (1985 b: 138 i 146)].

³³⁹ Vegeu Segarra (1985 a:37).

³⁴⁰ Amb algunes incongruències i obllits. Vegeu Segarra (1985 a:87).

*interjecciones ha, ha y hi, hi*³⁴¹. De tota manera, el nostre autor, en llegir a la gramàtica mallorquina d'Amengual *lo que es común de ciertas poblaciones y que parece un sonido aspiral*³⁴², va interpretar que el so [h] encara es mantenia en alguns llocs de l'illa. Certament, la frase d'Amengual pot entendre's així i podria ser que tingués alguna base real, no pel que fa a l'aspirada [h], sinó a algun altre fenomen fonètic o prosòdic que s'identifiqués erròniament amb una aspiració i que no sabríem identificar³⁴³. Tanmateix, el més probable és que l'opinió d'Amengual no tingui cap base real i que sigui una derivació particular de la tradició clàssica sobre la lletra H.

La nota referent a l'articulació de la nasal palatal [ɲ] com a [j] "nasal" (potser [jɲ]) a Valldemossa, que nosaltres sapiguem, no ha estat mai descrita per cap estudi. Tanmateix, una sèrie de fenòmens que es donen en mallorquí ens fan creure en la possibilitat que, en algun lloc de l'illa i en algun moment, s'hi hagi pogut donar una articulació semblant a la descrita per Milà. Així, és sabut que en mallorquí la nasal [ɲ] implosiva seguida de consonant es despalatalitza, per fonètica sintàctica, en [jɲ] i la nasal alveolar resultant s'assimila a la consonant següent³⁴⁴, la qual cosa fa que es pugui interpretar popularment que [ɲ] esdevé [j] en alguns contextos. Així, per exemple, la pronunciació de les seqüències **anys** o **l'any passat** en mallorquí és ['ajɲs] i ['lajɲpə'sat]

A partir d'aquí, es pot postular que alguns parlants podien haver considerat que les [ɲ] no afectades per la regla fonològica que acabem d'exposar també s'havien de pronunciar [jɲ] o [j] en qualsevol posició. Podria tractar-se, doncs, d'un intent de generalitzar una variable lingüística condicionada per l'entorn a tots els contextos. Com d'altres fenòmens evolutius que han tingut lloc a Mallorca i no han prosperat fora del nucli originari³⁴⁵, aquest agosarat però no

³⁴¹ Milà (1875:37).

³⁴² Amengual (1835:15).

³⁴³ Potser té alguna relació amb la pronunciació dorsopalatal de /k/ i /g/ que es dona a una part de l'illa.

³⁴⁴ Vegeu Bibiloni (1983:181) i Recasens (1991:264). Es tracta d'un fenomen paral·lel al descrit per Milà en la nota "*Banys, blanys por banchs, blanchs*" (full 16) que hem comentat al capítol 5.2.

³⁴⁵ Vegeu Montoya (1992) i (1995).

impossible canvi hauria estat abandonat a causa de les connotacions negatives (rústegues o risibles) amb què s'associava els qui la practicaven.

Si l'observació de Milà és encertada, podríem interpretar, a més, que la pronunciació del grup despalatalitzat [jn] a Valldemossa devia donar la sensació de ser una [j] nasalitzada³⁴⁶. No queda prou clar, però, si això és devia donar en tots els contextos o només en elocució ràpida. També cal dir que la nota no dóna prou informació sobre les variables socioculturals que afavorien el canvi, així com l'abast exacte del canvi en el sistema consonàntic del mallorquí de Valldemossa. Estaríem, doncs, davant d'un probable canvi lingüístic d'anada i tornada³⁴⁷ a Mallorca que no tindria cap altra certificació que la nota redactada per Milà. Tot i així, valdria la pena buscar indicis que poguessin comprovar aquesta interessant indicació sobre el parlar de Valldemossa durant el segle passat.

³⁴⁶ Possiblement perquè la nasal, abans de desaparèixer, havia propagat la nasalitat a l'aproximant. D'altra banda, és una llàstima que la nota no es pugui llegir en la seva totalitat.

³⁴⁷ Vegeu Montoya (1995:167).

6 EL CONSONANTISME DEL MENORQUÍ DE MAÓ SEGONS MILÀ

6.1 Introducció

Com ja ha estat assenyalat³⁴⁸, el nombre de fulls i notes en què Milà descriu la fonètica del menorquí de Maó³⁴⁹ i de l'eivissenc és molt baix en comparació als que dedicà a la fonètica mallorquina. Així, mentre el parlar de l'illa gran és descrit fonèticament al llarg de 20 fulls, els sons del maonès i l'eivissenc solament compten amb 4 i 3 fulls respectivament. En total, Milà dedica 6 fulls (del n. 52 al n. 57) a presentar les característiques del maonès agrupats en 3 blocs o seccions: **BAL 22 Mahón 1** (fulls 52 i 53), **BAL 23 Mahón 2** (fulls 54 i 55) i **BAL 24 Mahón 3** (fulls 56 i 57). L'últim bloc (**Mahón 3**) està dedicat íntegrament a la morfologia verbal i en els dos primers és on localitzen, repartides desigualment i sense una separació clara, les notes sobre fonètica i morfologia no verbal del maonès³⁵⁰.

Cal afegir a aquesta desproporció entre la descripció fonètica dels tres parlars baleàrics el fet que Milà dedica més atenció al vocalisme que no pas al consonantisme. Tanmateix, i com a probable conseqüència de l'esquemàticitat i poc espai que ocupen les notes dedicades al maonès, la proporció entre les notes sobre vocalisme i sobre consonantisme és més equilibrada en la descripció

³⁴⁸ Vegeu els capítols 1 i 3.1.

³⁴⁹ Recordem que Milà no parla mai de menorquí sinó de maonès ja que, com havia fet amb el barceloní (i probablement amb l'eivissenc), va triar el parlar de la capital del territori estudiat com a varietat més representativa. A més, i tal com hem comentat en el capítol 3.2, Milà sabia que el dialecte de Menorca estava dividit entre la varietat de la seva àrea oriental (sota la influència de Maó), i el de la zona occidental (que té com a nucli i model lingüístic Ciutadella). Recordem, així mateix, que segons Milà el maonès era més afí al *catalán* i el ciutadellenc, al mallorquí. Si bé el nostre autor havia recollit algunes de les diferències en el vocalisme i la morfologia que caracteritzaven els dos parlars menorquins (vegeu el capítol esmentat), en el cas del consonantisme no es fa cap menció al parlar de Ciutadella. Per tant, tota la informació que presentarem fa referència només al maonès.

³⁵⁰ Hi predominen les notes sobre fonètica; les notes de morfologia no verbal es reparteixen entre el full 52 (ús dels articles) i 54 (*Pronombres y partículas*) que comparteixen amb notes

milaniana d'aquest parlar³⁵¹ que no en la del mallorquí³⁵², tot i que també hi predominen lleugerament les del primer tipus. Així, dels quatre fulls dedicats bàsicament a la fonètica del menorquí de Maó, solament un (el n. 53) està dedicat íntegrament a plasmar les característiques del consonantisme maonès. Resten unes poques notes molt esquemàtiques que es localitzen als fulls 52 (al costat de la descripció bàsica del vocalisme maonès) i al full 54, en què un dels comentaris inclosos sobre les característiques generals -fonètiques i morfològiques- del maonès afecta tant el vocalisme com el consonantisme³⁵³.

Com veiem, doncs, una altra característica dels fulls sobre el maonès, imposada pel poc espai que Milà hi dedica, és la separació poc nítida entre les notes dedicades al vocalisme i al consonantisme, d'una banda, i sobre fonètica i morfologia no verbal, d'altra banda. Així mateix, la migradesa de la descripció del maonès té com a conseqüència el caràcter més esquemàtic de les notes en general i un nombre més baix de comentaris, si es fa una comparació amb el tractament milanià de les dades sobre el mallorquí.

Un dels fets que es pot deduir de l'escassetat de notes sobre el menorquí de Maó (i l'eivissenc), en comparació amb la descripció milaniana del mallorquí, és que el nostre autor devia considerar el parlar de Mallorca com el més paradigmàtic del català insular. Per tant, la descripció lingüística de les altres dues illes està concebuda més com a apèndix de la varietat bàsica (el mallorquí) que no com a descripció completa. Això ens explicaria les freqüents comparacions entre les característiques de la fonètica del maonès, d'una banda, i les de mallorquí, principalment, i català del Principat, d'altra banda, que llegim en les notes consonàntiques que ens ocupen i que són paral·lels a les que ja hem tractat

generals sobre el maonès i sobre el seu vocalisme. El full 55 està dedicat a les *Elisions*.

³⁵¹ El mateix fet succeeix en la descripció de l'eivissenc.

³⁵² En la descripció del mallorquí, Milà dedicava aproximadament 15 fulls al vocalisme i 5 al consonantisme. En alguns fulls, però, les notes són tant d'un tipus com de l'altre. Cal tenir present, a més, que no tots els fulls contenen la mateixa quantitat d'informació.

³⁵³ Com ja hem comentat al capítol 3.3.2, Milà creia que la realització més anterioritzada de la [a] en menorquí estava relacionada amb la possible existència d'una /k/ palatalitzada en el parlar de l'illa, com la que existeix en mallorquí però *mas dulce*.

en la descripció del vocalisme de l'illa³⁵⁴. Cal fer notar que les confrontacions no es donen mai en sentit invers; és a dir, que en la descripció del mallorquí no hi ha cap comparació amb el menorquí.

Milà, concretament, assenyala³⁵⁵ que la no segregació de **iod** davant [j] intervocàlica o final, la realització de la vibrant [r] i de la dental [t] en posició final de mot i l'elisió de [j] intervocàlica³⁵⁶ són trets compartits pel mallorquí i el maonès. Milà diu també que l'oclusiva velar sorda ([k]) en posició inicial és *como nosotros* -és a dir, com en català central³⁵⁷- la qual cosa implica, a més de la comparació amb el català oriental del Principat, una confrontació indirecta amb el mallorquí ja que els exemples adduïts (*ca, capsa, casa*) es realitzen amb la dorsopalatal [c] a una gran part de l'illa gran. Igualment, i amb les comparacions esmentades, Milà podia treure més rendiment de l'escàs material que havia pogut aplegar sobre el parlar de Maó.

Un altre fet que explicaria la menor quantitat d'espai dedicat al menorquí de Maó, i que és perfectament compatible amb la que acabem d'esmentar, és la possibilitat que Milà no hagués pogut reunir gaire informació sobre el parlar oriental de l'illa a causa de no disposar de suficients col·laboradors o de mantenir-hi una relació més ocasional. En aquest aspecte, és destacable que Milà ja indiqui en el primer full (n. 52) quines són les seves fonts d'informació (3 concretament) sobre el parlar de Maó i de les abreviatures que utilitzarà al llarg dels fulls per esmentar-les. Aquest fet no té lloc en els fulls dedicats al mallorquí, on el nom dels informadors de Milà apareix indistintament abreujat o complet al llarg de tots els fulls i sense que cap indicació prèvia ho avisi. Això mostraria que en el cas del maonès el nostre autor va creure necessari especificar des del primer moment el nom dels seus informadors perquè la relació que hi mantenien no era tan intensa com la que tenia amb els seus col·laboradors mallorquins.

³⁵⁴ Vegeu el capítol 3.2.

³⁵⁵ A través de col·locar l'abreviatura = *Mall* al costat de les notes sobre el maonès.

³⁵⁶ Aquest tipus d'elisió, però, és assenyalada amb un interrogant (= *Mall?*) ja que com hem vist en el capítol 5.5.2 no era, com tampoc ara, un fet generalitzat a Mallorca.

³⁵⁷ En una altra ocasió (full 54), Milà diu *ca, capsa como cat.*. La resta de comparacions pertanyen

De fet, Milà es basa en les informacions de dues persones, una de les quals és identificable (*Lorenzo Pons, canónigo*)³⁵⁸ i l'altra no (*Hombre de la Tierra*)³⁵⁹, ja que la tercera font és un poema no especificat de *A. Marcelino Vicent*³⁶⁰. Podem deduir, doncs, que Milà tingué contactes amb els dos primers³⁶¹ i que la tercera font era una composició literària, possiblement escrita amb un llenguatge molt dialectal, de la qual esperava treure conclusions lingüístiques, tal com havia fet paral·lelament amb la gramàtica d'Amengual per al mallorquí.

Un altre aspecte destacable que podem deduir de la descripció milaniana sobre la fonètica consonàntica del maonès, comparant la classificació del consonantisme mallorquí que hem vist en capítols anteriors i la que podem llegir ara en les notes sobre el menorquí de Maó, és l'evidència del caràcter provisional i molt poc treballat de les notes que comentarem properament. Així, l'estructuració del full 53³⁶², l'únic que està dedicat íntegrament al consonantisme del menorquí de Maó, és feta a través d'una classificació molt rudimentària.

En aquest sentit, el full esmentat s'inicia amb un apartat general -intitulat *Consonantes*- on s'inclouen notes i exemples que fan referència a diversos fets consonàntics del maonès³⁶³; seguidament, però, hi trobarem quatre petits apartats (intitulats *TJ-TZ*, *P-K final*, *T i V*) on es presenten exemples del so que és representat per la lletra o lletres del títol i d'altres que s'hi poden relacionar.

Específicament, la casella *TJ-TZ* conté majoritàriament casos de l'africada [dʒ] -cinc concretament- (per exemple, *rotja, golpetjar*) i un sobre [dz] (*doczena*), però

al full 53.

³⁵⁸ L'abreviatura que identifica aquest personatge és *P*.

³⁵⁹ L'abreviatura que l'identifica és *T*.

³⁶⁰ Abreujat com a *V*.

³⁶¹ Amb el primer (Pons), possiblement per carta o contacte personal a Barcelona. Amb el segon (*Hombre de la Tierra*), un treballador maonès que devia haver conegut a Barcelona (observeu la definició que fa Milà d'aquest personatge), a través d'una entrevista personal.

³⁶² Deixem de banda, de moment, les (poques) notes sobre consonantisme maonès dels fulls 52 i 54 perquè són apunts secundaris clarament dependents de la resta de la informació (vocàlica i morfològica) amb què estan barrejades.

³⁶³ Concretament notes sobre la no segregació de **iod** davant de [j], la pèrdua de [j] intervocàlica, exemples de iodització i de la pronunciació del grup **tl**, així com indicacions de la realització dels sons [t] i [r] en posició final de mot i alguns canvis consonàntics per dissimilació.

també hi ha un exemple de [tʃ] en posició final (*vatj*); a l'entrada *P-K final* no només hi llegim exemples de les dues oclusives indicades en posició final (*sac, sec*) sinó també en posició inicial (*ca, capsa*) i, fins i tot, un cas de [g] (*gusa*); els exemples inclosos a l'entrada *V* no només plasmen l'existència de la fricativa labiodental en maonès -i la resta del menorquí- sinó també altres fenòmens que afecten la consonant esmentada tals com l'alternança *meua/meva* i la inexistència d'epèntesi antihiàtiques al mot *coa*, a diferència del mallorquí³⁶⁴; finalment, a la casella intitulada *T se'ns* indica que la dental esmentada es manté en posició final de mot seguida de nasal o lateral, però aquesta informació ja havia estat assenyalada (és, per tant, una repetició) en l'apartat inicial *-Consonantes-*. Les poques notes sobre consonantisme maonès que llegim als altres dos fulls són apunts marginals que aprofiten espais lliures del paper (full 52) o comentaris generals que a més d'esmentar característiques del consonantisme afecten d'altres fenòmens del parlar oriental de Menorca (full 54). En el cas del primer full esmentat, es presenten mostres de la pèrdua de [j] en posició intervocàlica i exemples que plasmen trets del consonantisme maonès que no es donen en el català continental (*fondetja, sab-brá, engana*); en el darrer full, es comenta el caràcter més anterioritzat de la [á] tònica en maonès al mateix temps que s'indica que la *C (K) es pura*³⁶⁵; és a dir, que l'oclusiva velar sorda no té el caràcter palatal que es dóna a una part de Mallorca, coincidint així amb el català del Principat (i de la resta del domini).

En conclusió, estem davant de notes no tan treballades com les que Milà va realitzar per al mallorquí però que, tot i així, poden ser considerades com una síntesi dels fenòmens més singulars del consonantisme maonès. Constitueixen, a més, una interessant comparació interdialectal -parcial- amb el mallorquí i el català central. És evident, doncs, que Milà no intentava fer el mateix tipus de descripció que havia realitzat amb el mallorquí i que, per tant, havia estructurat la

³⁶⁴ Recordem que Milà havia dedicat l'entrada *U* de la descripció del consonantisme mallorquí a recollir exemples d'epèntesi antihiàtiques ([w] i [v]) en el mot *coa*. Vegeu el capítol 5.5.3.

³⁶⁵ Milà també diu que *cap, casa* es pronuncien en maonès *como cat(alán)*.

seva caracterització del baleàric³⁶⁶ prenent com a parlar bàsic de referència el mallorquí, amb la qual cosa el menorquí (de Maó) i l'eivissenc hi tenien un paper més secundari.

Un cop vista l'estructura i les característiques de les notes milanianes dedicades al consonantisme del menorquí de Maó, presentarem al llarg dels propers capítols la informació recollida pel nostre autor classificada segons les ordenacions actuals del sistema consonàntic a fi de localitzar-la més ràpidament i fàcil. Considerarem també les idees fonètiques milanianes que es puguin deduir del material esmentat (i de les que hem anat assenyalat de la descripció del mallorquí i el barceloní) quan sigui necessari.

³⁶⁶ Cal recordar que tots els fulls dedicats al mallorquí, menorquí i eivissenc estan encapçalats per l'abreviatura **BAL** (*Baleàric*) seguida d'un número, cosa que fa evident que Milà considerava el català insular com un tot i no com a tres parlars diferents.

6.2 Les notes sobre consonants oclusives del maonès

Les notes que reflecteixen la realització de diverses consonants oclusives en maonès es reparteixen entre diferents fulls (52, 53, 54 i, fins i tot, 65) de manera esparsa i desconnectada. Tanmateix, i un cop reunides, es veu clarament que la majoria de les notes milanianes sobre el consonantisme de la capital menorquina fan referència a fenòmens que afecten els sons oclusius (i també els aproximants³⁶⁷). Un dels pocs apartats en què Milà classifica el consonantisme maonès és dedicat als fonemes esmentats (*P K final*, al full 54) i també, indirectament, el comentari més llarg i interessant que podem llegir als fulls dedicats al maonès -*Generalidades*-³⁶⁸.

En conjunt, Milà plasma tres fenòmens diferents que afecten la realització de les consonants oclusives en maonès. En primer lloc, el nostre autor s'interessa per conèixer la naturalesa de les oclusives velars en maonès (sobretot del correlat sord). A través dels comentaris podem llegir que Milà havia arribat a la conclusió que la /**k**/ del menorquí oriental era del mateix tipus que en català central; exactament el nostre autor diu que és *como nosotros* i *como cat(alán)*³⁶⁹. Tot i així, Milà creu notar en l'oclusiva esmentada del maonès un petit matís que l'acostaria a la del mallorquí (*pronuncia un poco queab [cap]*). La naturalesa de l'oclusiva velar sorda devia interessar especialment Milà car la majoria de notes i comentaris sobre les oclusives del maonès hi estan dedicades.

En segon lloc, i també en nombre de notes, Milà es preocupa per plasmar la geminació de l'oclusiva bilabial sonora seguida de la lateral /**l**/ dins la mateixa síl·laba. El més interessant d'aquestes notes és el fet que el nostre autor presenta exemples, no enregistrats fins ara en maonès, en què la geminació de la /**b**/

³⁶⁷ Es tracta concretament de les notes que plasmen els fenòmens de la iodització i de la caiguda de [j] en posició intervocàlica. Aquest darrer tret no s'havia estès encara a tot l'illa durant el segle passat i hi era exclusiu només de l'àrea oriental. Vegeu Montoya (1995).

³⁶⁸ Inclòs al full 54. Es tracta d'una comparació de la pronunciació de l'oclusiva velar [k] seguida de [á] tònica en maonès, mallorquí i català central.

³⁶⁹ Fulls 53 i 54 respectivament.

també es dóna si va acompanyada per una vibrant simple. Així ho indicarien els exemples *sab-brá* i *cab-bra*.

En tercer lloc, Milà es preocupa per comprovar la realització de l'oclusiva dental /t/ a fi de mot en els grups **-nt** i **-lt**. En un primer moment, Milà es limita a indicar que el maonès fa com el mallorquí (*r o t final = Mall*); és a dir, que manté la pronunciació de la consonant esmentada i que no l'elideix com altres parlars catalans. La informació d'aquesta nota, que estava inclosa en l'apartat de caràcter general del full 53 (*Consonantes*), torna a ser repetida curiosament en un petit apartat posterior (*T*) del mateix full. Aquesta disposició de les notes i el fet que repeteixin una informació idèntica sembla indicar que les notes del full 53 van ser preses per Milà en una mateixa sessió, com si el nostre autor les hagués anat anotant en llegir un text o sentir una conversa. Aquest fet podria ser una explicació del caràcter rudimentari i poc treballat que, com hem assenyalat en la introducció, tenen les notes sobre el consonantisme maonès.

A continuació mostrarem i comentarem en tres apartats diferents les notes que fan referència als tres fenòmens que acabem d'esmentar i intentarem explicar les característiques i els interrogants que plantegen.

6.2.1 La naturalesa d'algunes oclusives del maonès en posició inicial i final de mot segons Milà

Milà parla de les oclusives /k/, /p/ i /g/ en dues ocasions. Primerament, en recull exemples a l'entrada *P K final* del full 53 i, posteriorment, hi dedica un llarg comentari -intitulat *Generalidades*- al full 54 que és, alhora, una descripció sobre les similituds i les diferències entre la [a] del maonès i la del mallorquí del *Campo de Mallorca*. Com veurem seguidament, la majoria dels exemples i comentaris giren a l'entorn de l'oclusiva velar sorda. Pel que fa a /p/ i /g/, només n'hi ha un cas en posició final i inicial respectivament. Aquesta és la informació que podem llegir a les notes milanianes:

(full 53)

P K final

sap

sec

*gusa*³⁷⁰

ca, capsa como nosotros

(full 54)

Generalidades

Dice T.³⁷¹ que la C (K) es pura pero el mismo pronuncia un poco queab que en el campo de Mallorca es la a inglesa que se parece un poco a la e. En Mahon la pronuncian mas dulce, la a mas cerrada (mas oe).

(...)

³⁷⁰ És possible que Milà no hagués interpretat bé la forma característica de les Balears per a la femella del gos –**cussa**- (vegeu Coromines **DECat** IV:577) o que hagués fet un encreuament amb **gossa**. No hi ha constància, doncs, que la forma *gu(s)sa* hagi existit a Menorca, tot i que no es pot descartar que fos una variant onomatopèica de *cussa* avui desapareguda.

cap y casa como cat.

A banda del cas amb [p] final (*sap*), sobre el qual no sabríem dir quin motiu dugué Milà a enregistrar-lo³⁷², i [g] inicial (*gusa*), que podria ser un error d'audició, és clar que les posicions en les quals apareix l'oclusiva velar sorda en els casos recollits (davant [a] tònica i a fi de mot) coincideixen amb aquelles en què part del mallorquí articula la consonant esmentada amb un marcat caràcter palatal ([c])³⁷³. Els comentaris que acompanyen els exemples (*como nosotros; es pura; como cat.*) acaben de corroborar que el principal interès de Milà en aquestes notes és comprovar si a Maó es dóna el mateix tipus de /k/ palatalitzada (i possiblement també de /g/) que es pot sentir a molt indrets de Mallorca. Tornem a veure, un altre cop, l'interès de Milà per analitzar l'abast i les característiques dels diferents tipus d'oclusives velars que es donen en baleàric així com un dels trets que singularitzen la descripció que en fa: la no separació prou clara entre allò que caracteritza la consonant palatalitzada i els canvis que pot provocar, per transmissió de la palatalitat, en la vocal consegüent³⁷⁴. La nota del full 54, doncs, és una interessant comparació interdialectal a través de la qual no solament podem copsar conclusions referides al maonès sinó també al mallorquí que, a més, no havien estat anotades en els fulls que Milà hi dedicà³⁷⁵.

Tanmateix, la redacció de la nota del full 54 no permet deduir si Milà opinava que la pronunciació *un poco queab* de l'anònim *hombre de la tierra* (T.) tenia el seu origen en la consonant (i que, per tant, la /k/ del maonès no seria tan *pura*) o, inversament, que es tractava d'una realització particular de la [a] tònica

³⁷¹ És l'informador que Milà anomena *Hombre de la Tierra* (= T.).

³⁷² Potser cal relacionar aquest exemple amb un altre cas anotat en els fulls sobre el mallorquí -*tapp*- (vegeu el capítol 5.1.3) que tampoc vam saber interpretar. Estudiosos de la fonètica catalana com Recasens (1991), però, no identifiquen diferències en la realització de l'oclusiva bilabial sorda en posició final absoluta de mot entre els parlars catalans.

³⁷³ Vegeu Veny (1983:88) i la informació recollida per Milà sobre aquest so al capítol 5.1.1.

³⁷⁴ Vegeu el capítol 5.1.1. pel que fa a aquesta qüestió.

³⁷⁵ Milà no havia dit al llarg dels fulls on descrivia la fonètica del mallorquí (concretament, en les notes dedicades al vocalisme tònic i a les oclusives palatalitzades que hem comentat en el capítol 2.3.1) que al *campo de Mallorca* existia una *a inglesa*.

(semblant a la [æ] de l'anglès). Abans d'esbrinar la qüestió que acabem de plantejar, i malgrat l'ambigüitat de la nota, la interpretació més plausible és que Milà es decantaria per considerar l'oclusiva velar sorda del maonès com a bàsicament idèntica a la del català central (*como nosotros* o *como cat(alán)*, segons Milà) però amb un lleuger matís de palatalitat (*mas dulce*) que l'acostaria un xic a la [ç] de bona part del mallorquí.

La realitat, però, és que no hi ha constància (vegeu Veny [1983:88] o Recasens [1991:243]), almenys des del segle XIX³⁷⁶, que a Menorca hi hagi hagut realitzacions més o menys paral·lels a les oclusives dorsopalatals del mallorquí quan aquestes van seguides de [a] tònica o es troben en posició final de mot³⁷⁷. Així doncs, allò que va fer que Milà cregués sentir un matís de palatalitat en l'informador menorquí no és una realització particular de la consonant sinó de la vocal tònica de l'exemple (*queab* [cap]), la /a/ tònica. En efecte, Recasens (1991:90-91) confirma que la vocal central esmentada no té la mateixa naturalesa a tot el domini lingüístic. L'autor citat addueix que cal distingir entre quatre tipus de [a] en català. Entre aquestes, es destaca clarament la del mallorquí i menorquí (transcrita [a+]) que és la més tancada i anterior de les quatre variants³⁷⁸. Així mateix, Recasens (1991) també fa palès que a determinades localitats del domini lingüístic la vocal central tònica presenta realitzacions especialment palatalitzades de forma sistemàtica i independentment del context, moltes de les quals són precisament poblacions mallorquines i menorquines (concretament esmenta

³⁷⁶ El maonès Febrer i Cardona condemnava als seus *Principis generals de la llengua menorquina* de 1804 el fet que els mallorquins pronunciessin "la c y la g, *cóm si fûs kie, d'aquest módo: **Kié vols?*** Vegeu Ginebra (1996:65).

³⁷⁷ Recordem que, segons les anàlisis de Recasens (1986:535), la /k/ es pronuncia amb un matís més o menys palatal a tot el domini lingüístic quan va seguida de vocal anterior. L'especificitat de part del mallorquí, doncs, seria que a Mallorca la palatalitat de la consonant també es pot donar davant [a] i [ə] (tònica o àtona) i a fi de mot.

³⁷⁸ Les altres variants, segons Recasens (1991:90-91) són: **a)** La del català central, lleidatà i alguerès, més oberta i posterior que la del castellà. **b)** La del valencià, ribagorçà i català nord-occidental meridional, més tancada i anterior que la variant **a**. **c)** La del rossellonès, la menys oberta i més centralitzada de tot el català.

Maó i Ciutadella)³⁷⁹. La realitat, doncs, és que la sensació de palatalitat enregistrada per Milà en el mot *cap* (que transcriu *queab*) del seu informador menorquí no prové de la consonant, com el nostre autor sembla creure, sinó de la vocal tònica [a].

Cal dir, en defensa de Milà, que encara avui no s'ha fet l'esforç de separar prou clarament (o relacionar adequadament) la palatalitat de l'oclusiva velar de part del mallorquí i l'anteriorització de la vocal central tònica que té lloc a diversos indrets del domini lingüístic català, a més de Mallorca³⁸⁰.

Malgrat tot, i matisacions a banda, és evident que la descripció milaniana de l'oclusiva velar sorda en maonès és encertada i que constitueix un intent de precisar l'abast (avui en diríem la isoglossa) d'un dels fenòmens que caracteritza la fonètica d'una part important del baleàric: l'existència d'oclusives dorsopalatals. També és destacable l'esforç per veure'n les similituds amb d'altres parlars catalans, així com la capacitat de Milà de condensar força informació en poques notes.

³⁷⁹ Hi ha també localitats de la zona del català nord-occidental de transició amb el valencià (Ascó, Pobla de Benifassà, Falset, Cinctorres) i del català meridional (Calp, Quart de Poblet).

³⁸⁰ Recasens (1991:244), per exemple, proposa explicar la palatalització de /k/ i /g/ d'una part del mallorquí com una conseqüència de la realització especialment anterior de /a/ en algunes localitats mallorquines (especialment Son Servera i Felanitx) que s'hauria estès a la consonant precedent. Tanmateix, si això fos cert, caldria explicar també per què no s'han palatalitzat les oclusives velars de la resta del mallorquí, menorquí i punts del català occidental que hi comparteixen la realització més anterioritzada de /a/.

6.2.2 La geminació de l'oclusiva bilabial sonora en maonès segons Milà

Les notes que fan referència a la geminació de l'oclusiva bilabial sonora seguida de consonant líquida en grup isosil·làbic són exemples esparsos en dos fulls (els n. 52 i 65) que bàsicament no estan dedicats al consonantisme del maonès. Així, per exemple, una de les anotacions va ser feta principalment per il·lustrar el tractament del vocalisme àton en maonès. Aquest és el cas de **dubblés**, inclòs en l'apartat del full 52 on es comenten les **O** (tòniques i àtones) del menorquí de Maó. Un altre exemple (**Mahon cab-bra**), fins i tot, no es troba en els fulls dedicats al maonès sinó en els de l'eivissenc (full 65) en un estrany apartat (intitulat *Balearico Ibiza 5*), al costat d'alguns mots propis del lèxic pitiús. El darrer i últim exemple de geminació de l'oclusiva bilabial que llegim en els fulls dedicats al maonès (**sab-brá**) es localitza al full 52 on Milà recull principalment exemples del vocalisme de Maó. Aquest darrer exemple, a més, forma part d'un petit conjunt de casos que plasmen diversos aspectes de la morfologia verbal i consonantisme del maonès i que llegim en el marge dret, al peu de la pàgina esmentada. Cal destacar, així mateix, que dos dels exemples citats són comparacions amb els altres parlars baleàrics (directament amb el mallorquí, un i indirectament amb l'eivissenc, l'altre). Aquestes són concretament les notes on Milà va incloure els exemples que hem assenyalat:

Full 52 (dins l'apartat O)

Mall. dobbés, Mah. dubblés

Full 52 (dins les notes a peu de pàgina, al marge dret)³⁸¹

[ompli 1ª pers.]

[fondetja]

[aviadet]

³⁸¹ Es tracta de dues petites llistes. Indiquem només els exemples de la llista que acompanyen

sab-brá

[*engana*]

Full 65 (dins l'apartat *Baleárico Ibiza 5*)³⁸²

Mahon cab-bra

Com acabem de veure, Milà reflecteix dos fenòmens diferents, un dels quals és conegut i estudiat (la geminació de /b/ seguida de lateral en grup isosil·làbic) i l'altre, absolutament desconegut en la bibliografia lingüística catalana: la possibilitat que l'oclusiva bilabial sonora també pugui geminar-se davant una vibrant.

Pel que fa al fenomen exemplificat en el mot **dubblés**, és evident que Milà, a més d'interessar-se per la pronunciació en maonès de la /o/ àtona, està establint una comparació entre dos parlars -el mallorquí i el menorquí de Maó- que comparteixen el mateix mot. Aquest fet ens obliga a remetre'ns a les notes on es feia patent l'interès de Milà per les variants fonètiques del mot **dobler** en mallorquí, així com per les connexions sociolingüístiques que impliquen³⁸³. En el cas que ens ocupa i des del punt de vista consonàntic, allò que mostra la comparació interdialectal feta per Milà és l'evidència que el maonès, a diferència del mallorquí comú, encara conservava bé l'articulació de la lateral davant de l'oclusiva bilabial geminada en el mot citat. Avui, però, el desgast fònic que pateix una paraula tan usada com **doblers** ha fet que el maonès (com la resta del menorquí) coincideixi des del punt de vista consonàntic amb la forma mallorquina³⁸⁴.

el cas que ens interessa (en negreta i sense claudàtors) a fi de contextualitzar-lo.

³⁸² Aquest apartat del full 65 sembla ser un intent de comparació entre notes lèxicofonètiques del maonès i de l'eivissenc (hi llegim un altre exemple que comença amb l'abreviatura *Mah.*). Malauradament, la majoria dels casos que conté són il·legibles.

³⁸³ Recordem que Milà havia precisat que en mallorquí la conservació o pèrdua de la consonant lateral del mot **dobler** corresponia a diferències entre grups generacionals. Vegeu el capítol 2.7.

³⁸⁴ Coromines (**DECat** III:193) aporta el testimoni de l'obra del maonès Ferrer i Guinart (publicada el 1914) que únicament enregistra **dubbés**. Això vol dir que en maonès el canvi

Respecte a la realització geminada de /b/ seguida de lateral dins la mateixa síl·laba, recordem que es tracta de la realització més habitual del baleàric i del rossellonès en tots els contextos³⁸⁵, la qual cosa constitueix un altre dels nombrosos paral·lelismes que relacionen la fonètica dels dos parlars esmentats. En la resta de dialectes catalans que també redupliquen l'oclusiva bilabial seguida de [l]³⁸⁶, la geminació està condicionada a la posició pretònica o posttònica que ocupi el grup consonàntic esmentat. A més, a gran part del Principat l'oclusiva bilabial doble esdevé sorda i pot simplificar-se després ([p(:)l]). Deixem ara aquest cas que tornarem a reprendre en l'apartat on comentarem els exemples de consonants laterals del maonès recollits per Milà.

El segon fenomen reflectit per Milà se'ns fa difícil de comentar ja que constitueix un fet fonètic no assenyalat mai en maonès (ni en la resta del català) per cap estudi lingüístic. Si les notes de Milà no són desencertades, estem davant de l'únic testimoni d'una característica del consonantisme maonès desapareguda avui i que devia ser més o menys freqüent car el nostre autor l'esmenta en dues ocasions i amb exemples diferents. Hauríem de deduir, així, que la geminació de /b/ també s'havia estès als grups isosil·làbics en què estava seguida de vibrant tant en posició pretònica (*cab-brá*) com posttònica (*sab-brá*). Teòricament, la possibilitat que existís aquest fenomen no seria absolutament estranya ja que tant /l/ com /r/ són consonants líquides i, per tant, comparteixen un mode d'articulació semblant³⁸⁷. Seria necessari, doncs, buscar altres indicis del tipus de

dubblés > **dubbés** devia fer-se molt ràpidament ja que la nota de Milà és dels anys 70 del segle passat.

³⁸⁵ Vegeu Recasens (1991:191).

³⁸⁶ Tenint en compte que la geminació depèn de diversos factors i que no es dona totalment en tots els contextos possibles segons els dialectes, es pot dir (segons Recasens 1991:190-191) que els parlars que redupliquen freqüentment les oclusives seguides de lateral en grup isosil·làbic són els parlars orientals, excepte l'alguerès, i el nord-occidental septentrional, excepte el ribagorçà.

³⁸⁷ Segons el *Diccionari de Lingüística* del **TERMCAT** (1992:53), les consonants líquides es caracteritzen per ésser produïdes *amb una oclusió i una obertura del canal bucal, simultània en les consonants laterals i consecutiva en les laterals*. Martínez Celdrán (1984:174), a més, creu que ambdós tipus de consonants comparteixen la característica de ser articulatòriament força semblants a les vocals i que, en algunes llengües, com el txec o el serbocroata, poden ocupar la posició de nucli sil·làbic (per exemple, als topònims *Brno* i *Crna Gora*, respectivament).

geminació que acabem de comentar a fi de trobar més dades que puguin avalar, refutar o matisar aquest fenomen fonètic no enregistrat mai en el consonantisme de Menorca.

6.2.3 La realització dels grups consonàntics finals [nt] i [lt] en maonès

Milà assenyala que el maonès (com la resta del menorquí) manté l'articulació de l'oclusiva dental [t] precedida de nasal o lateral alveolar en posició final de mot. L'existència d'aquest fenomen en el consonantisme menorquí representa la conservació d'una articulació que era general en català antic, però que modernament ha quedat relegada a diversos dialectes consecutius, com els parlars de Menorca, Mallorca, L'Alguer i el País Valencià. La resta de dialectes ha simplificat els dos grups finals esmentats elidint l'oclusiva dental³⁸⁸. Segons Veny (1983:39), la reducció deu haver-se originat quan el mot estava en plural ([**-nts**] i [**-lts**] > [**-ns**] i [**-ls**]), a causa de la dificultat d'articular tres consonants seguides en posició implosiva o per contacte amb la consonant inicial d'un altre mot. Posteriorment, la caiguda de l'oclusiva dental s'hauria estès, per analogia, al singular.

Tal com indicàvem en la introducció, es dona la circumstància que Milà recull el manteniment en maonès de la [t] final precedida de nasal i lateral en dues ocasions dins el mateix full (el n. 53) i en dos apartats diferents. Així, en l'apartat general que encapçala el full esmentat *-Consonantes-*, Milà ens indica solament que la **T** i la **R** finals s'articulen com en mallorquí, però només presenta exemples de la darrera consonant.

Posteriorment, i dins el mateix full, Milà estableix un petit apartat, intitulat *T*, on llegim un parell d'exemples de l'oclusiva dental sorda en posició final de mot davant [n] i [l]. Tal com ja havia fet en la descripció del mallorquí³⁸⁹, Milà anota els dos exemples amb la **-t** final subratllada.

³⁸⁸ Actualment elideixen la dental dels grups **-nt** i **-lt** el català central, el rossellonès, el nord-occidental, l'eivissenc i punts del valencià meridional i septentrional. Vegeu Veny (1983:89) i Recasens (1991:220).

³⁸⁹ Vegeu el capítol 5.1.3.

Aquestes són exactament les notes de Milà que llegim al full 53 i que fan referència al fenomen que hem comentat:

(dins l'apartat *Consonantes*)

r o t final = Mall

[...]

(dins l'apartat *T*)

T

molt damunt

A banda de l'interès lingüístic que tenen aquestes notes, creiem que el més destacable dels apunts indicats és el fet que reflecteixen com Milà va prendre les notes sobre el maonès que estem estudiant. La disposició de les dades sobre el consonantisme maonès i, sobretot, la informació repetida que hem vist semblen reflectir una redacció feta en dues ocasions. En la primera, el nostre autor s'hauria limitat a apuntar, un rere l'altre, diversos fenòmens característics del consonantisme maonès, possiblement a causa d'haver estat agafant notes a partir de la lectura d'un text o del seguiment d'una conversa. Aquesta informació seria l'apartat general que forma l'apartat intítulat *Consonantes*. El fet que algunes notes d'aquest apartat duguin l'abreviatura **V.** al costat fa molt probable que la composició literària a què ens remet (el poema de *A. Marcelino Vicent*³⁹⁰) sigui la font d'on el nostre autor extragué les notes que formen el primer apartat del full 53.

En una segona tongada, Milà classificaria de manera aproximada (tal com havia fet amb les notes dedicades al consonantisme mallorquí) diversos fenòmens consonàntics del maonès que no havia apuntat en l'apartat inicial. Aquest seria l'origen dels petits apartats que formen la resta del full 53. Tanmateix, Milà degué adonar-se que en la primera nota sobre les **T** i **R** finals

³⁹⁰ Vegeu el capítol 6.1.

solament havia remarcat els paral·lismes entre el mallorquí i el maonès pel que fa a la conservació de l'oclusiva dental sorda en els contextos esmentats. Així doncs, Milà, posteriorment, degué considerar interessant completar amb exemples la informació que només havia apuntat en un primer moment. La indicació repetida de l'articulació de la dental final obeiria, doncs, a la voluntat de Milà d'esmenar o completar allò que en una primera redacció havia quedat sense exemples.

Cal remarcar finalment, una vegada més, la capacitat de Milà de condensar la informació en unes poques notes, així com la voluntat d'establir relacions entre les varietats del baleàric que hem pogut llegir.

6.3 Les notes sobre consonants fricatives del maonès

Milà s'interessa per plasmar tres aspectes de la realització de les consonants fricatives en maonès, dos dels quals, com ell mateix indica, són compartits amb el mallorquí mentre que el tercer ho és parcialment. Dos dels comentaris s'inclouen en l'apartat *Consonantes* del full 53 i el tercer, el més complet en exemples, té una entrada pròpia -intitulada *V*- al final del mateix full.

Els tres fenòmens a què Milà fa referència són, per ordre d'aparició, la realització de la fricativa palatal sorda en posició intervocàlica i final de mot, un exemple de dissimilació consonàntica per fonosintaxi que afecta dues consonants fricatives i, finalment, una petita casuística del funcionament de la fricativa labiodental sonora en maonès.

Com és habitual en la descripció milanesa del consonantisme maonès, les notes que presentarem a continuació són molt esquemàtiques. Els dos darrers fenòmens esmentats són descrits a través d'exemples concrets i el primer, mitjançant un comentari que és, alhora, una comparació amb el mallorquí.

En els propers tres subapartats mostrarem i comentarem els tres aspectes que acabem de citar separatament. A més de facilitar-ne la localització, aconseguirem així ser més respectuosos amb l'ordenació del material fonètic milanià. Cal recordar que les notes sobre el consonantisme del maonès formen un conjunt de comentaris i exemples esparsos poc ordenats que són, possiblement, el resultat del buidatge en diverses ocasions de les fonts d'informació citades pel nostre autor³⁹¹. Pel que fa a aquesta darrera qüestió, Milà, a diferència d'altres notes, no assenyalava en cap moment l'origen de les que acabem de presentar.

³⁹¹ Vegeu la introducció (capítol 6.1).

6.3.1 La realització de la fricativa palatal sorda en maonès segons Milà

El primer que llegim a l'apartat *Consonantes* del full 53 i, per tant, un dels primers fenòmens que Milà destaca del consonantisme maonès és la informació que podem deduir d'aquesta nota:

Antes de x nada de i = Mall.

Aquesta nota, a més de descriure el consonantisme maonès, constitueix la primera indicació clara que llegim en els fulls dedicats a la fonètica del baleàric sobre el fet que a Mallorca (com en menorquí i d'altres parlars³⁹²) no es produeix la segregació d'una [j] davant de la fricativa palatal sorda en posició intervocàlica i final de mot. Aquest fenomen prové de la simplificació del grup [jʃ], comú a tot el català medieval, originat al seu torn per la palatalització d'un grup anterior [js]. La variant medieval ha perviscut als parlars occidentals (amb algunes excepcions³⁹³) en consonància, segons Recasens (1991:289), amb l'elevat grau de palatalitat o de tensió que hi tenen les consonants implosives.

Tal com vam veure en la descripció de les fricatives en mallorquí³⁹⁴, Milà no feia cap esment explícit sobre el comportament de [ʃ] en el parlar de Mallorca, tot i que a través d'alguns exemples se'n podia deduir la casuística. Tot amb tot, és clar que la nota que acabem de llegir, així com les notes que hem comentat en el capítol dedicat a les oclusives del maonès³⁹⁵, representen no solament una descripció del consonantisme del parlar de Maó sinó, a la vegada, una informació addicional sobre el mallorquí.

³⁹² El català central, el rossellonès, l'eivissenc i l'alguerès això com algunes zones del català nord-occidental septentrional i del valencià meridional. Vegeu Veny (1983:23) i Recasens (1991:288).

³⁹³ Vegeu la nota anterior.

³⁹⁴ Vegeu el capítol 5.3.3.

³⁹⁵ Especialment sobre l'oclusiva velar sorda (capítol 6.2.1).

Al mateix temps, Milà aconsegueix indicar una sèrie de paral·lelismes que no havíem llegit encara en la descripció del fonetisme balear. Així, aquestes notes, com d'altres que ja han estat comentades³⁹⁶ i algunes que queden per veure, fan palès que Milà s'havia interessat especialment per definir el menorquí de Maó per oposició al mallorquí, principalment, i al català central, més secundàriament.

³⁹⁶ Vegeu especialment el capítol 3.2, per al baleàric en general, i els 3.3.3.1, 3.3.2, 3.4.2 i 3.4.3, sobre el vocalisme mallorquí i menorquí.

6.3.2 Dissimilacions entre fricatives del maonès per fonosintaxi recollides per Milà

Un dels trets que més caracteritza la fonètica consonàntica del menorquí i del mallorquí³⁹⁷ és l'abast i la freqüència de les assimilacions i dissimilacions entre consonants pertanyents a diferents síl·labes o mots. Aquest fenomen pot ser relacionat amb la presència de repobladors rossellonesos a les dues illes durant l'època de la Conquesta, així com a les relacions intenses que tingueren les Balears i la Catalunya septentrional al llarg dels anys en què ambdós territoris formaren la unitat política coneguda amb el nom de Regne de Mallorca (1276-1349)³⁹⁸. Així mateix, caldria no menystenir la influència que el contingent de repobladors occitans hauria pogut tenir en la configuració definitiva del català insular ja que molts dels fenòmens fonosintàctics esmentats també es donen en occità³⁹⁹.

Una de les dissimilacions més típiques del menorquí i mallorquí és la que té lloc en el mode d'articulació del grup [ss] heterosil·làbic, el resultat de la qual és [ts]⁴⁰⁰. Aquest procés també afecta altres parelles de fricatives heterosil·làbiques i el resultat de la dissimilació sempre és un canvi en la primera consonant que esdevé oclusiva dental⁴⁰¹.

Una conseqüència d'aquest tipus de dissimilacions ha estat la creació en mallorquí i menorquí d'un article masculí plural analògic *ets* format a partir de contextos en què la consonant final de l'article plural primer *es* esdevenia dental

³⁹⁷ També en rossellonès, però no amb la intensitat de les dues illes. Vegeu Moll (1980), Veny (1983) i Recasens (1991).

³⁹⁸ Recordem que el regne de Mallorca també comprenia alguns territoris occitans com la ciutat de Montpeller i el Carladès.

³⁹⁹ Coromines (1971), per exemple, relaciona la caiguda de /z/ intervocàlica en mallorquí i menorquí amb l'adaptació lingüística dels repobladors occitans al català. Tanmateix, segons Veny (1983:90), caldria estudiar el volum demogràfic que va atènyer aquest contingent humà. Vegeu també Recasens (1991).

⁴⁰⁰ Moll (1980) comenta el fet que la freqüència d'aquestes dissimilacions és tan alta que els parlants mallorquins i menorquins de baix nivell cultural l'apliquen fins i tot en parlar castellà.

⁴⁰¹ Vegeu Recasens (1991:271).

([əɖ] o [ət]) per contacte amb mots començats amb consonant fricativa. Els parlants han interpretat l'existència d'un article **et* i a partir d'aquí n'han creat un plural **ets*. Posteriorment, aquesta forma d'article de plural analògic s'ha estès a tots els contextos en què l'article acompanya mots començats per vocal en mallorquí i menorquí, ja que així l'article és més clarament perceptible⁴⁰². Milà ja s'havia interessat per aquesta forma específica de l'article plural en la descripció del mallorquí i, encertadament, l'havia inclòs entre altres exemples de [ts] producte de la dissimilació entre dues fricatives alveolars⁴⁰³.

En el cas del maonès, el nostre autor es limita a recollir-ne un exemple (*ets homes*) en l'apartat *Consonantes* del full 53. Tot i que no fa cap paral·lelisme amb el mallorquí, és evident que Milà anotà l'exemple esmentat amb la finalitat de recordar que el menorquí de Maó i el mallorquí realitzen el mateix tipus de dissimilacions entre dues fricatives alveolars, car altrament no s'entendria que hagués inclòs l'exemple *ets homes* en un apartat dedicat al consonantisme. És destacable que Milà, tal com va fer en la descripció del mallorquí⁴⁰⁴, només s'interessà per les dissimilacions que hem comentat a l'hora de recollir exemples de /s/ en maonès. Cal interpretar aquest fet com la voluntat del nostre autor de plasmar principalment allò que sigui característic del baleàric i no compartit amb el català central. Aquesta particularitat de la descripció milanesa del baleàric es pot deduir també de la gran majoria de les notes que hem comentat fins ara.

⁴⁰² En el parlar salat de la Costa Brava s'ha produït un fenomen semblant en l'article masculí de plural que també deu haver-se originat per aquesta necessitat de percepció. Allí la forma de plural *es* només acompanya els mots començats per consonant, com a les dues illes esmentades, (per exemple, *es cotxes*) mentre que *ses*, a més de la funció d'article plural femení, també és utilitzat davant els noms de gènere masculí començats per vocal (per exemple, *ses homes*).

⁴⁰³ Milà hi indicava que les dues sibilants que entraven en contacte a *sas señas* i *dos senyors* es pronunciaven **TS** en mallorquí. Vegeu el capítol 5.3.2.

6.3.3 La fricativa labiodental sonora en maonès

Milà dedica un dels petits apartats del full 53 en què classifica rudimentàriament el consonantisme maonès a la "lletra" **V**; és a dir, a recollir exemples de la fricativa labiodental sonora en el parlar de Maó. En aquest apartat, Milà hi recull algun exemple que, a primera vista, no té relació amb la consonant [v], com és el cas del mot *coa*. Tanmateix, creiem que només es podrà entendre el contingut de la casella *V* si es té en compte la informació sobre la fricativa labiodental sonora que Milà va recollir en mallorquí⁴⁰⁵. En el fons, Milà, més que aplegar exemples de [v] en maonès, està buscant casos de la consonant esmentada que no coincideixin amb el mallorquí o viceversa. Abans de passar a desenvolupar la nostra hipòtesi, presentarem la informació que conté l'entrada *V* del full 53:

V

vint buyt

meva o meua

coa

Tal com hem comentat⁴⁰⁶, Milà només s'havia preocupat en la seva descripció del consonantisme mallorquí per plasmar l'existència de [v] (*se hace la v*) i per recollir algun exemple de la consonant esmentada funcionant com a epèntesi antihàtica. Per aquest motiu, és sorprenent que una consonant, sobre la qual Milà no havia recollit pràcticament exemples en mallorquí, tingui en els fulls dedicats a la fonètica del maonès un apartat propi amb diversos exemples. Aquest fet ens duu a pensar que Milà havia concebut la seva esquemàtica descripció del maonès no només com un apèndix de la del mallorquí sinó també com una petita caracterització de les semblances i diferències entre ambdós

⁴⁰⁴ Vegeu el capítol 5.3.2.

⁴⁰⁵ Vegeu el capítol 5.3.4.

⁴⁰⁶ *Ibidem*.

parlars. Aquesta idea ens ajudaria a entendre quin és el paper del mot *coa* en l'apartat dedicat a la *V*: palesar, per oposició al mallorquí, el fet que el maonès no fa epèntesis antihiatiques amb la fricativa labiodental sonora. Recordem, així mateix, que *coa*⁴⁰⁷ havia estat el mateix mot (amb la variant *cova*) que Milà havia utilitzat per reflectir l'existència de l'epèntesi [v] en mallorquí.

La nota *meva o meua* també cal interpretar-la tenint en compte que en el fons és una comparació interdialectal amb el mallorquí. Milà, basant-se en Amengual (1835:39), havia escrit en les seves notes sobre morfologia⁴⁰⁸ que la forma femenina dels possessius tòncics en mallorquí era *meua, teua, seua* amb els corresponents plurals. Aquesta indicació, que reflecteix a grans trets els possessius utilitzats normalment a l'illa durant la segona meitat del segle passat⁴⁰⁹, és la que cal tenir present a l'hora d'interpretar la nota sobre la forma que podien presentar els possessius tòncics femenins en maonès. Segons les dades de Milà, hauríem de deduir que en el maonès del darrer terç del segle passat les formes femenines dels possessius tòncics com *meua*, més antigues, estaven essent substituïdes per les formes del possessiu femení amb fricativa labiodental com *meva*, més modernes, però que encara s'utilitzaven més o menys indistintament, a diferència de Mallorca on predominarien les formes més antigues. Al llarg del nostre segle, però, el polimorfisme detectat per Milà a Maó s'hauria simplificat amb l'abandó de les formes del possessiu amb *-u-* ja que actualment⁴¹⁰ el maonès presenta només la forma innovada (*meva*). A Ciutadella, en canvi, només s'usen les formes més antigues (*meua* i anàlegs) la qual cosa representa la conservació de la situació més antiga a Menorca (i

⁴⁰⁷ Vegeu el capítol 5.3.4.

⁴⁰⁸ Full 23, intitulat *Demostrativos*.

⁴⁰⁹ Les formes del possessiu amb *-u-* ja devien estar en competència amb les que havien transformat l'aproximant en fricativa labiodental. Les primeres, però, devien considerar-se encara les més tradicionals o genuïnes. Així ho deduïm de la nota del **DCVB** (VII:407), els materials del qual foren recollits a principis del nostre segle, que encara certifica la coexistència de les dues formes dels possessius femenins en baleàric; situació que encara es dona però amb un predomini clar de les formes amb fricativa labiodental. Vegeu, així mateix, Coromines (**DECat** IV:892) i Moll (1991:157).

⁴¹⁰ Vegeu Melià (1985:166).

Mallorca) ja que, per exemple, el gramàtic maonès Febrer i Cardona només usava en els seus escrits de principis del segle XIX les formes femenines dels possessius tòncics amb **-u-**. Així, hem d'interpretar que el maonès començà el canvi **meua** > **meva** (i anàlegs) a mitjan segle XIX -aproximadament com a Mallorca- però que anà molt més ràpid que el mallorquí que encara conserva, amb caràcter recessiu, les formes més antigues⁴¹¹. El ciutadellenc, i per extensió el parlar occidental de Menorca, no hauria adoptat aquesta innovació provinent de Maó com a conseqüència de la secular rivalitat existent entre les dues ciutats menorquines que ha engendrat un rebuig a tot allò que vingui de la capital illenca.

Finalment, les formes *vint*, *buyt* creiem que poden ser interpretades com a resultat del desig de Milà per recollir un parell mínim d'exemples en què la fricativa labiodental s'oposés a l'oclusiva bilabial sonora. Cal recordar que en la descripció del mallorquí Milà es limità a dir que *se hace la v* i ara, en els fulls dedicats al maonès, és molt probable que tingués la intenció, no solament de comparar el consonantisme dels parlars de Mallorca i Maó sinó també d'esmenar la manca d'exemples de la primera descripció.

En conclusió, doncs, hem vist que conèixer les característiques i els exemples de la descripció dels casos de [v] en mallorquí ens explica directament o indirectament els exemples inclosos en l'apartat **V** (i la raó per la qual hi són) que podem llegir a la descripció milaniana del consonantisme maonès.

⁴¹¹ Seguí (1993:58) diu pel que fa a aquesta qüestió que "*a Mallorca aquestes formes (meua, teua, etc.) només s'usen a nivell oral alguna vegada i estan en recessió*".

6.4 Les consonants africades del maonès segons els exemples recollits per Milà

Un dels pocs apartats del full 53 en què Milà assaja de classificar separadament les consonants del maonès està dedicat a recollir exemples de consonants africades. En aquest apartat, intitulat *TJ TZ*, Milà hi presenta majoritàriament casos de l'africada palatal sonora al costat d'alguns exemples de [dʒ] i [tʃ].

D'entrada, tornem a detectar la barreja de sons consonàntics en una mateixa entrada que ja havíem vist en la descripció de les africades en mallorquí⁴¹². En el cas del maonès, però, i com a probable conseqüència de l'esquemàticitat i poca informació que contenen els fulls que hi són dedicats, Milà només estableix una única entrada per a aquests tipus de sons. A més, el títol de l'entrada ja adverteix clarament que és compartida per dos fets fonètics ([dʒ] i [dʒ]). Així doncs, malgrat l'aparent sensació inicial, no estem davant de la barreja indiscriminada d'africades en diferents entrades que caracteritzava les notes sobre les africades en mallorquí sinó davant d'un apartat esquemàtic que des del primer moment sabem que està compartit per sons afins.

Tanmateix, i a banda dels dos sons que encapçalen l'entrada, hi ha també un cas amb l'africada palatal sorda en posició final de mot (*vatj*) que, a més del mode i punt d'articulació, té en comú amb el seu correlat sonor el fet de ser representat amb la mateixa grafia (*TJ*). Caldrà, doncs, intentar explicar la raó per la qual Milà inclogué aquest so africad sord en una entrada que en principi no hi està dedicada. Caldrà explicar i entendre també les causes de la divergència entre la grafia d'alguns dels exemples (per exemple *doczēna* o *pījō*) i la de la resta de casos i el títol de l'entrada que estudiem (per exemple *fondetja* o *rotja*). A més, evidentment, comentarem i analitzarem els exemples de [dʒ] que, com ja hem dit, constitueixen la major part dels casos recollits per Milà sobre les africades del maonès. Abans de respondre als interrogants plantejats, presentarem

⁴¹² Vegeu el capítol 5.4.

seguidament el contingut de l'apartat **TJ TZ** del full 53. Així mateix, tindrem en compte un exemple aïllat que llegim en una petita llista⁴¹³ situada al marge inferior dret del full 52.

(full 52)⁴¹⁴

[ompli 1ª pers.]

fondetja

[aviadet]

(full 53)

TJ TZ

lletja golpetjar

rotja vatj

pijjó ?

relogje ?

doczena ?

Pel que fa als casos amb africada palatal sonora, és evident que Milà està recollint exemples que en part coincideixen amb el català central (*vatj, lletja, pijjó, relogje*) i en part no (*fondetja, rotja, golpetjar*). Aquests darrers exemples de [dʒ] -que corresponen a [ʒ] en català central- havien estat un dels centres d'interès de Milà en la seva descripció del consonantisme de Mallorca⁴¹⁵ fins al punt que podem dir que era l'única informació de caràcter dialectal que es podia llegir en les entrades dedicades a les consonants africades del mallorquí pel fet que constituïa una plasmació de les divergències entre el català central i el parlar de Mallorca. En el cas del maonès, constatem una vegada més, almenys en part, que un dels interessos de Milà a l'hora de confeccionar les notes sobre el baleàric era

⁴¹³ Recordem que aquesta llista del marge del full 52 està constituïda per mots que reflecteixen diverses característiques de la fonètica i la morfologia del maonès.

⁴¹⁴ Assenyalem alguns dels exemples que precedeixen i segueixen el mot que ens interessa a fi de contextualitzar-lo.

⁴¹⁵ Vegeu els capítols 5.4.2 i 5.4.3.

remarcar tot allò que en fos característic i privatiu en contraposició al català central.

Segons Recasens (1991:291), no és fàcil sistematitzar la pronunciació fricativa o africada de la palatal sonora en posició intervocàlica en el parlar de Menorca (i Mallorca)⁴¹⁶ però, en general i a diferència del català central, la realització consonàntica africada sol tenir-hi lloc en els mots que presenten el sufix **-ejar** (pronunciat [əd'ʒa]) o quan la palatal està en contacte amb la vocal tònica. Així, dos dels exemples citats per Milà (*fondetja* i *golpetjar*) s'explicarien per la presència de la terminació esmentada i el darrer (*rotja*) per la influència de la tònica. Tanmateix, tot i assegurar que els factors analògic i accentual explicarien la majoria dels casos d'africació de la fricativa palatal sonora originada per l'evolució dels grups llatins **-J-**, **-G (+e, i)**, **-GJ-** i **-DJ-** en posició pretònica en els parlars orientals, Recasens planteja la possibilitat que en realitat hi hagi hagut un procés de desafricació de [dʒ] provinent dels grups esmentats en posició intervocàlica i que aquest procés hagi estat especialment intens en el català central. L'africada palatal sonora que es dona en els parlars consecutius seria, doncs, el resultat del manteniment de la situació més general que existí en el català medieval⁴¹⁷. Coromines (1971:260), però, opina que el primer resultat dels grups llatins esmentats va ser en català [ʒ]. Aquest resultat es va mantenir en català oriental en posició pretònica, tret d'alguns casos mallorquins com **rotja** o **passetjar** explicables per diferents processos analògics, i passà a [dʒ] en posició posttònica excepte en el parlar dels bisbats de Girona i Elna on es mantingué la realització medieval (per exemple, **plaja**, **mija**).

Tot i així, en baleàric podem trobar casos en què la palatal s'ha mantingut com a fricativa en posició posttònica (per exemple, **plaja** en mallorquí). En català

⁴¹⁶ En valencià no apitxat, català nord occidental meridional, tarragoní i alguerès es pronuncia normalment una africada [dʒ]. La resta de parlars han ensordit l'africada (apitxat i ribagorçà), o presenten altres realitzacions com [jʒ] (valencià septentrional i de transició) o [j] (pallarès). Vegeu Badia (1981:194).

⁴¹⁷ Badia (1981:194) sembla suggerir també l'existència d'una antiga etapa comuna amb un so palatal africad (que transcriu com a [ʝ̃]) que posteriorment s'hauria transformat en [dʒ] o [ʒ] segons la zona.

central, així mateix, alguns casos han passat a africada en posició pretònica (per exemple, *corretgir*). Fins i tot, dins de les dues varietats geogràfiques esmentades no sempre hi ha unanimitat (per exemple, mallorquí *lletgir, estotjar* davant del menorquí *llegir, estojar* o central septentrional *plaja, pijor* davant de central meridional i barceloní *platja, pitjor*).

Una primera conclusió, doncs, que es pot fer de la descripció de les africades del maonès és el fet que Milà no solament es preocupà de recollir les divergències consonàntiques amb el català central (per exemple, *rotja*), tal com havia fet majoritàriament en el cas del mallorquí, sinó també d'indicar-ne algunes coincidències (per exemple, *lletja*).

Resta, però, encara explicar les estranyes grafies d'alguns dels casos recollits (*pijjo, relogie* i també *doczena*), així com esbrinar la funció de l'interrogant que els acompanya. Descartada, per improbable, la possibilitat d'estar davant de grafies fonetitzants, l'origen més plausible de les grafies **JJ** o **GJ** per a [dʒ] ha de ser una font escrita no identificada que utilitzés aquestes convencions gràfiques i en les quals Milà s'hagués basat a fi de recollir més casos d'africades en maonès.

Cal recordar que Milà havia especificat en el primer full de la descripció del maonès (el n. 52) quines eren les seves fonts d'informació⁴¹⁸, entre les quals hi havia un *poema de A. Marcelino Vicent*. En aquest cas, però, Milà no diu d'on ha extret els exemples de consonants africades. Tanmateix, els usos gràfics dels autors balears del segle passat que desconeixien les obres antigues solien ser molt divergents dels emprats per la tradició autòctona catalana. Com han ressaltat Rossich (1995) i Rafanell (1995), fou a les Illes Balears on primer es va perdre la tradició ortoèpica catalana que, poc o molt, justificava el sistema gràfic del català modern. A aquest fet cal sumar, a més, la desaparició dels pocs àmbits formals on encara s'usava el català escrit al llarg del XVIII i XIX, la qual cosa féu cada vegada més difícil mantenir i fer conèixer el model de català modern culte (amb totes les seves convencions; per exemple, les gràfiques) entre les noves

⁴¹⁸ Vegeu la resta d'informadors al capítol 6.1.

generacions. Un dels exemples, que ja ha estat assenyalat, de grafies allunyades de la tradició gràfica catalana fóra el cas de la proposada per Amengual en la seva gramàtica del 1835. En aquest sentit, és molt significatiu comprovar que l'autor mallorquí proposava escriure **pijjó**⁴¹⁹, tal com hem vist en l'entrada **TJ TZ** del full 53. Un altre cas serien les propostes gràfiques del menorquí Febrer i Cardona que, tot i representar les africades palatals amb **-tj-** o **-tg** preferentment⁴²⁰, també s'allunyava molt de les grafies tradicionals⁴²¹. Així mateix, creiem que els interrogants que acompanyen les formes **pijjó** i **relojge** (que contrasten amb les grafies tradicionals dels quatre primers exemples) són una altra prova del fet que Milà no n'és el responsable i que cal buscar la justificació d'aquestes estranyes grafies en les propostes o usos escrits d'algun autor local no especificat que serví de font a Milà a l'hora de redactar les seves notes sobre el maonès. Quedaria encara lligar els dos exemples esmentats amb el cas de **doczena**, cosa que farem properament.

L'únic cas d'africada palatal sorda (*vai*) presenta la característica de ser representada amb la mateixa grafia que els primers casos de l'africada sonora i, a més, el títol de l'entrada no en fa referència. Això no ens ha de fer pensar que Milà confongués el correlat sord i sonor de l'africada palatal ja que al llarg del segle XIX no era estrany usar el dígraf **-TJ** amb la finalitat de representar [tʃ] en posició final de mot. El maonès Febrer i Cardona, per exemple, l'usava en les seves obres⁴²². Així mateix, el mateix Milà havia distingit clarament les dues africades en la seva descripció del barceloní⁴²³. Tot i així, valdria la pena recordar una de les idees fonètiques de Milà que podem llegir en la darrera obra esmentada respecte l'africada palatal sorda a fi de mot que ajudaria a entendre millor la grafia del cas que comentem. Milà (1875:525) hi deia que l'ús del dígraf

⁴¹⁹ Vegeu Amengual (1835:27).

⁴²⁰ Vegeu Ginebra (1996:105).

⁴²¹ Per exemple, en l'ús d'accentos i diacrítics de tot tipus, així com el dígraf **ll** amb el mateix símbol que l'utilitzat en la **ñ** del castellà per a representar el so lateral palatal. Per a més informació, vegeu Ginebra (*op. cit.*).

⁴²² Vegeu Ginebra (1996:105).

⁴²³ *Estudios de lengua catalana* (1875).

-IG per representar [-tʃ] a fi de mot li semblava "*muy antifonético*". El nostre autor, a més, creia que la grafia esmentada devia haver representat en els textos antics un so diferent a l'africada sorda ja que opinava que la regla que transformava [-tʃ] en [-ʒ-] en els mots derivats (per exemple, **boig** > **boja**) ja no es complia en casos com **putxet** (< **puig**). Segons Milà, aquesta diferència *da sospechas de que antiguamente el sonido escrito con -ig era mas dulce*⁴²⁴. És evident que el nostre autor no va trobar cap resta d'aquest so més *dulce*⁴²⁵ en maonès, però tant la grafia **-TJ** com el fet d'incloure un cas de [tʃ] en un apartat dedicat sobretot a [dʒ] mostra que Milà considerava el correlat sord i sonor de l'africada palatal com a sons estretament lligats, especialment en posició final, per raons etimològiques. Aquest fet, i l'escassetesa d'espai, seria la causa més probable per la qual Milà inclogué *vatj* en l'apartat **TJ TZ**.

Ens restaria per comentar l'únic cas d'africada alveolar sonora (*doczēna*) que Milà inclogué en l'entrada dedicada a les africades del maonès. Aquest exemple, com *píjjó* i *relogje*, presenta la particularitat d'anar acompanyat d'un interrogant i de representar l'africada gràficament amb un dígraf (**CZ**) que divergeix de l'utilitzat per Milà en el títol (**TZ**). És significatiu que Milà ja hagués anotat el mot **dotzena** amb la peculiar grafia que acabem de veure en els fulls dedicats al mallorquí⁴²⁶ amb una referència a Amengual (*dotzēna G. no doczēna de Am.*). Així mateix, ja havíem dit que la grafia del mot *píjjó* (i possiblement també *relogje*) de la mateixa entrada havia estat igualment utilitzada per l'autor mallorquí esmentat⁴²⁷.

Hem de concloure, doncs, que els tres mots que presenten l'interrogant a l'entrada **TJ TZ** eren exemples que Milà extreia de la gramàtica d'Amengual (i, per tant, segons la seva opinió, certificats en mallorquí) l'existència dels quals,

⁴²⁴ Milà (1875:525).

⁴²⁵ Milà possiblement devia voler dir que **-ig** havia estat més proper a [dʒ] que a [tʃ], és a dir, més sonor. No anava desencaminat del tot ja que tots els mots escrits amb el dígraf esmentat provenen d'un antic so africad palatal sonor que s'ensordí en català, com totes les consonants sonores a fi de mot, vers els segles XII-XIII (Badia 1981:246). Milà, però, no devia pensar en una data tan llunyana ni relacionava aquest cas concret amb els altres exemples d'ensordiment que s'hi relacionen.

⁴²⁶ Vegeu el capítol 5.4.1.

però, no havia pogut comprovar en maonès. El fet que Milà respecti la grafia de la font mallorquina d'on havia extret els exemples al mateix temps que n'utilitza una de diferent (la tradicional i habitual en ell) per a la resta de casos denota que el nostre autor havia fet la descripció del consonantisme maonès tenint molt en compte les dades que ja havia recollit per al mallorquí. Així doncs, Milà hauria comprovat l'existència dels quatre primers exemples en maonès i n'hauria copsat la pronunciació real (els que no duen interrogant i representen l'africada amb **TJ**). Tot i així, no degué considerar suficients el nombre de casos recollits perquè inclogué en l'entrada esmentada alguns mots amb sons africats que ja havia recollit en mallorquí -basant-se en la gramàtica d'Amengual- amb la possible intenció de comprovar-ne en una etapa posterior la realització exacta en maonès (els tres exemples que duen interrogant i les grafies **jj** i **gj**).

Es fa patent, una altra vegada, que Milà, fins i tot a l'hora de confeccionar el petit apartat dedicat a les africades del maonès, tenia molt present les dades sobre el mallorquí que ell mateix ja havia recollit. Els fulls dedicats al maonès, per tant, són subsidiaris dels anteriors, tal com ja havíem detectat en els capítols anteriors pel que fa a altres notes sobre consonants del maonès que Milà enregistrà en els papers que estudiem.

⁴²⁷ Vegeu Amengual (1835:27).

6.5 Un exemple de consonant nasal intervocàlica no palatalitzada en maonès

Un dels mots que podem llegir en la petita llista del marge inferior dret del full 52 és *enganá*⁴²⁸ (**enganar**). Aquest verb, avui propi del baleàric, havia estat general a tot el domini lingüístic durant l'Edat Mitjana, però a partir dels segles XV i XVI va ser substituït en el català continental per *enganyar*⁴²⁹, una forma documentada també a l'època medieval i amb la qual havia conviscut fins aquell moment⁴³⁰.

Badia (1981:197) ha explicat que el grup **-NN-** intervocàlic del llatí dóna normalment en català [ɲ] (per exemple **CANNA** > **canya**); però, tot i així, no manquen casos en tots els dialectes catalans d'exemples no palatalitzats (**-NN-** > [n]) com, per exemple, **cànem** o **cabana** (< **CANNABU(M)** i **CAPANNA**). La vacil·lació entre palatalització o simplificació de la nasal geminada llatina és freqüent, sobretot, en els dialectes septentrionals del català⁴³¹. Es dóna el cas que en pallarès l'absència de palatalització és tan alta⁴³² que alguns autors⁴³³ han postulat que els casos amb [ɲ] no serien autòctons de la zona sinó importats o modificats per influència de la resta de parlars catalans, especialment del lleidatà.

Segons Coromines (**DECat** III:346), en català medieval la forma *enganar* era més freqüent en els textos que *enganyar* (potser perquè era considerada més popular⁴³⁴) i degué convertir-se molt aviat en l'única forma usada a les Balears

⁴²⁸ Com ja hem dit, aquesta llista està formada per exemples diversos de peculiaritats fonètiques i morfològiques del maonès. Aquest cas, en concret, és l'últim i va precedit de *sab-brá*.

⁴²⁹ Tant *enganar* com *enganyar* provenen de ***INGANNARE**. Vegeu **DCVB** (IV:955).

⁴³⁰ Vegeu Coromines (**DECat** III:346).

⁴³¹ Segons Recasens (1991:266), aquest fet (i d'altres de paral·lels) demostrarien que les consonants palatals dels dialectes septentrionals del català són emeses amb un grau inferior de contacte amb el paladar que en els parlars meridionals.

⁴³² Vegeu Coromines (1976:46-47) i Veny (1983:40).

⁴³³ Vegeu, per exemple, Coromines (*op. cit.*) i Badia (1981:197).

⁴³⁴ Badia (1981:197) opina que aquesta consideració es reflectiria en les **Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols**, de finals del segle XV, que condemnen "*cànyem per dir cànem*".

car pràcticament no s'hi troben indicis de la variant amb nasal palatalitzada. Aquest fet, ultra l'aïllament geogràfic, explicarien la vitalitat de *enganar* (i derivats) en el català insular, que desconeix la forma amb [ɲ], fins als nostres dies.

El fet que Milà s'interessés per recollir aquest mot en la seva descripció del maonès denota un esforç per plasmar no solament els fenòmens fonètics propis del baleàric i inexistents en català central, sinó també de completar la informació del parlar que el nostre autor havia considerat com a paradigma del català insular: el mallorquí. Cal recordar, en aquest sentit, que Milà no havia dedicat cap entrada específica per a les consonants nasals del mallorquí i únicament s'havia preocupat per recollir alguns casos de mots que mantenien o perdien [ɲ] final segons la posició enclítica o proclítica que ocupaven (per exemple, **bo/bon**)⁴³⁵ o de dissimilacions que afectaven nasals agrupades amb d'altres consonants (per exemple, **banys** ['bajns] per **bancs**)⁴³⁶. Amb l'exemple comentat, Milà, doncs, aportava una nova dada a la seva descripció del baleàric i plasmava l'existència real d'una forma en el català de Menorca que de ben segur ja coneixia a través dels textos antics.

Un altre aspecte destacable de *enganá(r)* vindria determinat per la grafia del mot sense **-r**. Aquesta representació fonetitzant⁴³⁷ seria paral·lela a la dels altres casos de la llista de què forma part com, per exemple, *sab-brá*, *pual* o *axicat*. La voluntat de Milà de representar els mots de la llista esmentada de la manera més aproximada a la del maonès parlat, conjuntament amb l'heterogeneïtat dels exemples, mostraria molt probablement el fet que el nostre autor degué recollir les formes de la llista del marge inferior del full 52 a través d'una conversa amb un menorquí de Maó, ja que si haguessin estat extretes d'una font escrita presentarien unes formes gràfiques diferents.

⁴³⁵ Vegeu el capítol 5.2.

⁴³⁶ Vegeu el capítol 5.2.1 i la notícia sobre el parlar de Valldemossa al 5.9.

⁴³⁷ Milà sempre escrivia les **-r** finals mudes en els seus escrits en català; fins i tot quan comentava la caiguda general de la vibrant en posició final de mot en barceloní la representava entre parèntesis. Vegeu Milà (1875:521).

6.6 La iodització i la supressió de [j] intervocàlica en maonès segons les notes de Milà

El fenomen que més cridà l'atenció de Milà en tractar el consonantisme del maonès fou, sens dubte, l'elisió de la [j] en posició intervocàlica. El nombre de notes i exemples que Milà recull en la seva descripció del maonès sobre el fenomen esmentat supera clarament la informació recollida per a qualsevol dels altres trets consonàntics que caracteritzen el parlar oriental de Menorca. Segons les dades de Moll (1932), podem deduir que l'elisió afectà primer la [j] que prové de l'evolució dels grups secundaris llatins **-C'L-**, **-G'L-** i **-LY-**, típica dels parlars septentrionals del català central i que, a partir del segle XIII, és també pròpia de les Illes Balears. L'elisió, posteriorment⁴³⁸, s'ha estès a la resta d'aproximants palatals intervocàliques d'origen diferent a tot Menorca. La localitat d'Es Castell és l'única població de l'illa que ha continuat mantenint l'aproximant en posició intervocàlica⁴³⁹. Aquest fenomen, generalitzat a Menorca al llarg del nostre segle⁴⁴⁰, és un dels fets fonètics que individualitza més clarament el parlar de l'illa. L'elisió en el context citat de l'aproximant no és desconeguda a Mallorca⁴⁴¹ si bé amb una extensió i incidència menor que a l'illa veïna⁴⁴².

Milà ja s'havia interessat per recollir exemples d'aquesta característica en la descripció del consonantisme mallorquí⁴⁴³, però no havia separat les dades obtingudes prou nítidament dels comentaris sobre les consonants laterals⁴⁴⁴ ja que el nostre autor opinava que l'aproximant i les laterals, sobretot la palatal, eren sons molt propers. Com veurem aviat, Milà torna a relacionar, indirectament, [j], [I] i [ʎ] en els papers dedicats al maonès però, a diferència de la descripció mallorquina, els comentaris i exemples sobre l'elisió de [j]

⁴³⁸ Vegeu Moll (1932:406) i Montoya (1995:170).

⁴³⁹ Vegeu Melià (1985:170).

⁴⁴⁰ Vegeu Montoya (*op. cit.*)

⁴⁴¹ Precedida de vocal anterior, també es dona en pallerès i ribagorçà. Vegeu Veny (1983:145).

⁴⁴² Vegeu Veny (1983) i Bibiloni (1983).

⁴⁴³ Vegeu el capítol 5.5.2.

predominen clarament; així mateix, s'atreveix ja a fer deduccions (*suprimen ll y y*) i, a destacar l'elisió de [j] en posició intervocàlica com un dels trets més característics del consonantisme de la capital illenca.

Milà plasma el fenomen de la caiguda de l'aproximant entre vocals dues vegades en la descripció del parlar de Maó. En un primer moment, en parla en una petita nota del full 52, que està dedicat bàsicament al vocalisme, i, en segon lloc, al full 53, en l'apartat intitulat "*Consonantes*" en què els comentaris sobre l'elisió de l'aproximant formen la major part de les notes⁴⁴⁵. Si bé la inclusió d'exemples de [j] elidida entre vocals en l'última entrada és justificada pel fet de ser un fenomen consonàntic més, caldria veure abans el motiu pel qual Milà inclogué un petit comentari sobre el fenomen que comentem en el full 52 que, com hem dit, està dedicat sobretot a presentar el vocalisme del maonès.

En aquest sentit, cal tenir present que el full 52 (intitulat també *Mabón 1*) és el primer dels que Milà dedica al parlar de Maó i on, a banda de les notes sobre el vocalisme, hi podem llegir també el nom dels informadors de Milà i alguns comentaris esparsos sobre morfologia (l'ús dels articles **el/la** i **es/sa**, sobretot) i exemples que reflecteixen característiques del consonantisme del maonès. Tanmateix, el més destacable del full esmentat són les contínues comparacions que Milà estableix entre les dades recollides i altres parlars catalans: el mallorquí, en un gran nombre de casos, més discretament amb el català central⁴⁴⁶, així com una petita contraposició entre maonès i ciutadellenc⁴⁴⁷. La nota que reflecteix la caiguda de l'aproximant entre vocals, precisament, està encapçalada per una d'aquestes comparacions, concretament *Mas cat. que Mall.* i està situada abans dels comentaris sobre el sistema vocàlic del maonès. Per tot el que acabem de dir, deduïm que el full 52 (o *Mabón 1*) és molt més que una presentació del vocalisme del maonès ja que les comparacions entre les característiques del

⁴⁴⁴ Vegeu el capítol 5.5.2 i 5.7.

⁴⁴⁵ La resta de notes d'aquest apartat fan referència a l'articulació de [j] entre vocals i a fi de mot, a la caiguda de [r] i [t] a fi de mot i sobre l'article *ets*.

⁴⁴⁶ Segons Milà, *catalán*.

⁴⁴⁷ Hem comentat aquesta comparació entre els dos parlars menorquins al capítol 3.2.

parlar de Maó i les del mallorquí, central i ciutadellenc (entre les quals, l'elisió que comentem) tenen com a objectiu destacar les diferències i les similituds entre el maonès i la resta de parlars orientals; és a dir, situar la posició que ocupa el maonès entre els parlars catalans. Així mateix, pel que fa a la presentació del sistema vocàlic maonès, no es pot oblidar que Milà havia basat la classificació dels dialectes catalans en el funcionament dels seus (sub)sistemes vocàlics (àtons)⁴⁴⁸. No és estrany, doncs, que el nostre autor combini la presentació del vocalisme maonès amb un seguit de notes sobre diversos fenòmens no vocàlics -entre els quals hi ha l'elisió que comentem- i amb les indicacions sobre diversos paral·lelismes del maonès amb altres parlars orientals catalans en un mateix full: és una manera ràpida i sintètica de destacar allò que considerava com a més representatiu del parlar que havia començat a descriure.

L'elisió entre vocals de [j] és, doncs, el tret consonàntic maonès que més havia cridat l'atenció de Milà. No solament ho demostraria la inclusió de comentaris sobre el fet assenyalat en el primer dels fulls dedicats al maonès (el n. 52), sinó també la gran quantitat de casos i exemples que Milà recull en el full que dedica íntegrament al consonantisme de Maó (el n. 53).

Després d'haver justificat la rellevància que Milà dóna al fenomen que tractem en la descripció milaniana del maonès, passem seguidament a presentar els casos i comentaris que podem llegir als dos fulls assenyalats:

(full 52)

Mas cat. que Mall

gua = agulla

taa = talla

(full 53)

(dins *Consonantes*)⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Recordem, així mateix, que el nombre de notes sobre el vocalisme del baleàric supera les que estan dedicades al consonantisme, per la qual cosa podem deduir també que Milà s'interessava més pel vocalisme que pel consonantisme i que era el camp on millor es movia.

⁴⁴⁹ Els exemples entre claudàtors fan referència a modificacions (des del punt de vista de Milà) de consonants laterals. N'hem respectat l'ordre a fi de plasmar l'estreta relació que Milà establí

Suprimen ll y y

cuera = Mall? [juriol]

Estovaas = Mall? V. cabeí

jullebert o juebert cabeera V.

[vetlada]

V. fia (hija)

Abans de tractar l'elisió de l'aproximant, és interessant destacar les idees fonètiques de Milà que es desprenen del fet que exemples de tres consonants ([j], [l] i [ʎ]) apareguin relacionats estretament en l'entrada del full 53. És evident que el comentari *suprimen ll y y* i la inclusió dels exemples *vetlada, juriol i jullebert*⁴⁵⁰ al costat de casos amb [j] elidida mostra que el nostre autor considerava que [j], [l] i [ʎ] eren sons molt propers. Aquesta conclusió també es podia deduir de la disposició dels exemples dels tres sons esmentats en les entrades en què Milà classificà el consonantisme mallorquí⁴⁵¹. Però allí on es pot comprovar més clarament la relació que Milà establia entre els tres sons assenyalats és als *Estudios de lengua catalana* (1875) on queda palesa la relació que establia entre [l] i [ʎ], d'una banda, i [ʎ] i [j], per altra banda. El nexce d'unió entre les dues consonants laterals, ultra el mode d'articulació⁴⁵², rauria, segons Milà (1875:520), en l'estreta relació que mantenen en català els dos sons en posició inicial de mot. Segons el nostre autor, en català tota [l-] a començament de mot tendeix a palatalitzar-se, tret d'alguns monosíl·labs (com els articles o els pronoms febles), però [l-] en la resta de mots:

*creemos (...) es de origen literario o castellano y aún el pueblo dirá **lliteratúra**, llépra, más bien que literatúra lépra.* (Milà [1875:520])

entre l'aproximant palatal i les laterals.

⁴⁵⁰ Aquesta forma és molt probablement una hipercorrecció. No és enregistrada per cap recull lexicogràfic.

⁴⁵¹ Vegeu el capítol 5.5.

⁴⁵² Milà (1875:520) les classificava com a *liquidables*.

Tot i que no llegim en maonès cap cas de consonant lateral en posició inicial, és evident que la justificació de la presència de *juríol* (una modificació de [ʎ] per dissimilació) i *vetlada* (segons Milà⁴⁵³, un canvi de "ll" en "l") en un apartat dedicat a les "lletres" LL i Y no es pot entendre sense concebre una estreta relació entre [j] i els dos sons laterals.

D'altra banda, Milà encara és més explícit a l'hora de relacionar la lateral i l'aproximant palatals en la seva descripció del barceloní⁴⁵⁴. El nostre autor hi deixava ben clar que, segons la seva opinió, la "llettra" Y estava a mig camí de la LL i de les "palatals anteriors", nom amb què designava les fricatives palatals⁴⁵⁵:

Y consonante. Esta letra (és) intermedia de la ll y de las palatales anteriores.
(Milà [1875:525])

Així mateix, en l'obra esmentada quedava ben clar que Milà considerava la iodització, fenomen que descrivia com a propi de *distritos rurales nuestros*, era un canvi de tota LL ([ʎ]) en Y ([j])⁴⁵⁶. Aquesta estreta relació entre "LL" i "Y" 'és el que ens explica el comentari *se suprime ll y y* ja que el nostre autor en sentir casos com *cuera* o *gua* devia considerar que l'elisió podia provenir de qualsevol dels dos sons, tot i que casos com *cabei/cabeera* indiquessin que el so desaparegut havia de ser [j].

En tot cas, les idees fonètiques de Milà que podem llegir a la seva descripció del barceloní, i que deduïm també de les notes sobre el maonès que estudiem (i abans del mallorquí), palesen que Milà havia fet una interpretació errònia de la naturalesa de la iodització ja que no discriminava l'origen etimològic de les laterals palatals en català i per això creia que el fenomen podia afectar qualsevol [ʎ]. A banda de la seva concepció sobre la naturalesa de "LL" i "Y" que hem pogut llegir, hi influiria el fet que és molt possible que Milà no conegués prou bé

⁴⁵³ Vegeu el capítol 5.7.

⁴⁵⁴ Milà (1875:525).

⁴⁵⁵ També hi inclouïa l'africada [tʃ] (TX, segons la seva terminologia). Aquest so, però, era "doble", és a dir, un compost de [t] i [ʃ]/[tʃ], per la qual cosa la seva "anterioritat" només vindria donada pel segon element. Vegeu Milà (1875:525)

⁴⁵⁶ *Así en muchos distritos rurales nuestros, como en algunos puntos de lengua castellana y francesa, la ll se cambia en y.* Vegeu Milà (1875:525, Nota 3).

els parlars que practiquen la iodització (baleàric i zones septentrionals del català central), car altrament hauria vist que no totes les "LL" hi esdevenien "Y" (*se supprime ll y y*) i que, per tant, en maonès (i la resta del menorquí) no se suprimeixen les laterals palatals intervocàliques⁴⁵⁷. És possible, també, que els exemples *jullebert/juebert* siguin directament els responsables de la nota *se suprimen ll y y*. Tanmateix no hem trobat constància en cap diccionari etimològic de la primera forma⁴⁵⁸ per la qual cosa ens inclinem a creure que *jullebert* deu tractar-se d'una hipercorrecció realitzada per alguns dels menorquins amb què Milà va contactar⁴⁵⁹. Aquest personatge desconegut, en voler imitar la fonètica del català continental, tendiria a restituir una inexistent lateral palatal en el hiat de *juebert* en considerar erròniament que era originat per l'elisió d'una [j] que corresponia a [ʎ] en la resta de dialectes. Aquesta equivocació tingué com a conseqüència no només que Milà enregistrés una forma inexistent (*jullebert*), sinó que el nostre autor cregués que la forma autòctona i real (*juevert*) partís d'una hipotètica forma **juebert* que hauria perdut la consonant intervocàlica⁴⁶⁰.

Pel que fa a les causes de l'elisió de l'aproximant en posició intervocàlica, Rafel i Mascaró (1981) l'han interpretat com a resultat de la naturalesa més central o oberta de [j] en baleàric (de fet [e]). Segons aquests autors⁴⁶¹, l'aproximant envairia el camp de dispersió de les vocals anteriors fins al punt de fusionar-s'hi. La fusió esmentada, posteriorment, seria interpretada pels parlants com a elisió i s'estendria per analogia a tota [j] intervocàlica. Més endavant, fins i tot,

⁴⁵⁷ En menorquí es diu, per exemple, *collar* o *ballar* ja que la consonant medial prové del grup llatí **-LL-**.

⁴⁵⁸ Vegeu **DCVB** (VI:794) i **DECat** (IV:919-920).

⁴⁵⁹ Podria tractar-se del *Hombre de T. (Hombre de la Tierra)*, un dels informadors menorquins que Milà esmenta al full 52. Vegeu el capítol 6.1.

⁴⁶⁰ Coromines (**DECat** IV:915) apunta la possibilitat d'una forma **juyleverd* (suposem que vol dir [ʒujə'vərt]) que hauria estat el resultat d'haver dissimilat un previ **juylo-verd*, d'origen mossàrab. Coromines, però, posteriorment, i en el mateix article, es decanta per una altra hipòtesi que parteix d'una forma sense [j] intervocàlica (de **jeuverd*, per metàtesi) i que provindria de **LILIUM VIRIDE** a través d'una complicada evolució (**leliverd* > **jel(i)verd* > **jelverd* > **jeuverd*).

⁴⁶¹ Recasens (1991:297-299) també és de la mateixa opinió.

desapareixerien les aproximants intervocàliques que no provenen de la iodització com és el cas dels imperfets **feia** o **deia**.

Recasens (1990-91:298 i 1991:297) considera, a més, que la iodització i l'elisió de [j] entre vocals serien dos fenòmens estretament relacionats entre si i amb d'altres que afecten les consonants palatals en els dialectes septentrionals⁴⁶². Segons l'autor esmentat, tant la naturalesa de la [j] en baleàric com l'elisió entre vocals del mateix so (del menorquí principalment, però també, en menor grau, del mallorquí, pallarès i ribagorçà⁴⁶³) reflectiria una tendència més general cap al decrement del grau de palatalitat de les consonants palatals en els parlars del nord del domini lingüístic⁴⁶⁴.

Quant a l'origen i extensió del canvi que comentem a Menorca, un dels treballs que més s'ha interessat per la qüestió és el de Montoya (1996). L'autor citat estudia la progressió de l'elisió de [j] entre vocals a Menorca i en situa l'origen a Maó durant el segle passat. Des de la capital de l'illa,

a principis de la nostra centúria començà a aplicar-se a Ciutadella que podria haver resistit fins mitjans segle en les persones més velles i en la [j] d'origen no ioditzant (Montoya [1996:169]).

Una confirmació de l'extensió recent a l'àrea de Ciutadella de l'elisió esmentada ens la proporciona Moll (1932:406). En l'article citat, Moll palesava que la [j] procedent de la iodització ja hi havia pràcticament desaparegut a la dècada dels anys 30:

modernament és abolida. Algunes persones velles encara el pronuncien però la immensa majoria de ciutadellencs no.

⁴⁶² Per exemple, la realització alveolar de /ɲ/ i /ʎ/ en posició implosiva del ribagorçà, pallarès, rossellonès, alguerès i mallorquí-menorquí o, en la mateixa posició, de l'aproximantització de /ɣ/ i /ʝ/ en rossellonès i mallorquí.

⁴⁶³ Coromines (1976:45) diu que a algunes localitats de la costa catalana, com Blanes i Sant Pol, també s'hi donava a principis de segle l'elisió de l'aproximant entre vocals.

⁴⁶⁴ Al sud de la línia Barcelona-Lleida, contràriament, hi hauria un augment del grau de palatalitat. Vegeu Recasens (*op. cit.*).

L'únic lloc de l'illa on el canvi no s'ha donat avui encara és a la localitat des Castell⁴⁶⁵ però a la resta de Menorca l'elisió de [j] intervocàlica és sistemàtica, fins i tot en les que no s'han originat pel fenomen de la iodització⁴⁶⁶.

Restaria, però, encara fer un estudi sobre la progressió del mateix fenomen a Mallorca, on el canvi sembla estabilitzat en determinades poblacions petites com Campos, Montuïri, Sóller o Sa Pobla⁴⁶⁷, i comparar-ne els resultats amb el procés que ha tingut lloc a Menorca. Un estudi així provaria possiblement que la raó de l'èxit de l'elisió a Menorca i de la seva poca extensió a Mallorca rauria en el fet que a l'illa gran el canvi no ha comptat amb un nucli urbà que promocionés la caiguda de la consonant entre vocals, mentre que això sí que ha succeït a Menorca ja que el canvi ha partit des de la seva capital.

Un altre aspecte que resta per precisar és la datació de l'origen de l'elisió al seu nucli original, Maó. Si, per una banda, les dades de Milà confirmen que durant la segona meitat del XIX (exactament durant la dècada del 1870) la supressió de l'aproximant entre vocals estava generalitzada a Maó, una anàlisi dels escrits d'un autor menorquí de principis del segle passat, com és el cas de Febrer i Cardona⁴⁶⁸, permet deduir que l'aproximant originada per la iodització encara es pronunciava en posició intervocàlica ja que, tot i evitar la pronunciació ioditzant⁴⁶⁹, Febrer reconeixia que en la conversa "familiar" *xulla* i *brulla* es pronunciaven *xuia* i *bruia* o que *fillet* es pronunciava "*fîêt*"⁴⁷⁰. Així mateix, Ginebra (1996:109) certifica que Febrer escrivia *vermey*, *fuyya*, i *veya* en les seves notes privades. El testimoni del gramàtic maonès mostra, doncs, clarament que a principis del segle XIX no es donava (o era molt primerenca) l'elisió de la [j]

⁴⁶⁵ Vegeu Martí (1985:406).

⁴⁶⁶ Vegeu Montoya (1995:171).

⁴⁶⁷ Vegeu Veny (1983:83) i Bibiloni (1983). Recordem que en el capítol 5.5.2 hem comentat la informació que Milà recollí sobre aquest fenomen en el mallorquí.

⁴⁶⁸ Vegeu Ginebra (1996:108-109).

⁴⁶⁹ Ginebra (1996:108), a través de l'anàlisi de l'obra de Febrer, arriba a la conclusió que la iodització, tot i ser un fenomen ben viu a l'illa durant la seva època, devia tenir possiblement una connotació social negativa entre les capes cultes de Maó, ja que l'evitaven en la conversa formal i, evidentment, en la llengua escrita.

⁴⁷⁰ Vegeu Febrer (1811).

entre vocals. Això vol dir que durant la primera meitat del segle passat l'elisió es va estendre ràpidament entre la població maonesa i que durant la dècada del 1870 (quan Milà recollí les notes que estudiem) ja hi era normal.

Cal remarcar que el nucli originari del canvi (Maó) i l'època en què es propagà (la primera meitat del XIX) són paral·lels als d'un altre canvi que també modificà una part de l'estructura fonètica del parlar oriental de l'illa: l'anteriorització de la [ə] en [ɛ]. A principis de segle passat, doncs, els parlants de Maó, per raons no aclarides del tot⁴⁷¹, començaren a generalitzar una sèrie de canvis fonètics que reorganitzaren les isoglosses internes de l'illa. Algunes de les modificacions tingueren èxit a tota l'illa (per exemple, l'elisió de la [j] i el tancament en [u] de les oo àtones), però d'altres sols s'expandiren per l'àrea d'influència de la capital menorquina (per exemple, l'obertura de [ə]). L'èxit desigual de les innovacions maoneses tingueren com a resultat la diversificació del parlar de Menorca en dues àrees: una de més innovadora, que coincideix amb la capital i la seva zona d'influència, i una altra més resistent a les innovacions (i per tant, més conservadora) que restaria més fidel a les característiques de l'antic menorquí.

Un darrer aspecte remarcable de la presentació dels casos menorquins amb [j] elidida és la constatació, un cop més, dels paral·lelismes existents entre la descripció del maonès i la del mallorquí, ja que molts dels exemples que hem llegit per al maonès són idèntics als que Milà havia utilitzat per il·lustrar el mateix fenomen en mallorquí⁴⁷². Així, *cuera* i *estovaas* (els dos mots que duen la indicació = *Mall?*) ja eren presents a l'apartat **Y suprimida** (full 16) en què Milà recollia casos d'elisió de l'aproximant entre vocals en mallorquí. Tots dos mots hi són anotats amb la mateixa grafia que podem llegir a la descripció del maonès,

⁴⁷¹ Montoya (1995:177) proposa explicar l'anteriorització de la vocal neutra tònica del maonès com el resultat de la influència de població immigrada (d'origen castellà, francès i català) a la capital menorquina, que arribà a l'illa a finals del XVIII i principis del XIX. Segons Montoya *Aquests nous parlants, amb llengües originàries diferents (castellà, anglès, francès...), acabarien integrant-se al català autòcton a costa -potser- de simplificar el sistema vocàlic; simplificació que segurament acabarien d'arrodonir els catalans (orientals?) arribats a principis del segle XIX*. És possible, però caldria provar-ho, que els altres canvis originats a Maó durant aquesta època (com l'elisió que comentem) s'originessin com a resultat de l'impacte lingüístic que provocà aquesta població immigrada.

encara que amb comentaris que especificaven el grau de desaparició de la consonant en mallorquí⁴⁷³. Així mateix, el mot *fia* ja havia estat utilitzat per Milà a fi de destacar un aspecte de variació geogràfica pel que fa a la pèrdua o conservació de la consonant en posició intervocàlica⁴⁷⁴. Això fa que dels quatre exemples amb supressió real de [j] (descartem *juebert*) que llegim a l'entrada *Consonantes* del full 53, tres coincideixen amb els que Milà ja havia utilitzat com a mostra del fenomen en mallorquí i només un (*cabeera*) és nou. Si tenim present els dos casos del full 52 (*gua, taa*), tenim que la meitat dels exemples d'elisió de [j] intervocàlica en maonès són els mateixos que Milà havia emprat per plasmar el fenomen esmentat en el mallorquí.

Veiem, doncs, que les notes milanianes estudiades fins ara sobre el baleàric, en general, i el maonès, en particular, es van revelant no només com un primer intent força reeixit de conèixer la realitat del català parlat a les Illes Balears, sinó també com una eina útil per aclarir aspectes dels canvis lingüístics que han afectat la fonètica del nostre domini durant el segle passat. Així mateix, i una vegada més, tornem a detectar importants paral·lelismes entre la descripció milaniana del maonès i la del mallorquí. Per una banda, pel que fa referència a la disposició dels exemples de [j] elidida entre casos de consonants laterals que mostren l'estreta relació que, segons Milà, mantenien els sons esmentats i l'aproximant palatal. Per altra banda, la utilització de casuística idèntica demostra, un cop més, la dependència de la descripció milaniana del maonès respecte a la del mallorquí, concebuda com una plasmació de les similituds i divergències entre els dos parlars (i, secundàriament, amb el català central), més que com una descripció autònoma.

⁴⁷² Vegeu el capítol 5.5.2.

⁴⁷³ *Cuera un poco de i; estava casi suprimida* (full 16). Vegeu el capítol 5.5.

⁴⁷⁴ Milà havia observat que Obrador, originari de Felanitx, no suprimia la [j] en el mot esmentat (*Obr. no suprime y en fia*) contràriament al que era normal a la resta de l'illa. Vegeu el capítol 6.5.2.

6.7 Les notes sobre consonants laterals del maonès

Tal com acabem de veure en el capítol anterior, Milà presenta alguns exemples de consonants laterals del maonès (*juríol, vetlada, jullebert*) en el full 53⁴⁷⁵, barrejats amb casos d'altres consonants. Concretament, aquests mots van ser anotats entre els exemples que presentaven l'elisió de [j] intervocàlica i algun cas de iodització. Conjuntament, aquest grup d'exemples formen la major part de les notes que Milà agrupà sota el títol genèric de *Consonantes*. Hauríem de tenir en compte també el mot *relogje* inclòs a la casella TJ-TZ del mateix full, però tal com hem dit en el capítol 7.4, on hem comentat els exemples d'africades del maonès recollits per Milà, és molt probable que no sigui un cas extret del parlar de Menorca⁴⁷⁶.

El fet que Milà presenti conjuntament els exemples de consonants aproximants (majoritàriament elidides) i laterals posa de manifest, una vegada més, l'estreta relació que segons el nostre autor mantenen els fonemes [j], [ɲ] i [ʎ], especialment els dos primers. Com ja ha estat indicat⁴⁷⁷, aquesta concepció fonètica no només és present en la descripció del maonès sinó també en la del mallorquí i, més clarament, en el seu conegut estudi sobre el barceloní: els *Estudios de lengua catalana* (1875). Recordem que Milà concebia l'aproximant palatal com un so intermedi entre la lateral palatal [ʎ] i les fricatives palatals ([ʃ] i [ç])⁴⁷⁸ i que ja considerava la lateral palatal i l'alveolar [l] (conjuntament amb les vibrants) com a membres del mateix grup de

⁴⁷⁵ Recordem que tot el full 53 està dedicat íntegrament al consonantisme maonès.

⁴⁷⁶ Si les dades sobre el mallorquí recollides per Milà (vegeu el capítol 6.7) ens permetien deduir que la forma **relotge** era viva a Mallorca -i també en barceloní- durant el segle passat, en el cas del maonès el mot *relogje* planteja una sèrie de dubtes. D'entrada, l'exemple és més una pregunta que una certificació ja que va acompanyat d'un interrogant i, en segon lloc, la grafia de l'africada del mot és idèntica a la utilitzada per Amengual en la seva gramàtica del mallorquí. Per aquests motius creiem que la nota esmentada té la funció de recordar al propi autor la necessitat de comprovar que la forma **relotge**, existent a l'illa veïna, sigui usada també a Menorca. El **DCVB** (IX:332), a més, sols enregistra el mot esmentat a Eivissa i a la localitat d'Artà.

⁴⁷⁷ Vegeu els capítols 6.5, 6.7 per al mallorquí i 7.6 per al menorquí.

⁴⁷⁸ Milà (1875:525) les anomena *palatales anteriores*.

consonants⁴⁷⁹. Així mateix, creia que la nostra llengua tenia la tendència a palatalitzar tota [l] en posició inicial, regla que només deixava de complir-se en alguns monosíl·labs àtons i en els mots de "*origen literario o castellano*"⁴⁸⁰. No és estrany, doncs, que Milà, seguint les idees fonètiques que acabem d'esmentar, barregi en les esquemàtiques caselles on classifica el consonantisme maonès els casos de consonants laterals que hem citat amb els de [j] mantinguda (producte de la iodització) o elidida en posició intervocàlica.

Com hem anat veient al llarg de la descripció milaniana dels sons del baleàric, el nostre autor s'havia interessat bàsicament per plasmar en les seves notes aquells fenòmens fonètics del català insular que no coincidissin amb els del barceloní (o català central). Aquesta és la raó per la qual Milà anota l'exemple *vetlada*. La lateral geminada d'aquest mot (grafuada **tl**) és el resultat del grup secundari llatí **-G'L-** (< **VIG(I)LATA**), solució que ha coincidit amb l'evolució dels grups **-T'L-**, **-D'L-** i **-J'L-** tant en menorquí com a la resta dels dialectes consecutius del català⁴⁸¹. Els dialectes constitutius, en canvi, han palatalitzat la lateral geminada que sembla haver estat el resultat comú del català medieval⁴⁸². Ja hem vist en la descripció del parlar de Mallorca⁴⁸³ que Milà s'havia interessat força per recollir exemples de la lateral geminada del tipus que comentem i que devia considerar erròniament que eren el resultat d'un canvi de "*ll en l'*" ja que els

⁴⁷⁹ Milà (*op. cit.*) les anomena *liquidables*.

⁴⁸⁰ Vegeu Milà (1875:520).

⁴⁸¹ És, per tant, actualment la solució característica del català de les Illes Balears, el País Valencià, L'Alguer i del tortosí. Vegeu Veny (1983:89)

⁴⁸² Segons Rasico (1993:52), l'actual divergència existent en català pel que fa a l'evolució dels grups secundaris llatins esmentats és el resultat de diversos processos de conversió fonètica del primitiu so que havien donat: [dl]. En el cas dels dialectes constitutius, el procés hauria consistit en l'accentuació del matis de palatalitat que tenia el primer element de l'evolució del grup **-J'L-** (més o menys [dl] o [jdl]) a la lateral següent, en un primer moment, i després, per analogia, al resultat dels altres grups. En els parlars consecutius, en canvi, la lateral hauria assimilat la consonant precedent, fins i tot en el resultat del grup **-J'L-**, que hauria estat el més resistent a l'assimilació. Casanova (1989), en canvi, considera que la palatalització en els dialectes septentrionals del grup [ll], l'etapa comuna conservada en els dialectes consecutius, fou el resultat d'una modificació de la lateral que s'allargà en un primer moment ([l:]), després es palatalitzà ([ʎ(:)]) i finalment esdevingué una lateral palatal geminada ([ʎʎ]).

havia inclòs a la casella dedicada a recollir tractaments específics de la "**LL**" en mallorquí. El més destacable del cas *vetlada* del maonès, en comparació amb els exemples del mateix fenomen recollits per Milà en mallorquí, és el fet que presenta la grafia **TL**. Els casos del mallorquí, en canvi, eren anotats sempre amb **L-L** (per exemple, *vel-lá, gual-la, espal-lá*). Aquesta divergència gràfica entre els exemples del mallorquí i el menorquí de Maó ha d'estar motivada per una procedència diferent dels casos. En el cas del mallorquí, Milà els hauria conegut oralment i per això els hauria enregistrat amb la grafia que reflectís més exactament la pronunciació. En el cas del maonès, però, els ha d'haver extret d'una font escrita no especificada que empraria la grafia tradicional en català per representar la lateral geminada procedent dels quatre grups llatins esmentats (**TL/TLL**). Un altre factor que reforçaria l'explicació que acabem de donar és el fet que tant *vetlada* (recollit per al maonès) com *vel-lá* (recollit per al mallorquí) són mots de la mateixa família i és estrany que Milà els anoti amb grafies diferents. Per aquesta raó, creiem que l'única explicació plausible és que havia conegut els dos mots per canals diferents.

A banda del que acabem de comentar, és evident que una altra qüestió que planteja la comparació entre els casos de [ll] recollits per Milà en les dues illes balears és el fet que la descripció del maonès és molt migrada en relació a la del mallorquí ja que només hi trobem un únic exemple. Si tenim en compte la supeditació de la descripció del maonès respecte a la del mallorquí que hem anat detectant en capítols anteriors, hem d'arribar a la conclusió que Milà considerava que els exemples bàsics del tipus de lateral geminada que comentem ja havien estat anotats en la casella del consonantisme mallorquí i que, per tant, amb un únic exemple (*vetlada*) ja s'indicava suficientment que el maonès feia el mateix tractament que el mallorquí, és a dir, que no havia palatalitzat **-TL-** en **-TLL-** com la major part de parlars del Principat.

⁴⁸³ Vegeu el capítol 5.7.

Un darrer aspecte que val la pena comentar sobre la lateral geminada de *vetlada* fa referència a la consideració social que tenia la pronunciació del grup **-TL-** en el menorquí del segle passat. Així, el maonès Febrer i Cardona considerava a principis del segle XIX que la pronunciació *grave* (formal) del grup **-TL-** havia de ser [ʎʎ]⁴⁸⁴. Aquesta opinió podria ser un reflex que durant una època (possiblement al llarg del segle XVIII) entre les classes il·lustrades de la capital de Menorca hi degué haver un cert mimetisme respecte al parlar de Barcelona (o del català oriental central) pel que fa a la pronunciació del grup consonàntic esmentat⁴⁸⁵. Evidentment, quan Milà recollia les seves notes sobre el parlar de Maó ja no devia quedar cap resta de la consideració que hem llegit en Febrer, si és que mai arrelà en la població benestant de l'illa.

Pel que fa a *juríol*, cal preguntar-se primer per quin motiu Milà inclogué aquest mot en la descripció del maonès ja que, en principi, també era d'ús corrent a la Catalunya al segle passat i, per tant, era innecessari enregistrar-lo en una descripció dialectal que té com a objectiu principal remarcar allò que és diferent i no allò que és semblant amb el català oriental del Principat. El mot *Juríol*, producte de la dissimilació entre les dues laterals de la forma original *julíol*, és un semicultisme⁴⁸⁶ difós durant l'Edat Moderna en la nostra llengua que ha estat la forma més usual de designar el més estival al llarg del nostre segle, sobretot a les Illes Balears i el Principat, i sembla que també durant el segle passat⁴⁸⁷. Per aquest motiu és estrany que Milà reculli aquest exemple de dissimilació entre laterals en la descripció del maonès com si fos exclusiva d'aquest parlar. Una possible conclusió seria que al llarg del segle passat la forma *juríol* no estaria

⁴⁸⁴ Vegeu Ginebra (1996:108).

⁴⁸⁵ Valdria la pena estudiar si aquesta recomanació/indicació de Febrer al voltant de la pronunciació del grup **-TL-** tenia alguna base real en la pronunciació del català del Principat o no. Si en tingués, la teoria de Casanova (1989) sobre la palatalització del grup consonàntic esmentat en els parlars constitutius del català rebria un aval important car l'autor citat ha proposat com a etapa intermèdia entre el pas de [ʎ] a [ʎʎ] una lateral palatal no geminada.

⁴⁸⁶ **Julíol**, creat a partir del cultisme **JULI**, va substituir el patrimonial **jull** perquè aquest últim era quasi homòfon de **juny** i se sentia la necessitat de distingir-los clarament. Per a més detalls, vegeu Coromines (**DECat** IV:915).

⁴⁸⁷ Vegeu Coromines (*op. cit.*).

totalment generalitzada en el parlar de Barcelona tal com ho està ara, almenys entre la gent amb més instrucció o influència de la cultura escrita. En aquest sentit, cal remarcar que Milà no recollí aquest cas de dissimilació en la seva descripció del barceloní⁴⁸⁸ on precisament donava fe de molts casos de canvi fonètic irregular que caracteritzaven la parla popular de Barcelona. Així, per exemple, enregistra formes com *arcalde*, *talèya*, *colço*, *artipatje* o *facina* (definides com a "deformacions" o "mutilacions"⁴⁸⁹) per *alcalde*, *tarea*, *colze*, *equipatge*, *oficina*. Pel que fa als fenòmens de canvi fonètic originats en les classes populars, un dels comentaris de Milà que més sorprèn en els *Estudios* del 1875 és la valoració que fa de la pròtesi **a-** produïda per la segmentació errònia de síl·labes en combinacions de dues paraules:

La adición de una a sin sentido (els-a-fèya) que se nota en otros distritos es desusada en Barcelona, excepto alguna vez antes de que interrogativo, v. g.: a-que va que no vindrá? Sólo la hemos oído en niños: veig a-l'onclo y en una mujer zalamera que vendía a-nous. (Milà [1875:526])

Com és sabut, actualment aquest fenomen és general a Barcelona i, per exemple, **anous** hi és molt més popular que **nous**. Queda clar, doncs, que Milà s'interessava per enregistrar els fenòmens d'origen popular com els que acabem de veure i, a més, que determinades formes que caracteritzen la parla barcelonina més habitual són fets relativament recents. Per aquest motiu, no deixa de sorprendre que una dissimilació tan usual com *jurjol* no cridés l'atenció del nostre autor en la seva descripció del barceloní i que, en canvi, l'anotés com a fenomen del maonès.

Cal reconèixer que tampoc no es poden excloure altres explicacions com, per exemple, que Milà volgués plasmar un paral·lelisme lèxicofonètic entre el

⁴⁸⁸ *Estudios de lengua catalana* (1875).

⁴⁸⁹ *Se desfiguran alguna vez con adiciones arbitrarias deixònsas y dellònsas, por deixò i dallò, allavònsas por allavòs. El pueblo mutila anatomia (autópsia), epitafi en tomia, patafi. Hay además corrupciones vulgares debidas á falsas derivaciones ó analogías como artipatje por equipatge, dòminus por òmnibus.* Vegeu Milà (1875:527).

barceloní i el maonès⁴⁹⁰. Malgrat tot, ens inclinem a creure que l'exemple citat deixa oberta la possibilitat que *juríol*, durant el segle passat, no tingués la mateixa extensió que té actualment a Barcelona, com a mínim des del punt de vista social, ja que no podem perdre de vista que Milà, com a persona il·lustrada, devia ser força impermeable a totes les formes modificades per via popular que no estiguessin molt arrelades. En definitiva, sembla clar que hi ha detalls de la difusió històrica de les formes *julíol/juríol* en la nostra llengua que caldria investigar encara.

Pel que fa a la forma *jullebert* (que segons Milà conviu en maonès amb *juebert*), ens tornem a remetre a les conclusions del capítol anterior en el sentit que és molt improbable que mai hagi existit aquesta forma en el parlar de Maó. Certament, i tal com reconeix Coromines (**DECat** IV:919-920), una forma *julleverd/juieverd* resoldria molts dels dubtes que planteja l'evolució fonètica d'aquest mot. Tanmateix, la forma anotada per Milà mai no s'ha pogut documentar en textos escrits. Per aquest darrer motiu, hem considerat que és millor explicar *jullebert* com una ultracorrecció comesa per algun menorquí que Milà entrevistà⁴⁹¹ i que, en voler imitar el parlar oriental del continent, intercalés una inexistent [ʎ] en el hiat de *jueverd* tot interpretant que la forma habitual a Menorca era el resultat d'una falsa elisió de [j] intervocàlica producte de la iodització i que, per tant, corresponia a una lateral palatal en barceloní.

En conclusió, els pocs casos de consonants laterals del maonès recollits per Milà denoten que el nostre autor, en no detectar-hi divergències significatives amb el mallorquí, es limità a plasmar alguns exemples que indiquessin que els dos parlars insulars feien un tractament similar dels sons esmentats, com és el cas de *vetlada*. Aquest fet demostra, un cop més, la subsidiarietat de la descripció del maonès respecte a la del mallorquí, on Milà ja havia recollit els exemples de

⁴⁹⁰ Tot i així, és estrany que un paral·lisme entre els dos dialectes no sigui indicat clarament. No podem oblidar que la descripció del maonès és caracteritza, precisament, per les nombroses notes que relacionen trets del maonès amb altres parlars, especialment el mallorquí i el català central (vegeu el capítol 6.1).

⁴⁹¹ Potser l'anònim *Hombre de T.* (**Hombre de la Tierra**). Vegeu els informadors maonesos de

consonants laterals del baleàric que considerava més interessants de remarcar: les que divergien del català oriental del Principat. Una altra conseqüència, encara que indirecta, dels objectius milanians és el fet que alguna de les seves dades ens obliga, fins i tot, a replantejar-nos fets de la varietat central del català, tal com hem vist en el cas de *juríol*.

6.8 Les notes sobre l'articulació de les vibrants a fi de mot en maonès⁴⁹²

Un dels comentaris més interessants que podem llegir a l'apartat *Consonantes* del full 53 és la nota on Milà intenta precisar els contextos en què el maonès pronuncia o elideix la vibrant [r] en posició final de mot. Malgrat l'esquemàticitat de la nota, Milà l'aprofita per parlar també de la pronunciació en maonès de la dental [t] en posició final absoluta⁴⁹³ i per deixar constància que en els dos aspectes fonètics esmentats el parlar de Maó es comporta com el mallorquí. Un altre aspecte remarcable de la nota sobre les vibrants finals és el fet que es tracta d'un dels pocs comentaris en què Milà planteja directament observacions sobre el parlar de Maó. Com hem anat veient en els capítols anteriors, la major part de trets propis del consonantisme maonès cal deduir-los a partir dels exemples recollits per Milà. Aquest fet caracteritza tant la descripció milaniana del maonès com la de l'eivissenc. Aquest és el comentari de Milà a què fem referència:

r o t final = Mall.

de co pero bon cor. Todos los finales en o sin r. Colós V.

Una necessària comparació de la informació recollida per Milà sobre el maonès amb la seva descripció del mallorquí i la del barceloní (*Estudios de lengua catalana*), pel que fa a l'articulació de les consonants vibrants en posició final absoluta, ens duu a la conclusió que el nostre autor estava especialment interessat per la qüestió fonètica esmentada. En efecte, tant als *Estudios* com a la descripció milaniana del mallorquí que hem comentat anteriorment, la major part d'exemples i comentaris que contenen els apartats dedicats als sons ròtics estan dedicats exclusivament a precisar el manteniment o l'elisió de [r] en posició

⁴⁹² Utilitzem el terme "vibrant" en un sentit ampli ja que Milà no precisa en cap moment el nombre de vibracions de la consonant ròtica.

⁴⁹³ Vegeu el capítol 6.2.1.

final absoluta en els mots catalans, especialment monosil·làbics o apresos per via culta, que han estat més resistents a la pèrdua de la consonant a fi de mot.

Badia (1981:242) ha remarcat que un dels punts en què els parlars catalans que elideixen generalment [-r] final⁴⁹⁴ mantenen discrepàncies és en el tractament dels substantius monosil·làbics (com l'exemple que aporta Milà: *cor/co*). En aquest tipus de paraules i en altres mots introduïts a la nostra llengua per via sàvia (com l'exemple *horror* que hem llegit), el català central, el nord-occidental, l'alguerès i el rossellonès articula generalment la vibrant final⁴⁹⁵, mentre que el baleàric es caracteritza per haver portat l'elisió a tots els contextos, fins i tot en els esmentats, que són els més resistents. Malgrat les tendències assenyalades, l'elisió o manteniment de [r] a final de mot pot presentar excepcions, tant en baleàric com a la major part del català continental. En el cas del menorquí de Ciutadella, un conegut estudi de Moll⁴⁹⁶ ha precisat que tota -r d'origen romànic s'ha perdut en el parlar ciutadellenc, fins i tot entre els mots monosil·làbics. Tot i així, però, en alguns casos com **or**, els parlants amb més nivell de formació tornaven a restituir-la:

s'ha reconstruït entre la gent ments inculta la r final y pronuncien ór, però la gent més antiga y poch contaminada de lletruderia segueix dient ó⁴⁹⁷.

A més de l'exemple esmentat (**or**), Moll afegia que *segons el grau de cultura de qui parla* la vibrant podia tornar a ser sensibilitzada en els mots **tesor**, **amor** i **cor**⁴⁹⁸. Dades més modernes aportades per Recasens (1991:335) certifiquen que

⁴⁹⁴ Tots menys gran part del valencià i el parlar d'Aiguaviva. Vegeu Veny (1983:162).

⁴⁹⁵ En el cas del rossellonès i diverses zones del català central del nord-est, a més, amb un reforç fonètic que és generalment [t], però també [k]. Per exemple, ['kɔrt], [ə'mort], ['mark]. Vegeu Veny (1983:62).

⁴⁹⁶ *Estudi fonetich i lexical del dialecte de Ciutadella* (1932), publicat dins la *Miscelànea filològica dedicada a don Antonio Mª Alcover* a Palma de Mallorca.

⁴⁹⁷ Moll (1932:405).

⁴⁹⁸ Veny (1983:89) precisa que quan en menorquí s'articula la [r] a fi de mot la vibrant augmenta les vibracions fins a esdevenir múltiple, a diferència de la resta de dialectes catalans. Recasens (1991:335), però, diu que els sons ròtics del menorquí (i de l'alguerès, central, nord-occidental i rossellonès) presenten molt poques vibracions en posició final absoluta i implòsiva.

or i *cor* s'articulen generalment sense [r] en menorquí però, tanmateix, per "cultisme", alguns la hi pronuncien⁴⁹⁹.

Així, doncs, és clar que el parlar de Maó, com la resta del baleàric, tendeix a elidir sistemàticament qualsevol [r] en posició final absoluta a tots els contextos; tot i així, en alguns substantius (com els que aporta Milà) la [r] pot tornar a ser restituïda si el parlant considera, pel seu nivell de formació cultural, que l'elisió de la vibrant és un tret massa col·loquial o de baixa extracció social.

Aquesta situació no sembla massa diferent de la que es devia donar a Menorca a principis del segle passat. Així, és significatiu que un autor maonès, Febrer i Cardona, recomanés articular la [r] final en l'elocució més formal⁵⁰⁰. Aquesta opinió ens permetria arribar a la conclusió que a Menorca, i per part dels cercles il·lustrats, hi ha hagut la voluntat d'evitar l'elisió de la vibrant final, almenys en aquells casos en què es considerava que la pèrdua de la consonant desfigurava excessivament el mot, com és el cas dels exemples comentats per Moll.

La nota de Milà, doncs, no fa més que confirmar la situació que s'ha apuntat: com el mallorquí (= *Mall*), el maonès elideix la vibrant en posició final absoluta, fins i tot, en els substantius monosíl·làbics com *cor* (que Milà grafia *co*). Tanmateix, la vibrant encara s'articula en els mots que formin part d'expressions o frases fetes com és el cas de l'exemple aportat (*de bon cor*). Cal tenir present que en els sintagmes estereotipats per l'ús, els canvis fonètics triguen més temps a aplicar-s'hi. No és estrany, doncs, que Milà detectés que la consonant final de *cor* s'articulava encara en maonès dins l'expressió assenyalada⁵⁰¹. A més dels monosíl·labs, Milà s'atreveix a anar més enllà i a formular una regla: *todos los finales en o sin r*; és a dir, que tots els mots acabats en /o/ tònica, com l'exemple *colós* (**colors**) o el cas anterior (*co*), s'articulen sense la consonant ròtica. Tot i així, aquesta regla, segons Milà, tindria alguna excepció com, per exemple, *horror*, fet

⁴⁹⁹ La pressió normativa fa que altres parlars amb -r generalment muda, com el català central, presentin situacions semblants a la que acabem de descriure. Vegeu, per exemple, Bernat (1991).

⁵⁰⁰ Vegeu Ginebra (1996:110).

⁵⁰¹ Caldria comprovar si encara s'hi manté.

explicable per tractar-se d'un mot en què la pressió per mantenir la consonant final hi és més eficaç, ja que es tracta d'una paraula de procedència culta. El comentari de Milà, però, no aporta informació sobre possibles variables socials, com el nivell d'instrucció, que puguin modificar la regla esmentada. Com hem vist en la descripció del mallorquí i com es pot llegir en els *Estudios de lengua catalana*, Milà era un estudiós especialment atent a les variables sociolingüístiques que poden afectar determinats trets lingüístics. Per aquest motiu, és estrany que la qüestió que tractem, estretament lligada a variacions de tipus sociocultural en menorquí⁵⁰², no fos detectada per Milà. Per aquesta raó, no es pot excloure la possibilitat que la nota que hem llegit no fos original de Milà sinó d'algun col·laborador seu menys atent a la diversitat lingüística⁵⁰³. Malgrat tot, és clar que el comentari de Milà està centrat en un aspecte que l'interessava especialment: l'articulació de la [r] final en els parlars catalans. L'interès de Milà per aquest punt podria estar originat per la polèmica existent al llarg del segle XIX sobre els models de català culte. L'articulació del so vibrant a fi de mot era precisament un dels aspectes que caracteritzava el model d'elocució tradicional del català culte durant el segle passat⁵⁰⁴. Milà ja havia expressat als *Estudios de la lengua catalana* que aquest tret era un dels punts que definia *nuestra lengua literaria* conservat especialment en l'arcaic llenguatge de *la catequística y en las preces*⁵⁰⁵. La realitat popular i la pressió de determinats autors, en canvi, consideraven que l'articulació de la vibrant a fi de mot era un tret arcaic i prescindible⁵⁰⁶. Entre altres raons, aquestes polèmiques lingüístiques del segle passat podrien ser un dels motius que va portar Milà a interessar-se per la realitat del català parlat a tot el nostre domini, ja que devia ser un dels pocs intel·lectuals

⁵⁰² Tal com demostra Moll (*Op .cit.*) i es pot deduir de l'obra de Febrer i Cardona (vegeu Ginebra 1996).

⁵⁰³ L'abreviatura *V.* que hi ha al final de la nota remet a un "*poema de A. Marcelino Vicent*" (vegeu el capítol 6.1). En aquest cas, doncs, Milà hauria pogut extreure les seves conclusions a través de l'anàlisi d'una font escrita.

⁵⁰⁴ Vegeu Segarra (1985 a) i Rossich (1995).

⁵⁰⁵ Vegeu Milà (1875:511 i 521).

⁵⁰⁶ Vegeu Segarra (*op.cit.*).

que tenia clar que abans d'imposar models és millor conèixer *lo que es y no lo que debiera ser*⁵⁰⁷.

⁵⁰⁷ Milà (1875:509).

7 EL CONSONANTISME DE L'EIVISSENC SEGONS MILÀ

7.1 Introducció

Dels tres fulls que Milà dedica a la fonètica de l'eivissenc⁵⁰⁸, només un, el n. 59, és dedicat íntegrament al consonantisme pitiús. Aquest full i el que el precedeix (el n. 58, dedicat al vocalisme⁵⁰⁹) són agrupats per Milà en una mateixa secció que és anomenada **BAL 25 IBIZA I**⁵¹⁰.

En comparar la descripció de consonantisme eivissenc amb la del mallorquí i la del maonès, arribem a la conclusió que estem davant de les notes més esquemàtiques que hem pogut llegir en tots els fulls que Milà dedicà al baleàric. Aquesta característica no només ve donada pel poc espai que ocupen les notes sobre consonantisme (menys, fins i tot, que en la descripció del maonès⁵¹¹) sinó també pel fet que estem davant d'una simple llista de mots sense cap comentari addicional ni cap divisió de les dades en apartats. Totes les notes, encapçalades pel títol *Consonantes*, són exemples que contenen alguna característica del consonantisme eivissenc que no coincideix amb el del català central. La descripció de la fonètica de l'eivissenc i la del maonès tenen en comú el fet de presentar un cert equilibri entre les dades referents al vocalisme i al consonantisme, a diferència de la del mallorquí que només dedicava quatre fulls a les consonants i catorze a les vocals. Tot i així, també en eivissenc hi ha un lleuger predomini dels exemples de vocalisme sobre els de consonantisme. Una

⁵⁰⁸ Fulls 58, 59 i 60.

⁵⁰⁹ Vegeu els capítols 4.1, 4.2 i 4.3.

⁵¹⁰ Les altres seccions en què es divideix la descripció milanesa de l'eivissenc són **BAL 26 IB.2** (fulls 60 i 61), dedicada a les elisions i, bàsicament, a morfologia no verbal, i **BAL 27 IB.3** (fulls 62 i 63), on es recullen mostres de la morfologia verbal de l'illa. Hi ha, a més, diversos fulls dedicats al lèxic eivissenc.

⁵¹¹ En els fulls dedicats a l'eivissenc, Milà només parla de consonantisme en un full (el n. 59) que conté poques notes. En canvi, dedicava pràcticament més d'un full i mig a les consonants del maonès i més de quatre a les del mallorquí.

altra característica compartida de la descripció dels dos parlars insulars és la seva modèstia, tant pel que fa a l'espai dedicat com al nombre i organització de les dades, en relació a la del mallorquí, el parlar que, com hem vist en capítols anteriors⁵¹², esdevé per a Milà el paradigma bàsic del baleàric. Tanmateix, i a banda de la major esquematicitat de les notes consonàntiques sobre l'eivissenc, la descripció milaniana d'aquest parlar i la del menorquí de Maó se separen clarament en dos punts: no hi ha cap comparació entre el dialecte eivissenc i altres modalitats del català i en cap moment se cita l'origen de les notes o qui les hi ha proporcionades.

Aquestes dues últimes característiques de les dades sobre el consonantisme eivissenc i el fet que el material recollit no presenti comentaris ni estigui classificat en apartats denoten, al nostre entendre, el mètode que Milà utilitzà per aconseguir-les: l'entrevista personal, amb tota probabilitat a Barcelona, a diversos autòctons de l'illa que no es dedicaven a activitats intel·lectuals⁵¹³. Altres característiques de la resta de fulls dedicats a l'eivissenc ens confirmen que Milà bastí la seva descripció de l'eivissenc a través d'entrevistes. Així, per exemple, un apartat del full 61, intitulat *Construcciones*, està format per un seguit de fragments d'oracions que mostren clarament el seu origen conversacional (*cinc conseys que yo li don o n'hi ha dels quins van dir que era de bon cristià*); un altre apartat del mateix full, intitulat *Partículas*, conté un dels pocs comentaris de la descripció de l'eivissenc (*distinguen, segun dicen, entre que y qui*) que, indirectament, fa referència als informadors eivissencs de Milà. Evidentment, aquest *dicen* no pot remetre's al *vox populi* sinó que ha de referir-se a les persones que entrevistà. Si Milà hagués extret les dades sobre el consonantisme de l'eivissenc d'algun estudiós o d'alguna font escrita, ho hagués indicat ja que fóra molt estrany que així ho hagués fet en els fulls dedicats al mallorquí i al maonès i no en els de l'eivissenc.

⁵¹² Vegeu sobretot els capítols 4.1 i els dedicats al consonantisme del maonès.

⁵¹³ Recordem que els informadors mallorquins de Milà (Obrador, Guasp i, indirectament, Amengual) i els del maonès (bàsicament, Pons i Vicent) eren gent amb un nivell d'instrucció alt i amb interès per la pròpia varietat lingüística.

Un darrer aspecte que cal aclarir és què hem d'entendre quan Milà es refereix a l'eivissenc⁵¹⁴; en altres paraules, si les notes que va prendre i que va intitular *Ibiza* abasten o pretenen abastar tota l'illa -paral·lelament a la descripció del mallorquí- o si, contràriament, es limita al parlar de la capital illenca, tal com va fer amb la descripció del menorquí que hem vist en els capítols anteriors i, també, amb la del català central (els *Estudios de lengua catalana*). En les conclusions sobre el vocalisme, veurem que amb tota probabilitat les dades de Milà sobre l'eivissenc es referien únicament al parlar de la capital o *de Vila*, tot i que la primera de les notes milanianes sobre el vocalisme de l'eivissenc fes referència a les diferències entre les dues modalitats del parlar de l'illa pitiüsa⁵¹⁵. Malgrat aquesta dada, diversos exemples eivissencs recollits per Milà presentaven [ə] tòniques (*mossata, fainas*), manteniment del diftong ['kwa/kwə] (*quaresma*), així com de la vocal neutra àtona final en els esdrúixols acabats en **-ia** (*dolencia*) i la presència de la forma **llerc** (*llarg*) certificaven clarament que les notes no es referien a tot l'eivissenc sinó només a la seva varietat oriental⁵¹⁶.

Pel que fa al consonantisme de l'eivissenc, un dels exemples que comentarem (*butjaca*⁵¹⁷) podria ser una altra prova del fet que la descripció milaniana de l'eivissenc es refereix exclusivament a la varietat parlada a la capital (*Vila*) i a la seva àrea d'influència. Caldrà, tanmateix, estudiar-ho amb deteniment.

⁵¹⁴ Per a un foraster, el nom **Eivissa** pot referir-se tant al conjunt de l'illa com a la població que n'és la capital. Per a un autòcton, en canvi, la capital és sempre (la) *Vila*.

⁵¹⁵ *Ciudad voure (...). Campo vèure*. Vegeu el capítol 4.2.1.

⁵¹⁶ Vegeu Veny (1977:32-35). Tot i que els termes usats per definir les dues varietats de l'illa han estat tradicionalment *parlar de Vila* i *parlar de pagès*, creiem que fóra més adequat anomenar-les *eivissenc oriental* i *eivissenc occidental*, respectivament, ja que les denominacions tradicionals poden induir a considerar que el primer és únicament el parlar del nucli urbà i que el segon és de tota la resta de l'illa. La isoglossa més definidora de les dues varietats -la presència o absència de [ə]- (vegeu Montoya 1995:215) dibuixa una situació de clar predomini geogràfic de la primera modalitat.

⁵¹⁷ Veny (1977:33) esmenta que una de les característiques que diferencien el parlar de *Vila* és el mot **poletja** que correspon a **politxa** en el del camp eivissenc. Podem deduir a partir d'aquest dos casos una certa tendència del parlar **pagès** a ensordir les africades palatals sonores posttòniques, com en català central, mentre que el parlar de la capital faria l'esforç de mantenir l'africada original. A partir d'aquí, no és errat postular una voluntat hipercorrectora en el parlar de *Vila* de sonoritzar les africades palatals sordes, com mostra l'exemple *butjaca*. Aquest tractament, a més, no és estrany en altres parlars catalans ja que també es dona en

És clar, de tota manera, que Milà torna a concebre la descripció d'un parlar (en aquest cas, de l'eivissenc oriental) a partir de l'estudi de la seva principal varietat urbana, tal com ja havia fet en encarar l'estudi del català central⁵¹⁸ i del menorquí a través de la seva modalitat barcelonina i maonesa, respectivament. Aquesta manera de conèixer la realitat lingüística d'una zona determinada mostra la concepció que tenia el nostre autor sobre el tipus de llenguatge que calia considerar com a més representatiu d'un lloc en concret: el de les seves classes mitjanes i, per tant, el lloc de residència d'aquestes per excel·lència, els nuclis urbans. Milà (1875:511) ja ho havia deixat clar en la descripció del barceloní:

Por lenguaje de Barcelona entendemos el más usual, especialmente en la clase media, si bien notamos los hábitos populares y vulgares que hasta el presente han llegado á nuestra noticia.

La descripció del menorquí i la de l'eivissenc estan igualment centrades en el parlar dels principals nuclis urbans de les dues illes, amb la qual cosa es confirma que el mètode descriptiu utilitzat per Milà en el barceloní és també present en el seu estudi sobre el baleàric. La descripció del mallorquí, en canvi, seria una excepció a aquesta metodologia ja que pretén abastar tota l'illa⁵¹⁹. Tot i així, el gran volum de notes que Milà dedica al parlar de Mallorca, en comparació a les que fan referència a les varietats de les dues illes petites, certifiquen una concepció del baleàric en què el parlar de l'illa gran esdevé el paradigma bàsic i els altres dos (menorquí i eivissenc), apèndixs complementaris i poc treballats que només destaquen breument algunes similituds i divergències amb la varietat bàsica⁵²⁰.

rossellonès i mallorquí (vegeu el capítol 5.4.2.1).

⁵¹⁸ *Estudios de lengua catalana* (1875).

⁵¹⁹ Tot i així, Milà destacava diverses vegades alguns fets no generals a l'illa com, per exemple, el tancament condicionat de [o] àtona (vegeu el capítol 2.4.4) i les notes dedicades a alguns parlars *campanars* com el solleric (vid. capítol 2.6) o el valldemossí (vid. capítol 5.9).

⁵²⁰ Cal recordar, així mateix, que tots els fulls dedicats als tres parlars insulars estan encapçalats per una numeració precedida de l'abreviatura **BAL.** (*Baleárico*). Aquesta classificació de les notes fa evident que Milà considerava el català de les tres illes com un tot.

Tanmateix, malgrat la seva esquematicitat i dependència de les dades mallorquines, no podem deixar de considerar les notes de Milà sobre el menorquí i eivissenc com uns apunts que reflecteixen d'una manera força encertada la realitat del parlar de les dues illes al segle passat.

Un cop vistes les característiques generals de les notes milanianes sobre el consonantisme de l'eivissenc (oriental), presentarem al llarg dels propers capítols la informació recollida pel nostre autor en el full n. 59 a través de les actuals classificacions fonèticofonològiques, a fi de localitzar-la més fàcilment. Tornem a recordar que es tracta d'una llista d'exemples que presenten tractaments específics del consonantisme eivissenc i que, per tant, cal deduir a partir d'ells els fenòmens característics de la fonètica consonàntica eivissenca. Destacarem, igualment, les concepcions teòriques que hi subjauen, així com les implicacions diacròniques i geolingüístiques del material recollit.

7.2 Les notes sobre algunes de les consonants oclusives de l'eivissenc

Els sis exemples que presenten tractaments específics de les oclusives en eivissenc han de ser agrupats i comentats en tres blocs separats ja que reflecteixen tres fenòmens diferents. Podem dir, ja d'entrada, que el més sorprenent de les notes que comentarem tot seguit és el fet que cap de les característiques que reflecteixen són presents avui en eivissenc.

En primer lloc, tres dels exemples fan referència a l'articulació de l'oclusiva dental [t] a fi de mot rere nasal o lateral; és a dir, a la pronunciació dels grups **-nt** i **-lt** finals en eivissenc. Són aquests:

+ *molt etc.*

tan antes de con., tant antes de vocal

enteniment

Un segon grup d'exemples (dos, en concret) presenten el fonema oclusiu velar /g/⁵²¹ actuant d'epèntesi antihiatàtica. Els dos casos estan en la mateixa línia⁵²² i apareixen relacionats per una coma, la qual cosa indica clarament que Milà no els considerava fets esparsos sinó mostres d'un mateix fenomen. Els mots a què fem referència són:

bugul^{f23}, dugas

El tercer i darrer grup està format per un únic exemple que presenta una geminació de l'oclusiva velar sonora seguida de la lateral [l] en grup isosil·làbic. Es tracta del mot *Ygglesia*⁵²⁴.

⁵²¹ De fet, aproximant velar sonora ja que es troba en posició intervocàlica.

⁵²² Recordem que tot el full 59, dedicat al consonantisme eivissenc, és una llista d'exemples i petites notes.

⁵²³ En un principi, dubtàvem entre *bugul* i *bagul*, ja que l'exemple és de difícil lectura. Després, però, de contrastar-ho amb altres persones, ens hem inclinat per aquesta forma.

⁵²⁴ A banda del grup consonàntic esmentat, cal fer notar la conservació de la vocal final del hiat en aquest mot esdrúixol. Aquest exemple és una de les proves que fan evident l'adscripció a la varietat oriental de l'eivissenc i no a l'occidental (que perd, en el context citat, l'última

Pel que fa al primer fenomen, l'articulació del grup final **-nt** i **-lt** en eivissenc, és evident que les dades de Milà ens informen que l'oclusiva dental es manté en les combinacions esmentades. Això vol dir, doncs, que l'eivissenc de la segona meitat del segle passat pronunciava encara la /t/ final, com l'actual mallorquí i menorquí⁵²⁵, quan era precedida de /n/ (**-nt**) o /l/ (**-lt**). La manera que té Milà d'indicar-ho (subratllar la consonant final) és la mateixa que utilitzà en la descripció del mallorquí i menorquí⁵²⁶. La tècnica utilitzada en la nota + *molt etc.*⁵²⁷ és digna de ser remarcada per la seva esquematicitat i concisió. Això fa evident, un cop més, la intercomplementarietat de les tres descripcions milanianes del baleàric i la necessitat de conèixer les tècniques d'anotació de Milà, a fi de poder copsar tota la informació que el nostre autor condensava en notes tan esquemàtiques com aquestes. Cal fer notar, a més, pel que fa al fenomen que tractem, la diferència existent entre la gran quantitat d'exemples que conté la descripció del mallorquí i l'escassetat i esquematicitat dels casos que llegim a la del menorquí de Maó i a la de l'eivissenc. Això fa patent, una vegada més, el fet que Milà considerava com a mostra bàsica del manteniment de la dental a **-nt** i **-lt** en català insular els exemples que havia recollit en mallorquí. En els fulls dedicats als altres dos parlars baleàrics, en canvi, es limità a constatar-ne la coincidència amb el mallorquí a través d'uns migrats exemples (cas de l'eivissenc) o amb una breu nota (cas del maonès).

Dèiem suara que les notes de Milà enregistraven un fet fonètic de la segona meitat del segle passat en eivissenc⁵²⁸ ja que actualment el parlar pitiús es comporta, pel que fa al fenomen assenyalat, com els parlars del Principat; és a

vocal) de les notes milanianes que comentem. Vegeu Veny (1977).

⁵²⁵ També l'alguerès i gran part del valencià. Vegeu Veny (1983)

⁵²⁶ Vegeu els capítols 5.1.3 i 6.2.3, respectivament.

⁵²⁷ Evidentment, cal llegir aquest *etc.* com "**i tota** (o, **com tota**) **la resta de mots acabats en -lt**".

⁵²⁸ Recordem que aquestes notes van ser confeccionades entre 1870 i 1880 (probablement abans del 1875).

dir, que l'oclusiva dental dels grups **-nt** i **-lt** s'hi elideix⁵²⁹. Per aquest motiu, és destacable la nota *tan antes de con(sonante), tant antes de vocal* com a possible mostra d'un inici d'elisió. Ens basem en el fet que, en principi, un dialecte que distingeix entre **[-t]** i **[-nt]** no ha de confondre les dues partícules adverbials⁵³⁰, però som conscients que aquesta nota pot representar un manteniment de la situació que es donava en català medieval en què es confonien indistintament ambdues partícules i s'acostumava a reduir-les a **tan** en posició proclítica davant de consonant⁵³¹. Si no es tracta d'aquesta darrera possibilitat, cal destacar que la regularitat detectada per Milà en l'elisió de la consonant final de **tant** recorda clarament alguns fets fonètics que es donen actualment en els dialectes catalans que elideixen l'oclusiva dental, precedida de nasal i lateral alveolars, en posició final de mot. Així, és sabut que en català central, nord-occidental i septentrional alguns monosíl·labs, **sant**, **vint** i **quant**, sensibilitzen la consonant final emmudida si van seguits de paraula començada per vocal (per exemple, **San[t] Antoni, vin[t] homes, quan[t] és?**); resta muda, però, si el mot següent s'inicia amb una consonant. Tot i que el procés d'elisió de la consonant final assenyalada s'inicià en els dialectes del nord del domini quan el mot duia el morfema **-s** de plural (*molts > mols, sants > sans*) o era seguit de consonant (*font seca > fon seca*)⁵³², és notòria la resistència a l'elisió en els mots indicats (*Sant, vint, quant* seguits de vocal). Aquest fet representa l'últim context en què l'oclusiva final del grup **-nt** es manté en els parlars que l'elideixen sistemàticament⁵³³. Si la nota de Milà fa referència només a **tant**, podríem deduir que existia una variació en eivissenc entre el manteniment (davant de vocal) o pèrdua de la **[t]** final (davant de consonant), semblant a la que es detecta en els tres monosíl·labs esmentats, que

⁵²⁹ Vegeu Veny (1977:18 i 1983:89). Segons Coromines (1971:304), la pèrdua de la dental es generalitzà al Principat a partir de les darreries de l'Edat Mitjana.

⁵³⁰ Això vol dir que l'eivissenc distingia entre **tant** (< **TANTUS, -A, -UM**), adverbi o determinant que complementa verbs i noms, i **tan** (< **TAM**), modificador d'adjectius i adverbis.

⁵³¹ Vegeu Coromines (**DECat VIII:272**).

⁵³² Seguits del morfema de plural, tot el català elideix l'oclusiva dental en els grups que comentem. Vegeu Coromines (1971:305), Rasico (1982) i Veny (1983:39).

⁵³³ Un darrer context és, també, la /t/ dels gerundis seguits dels pronoms enclítics **ho** i **hi**.

denotaria una tendència vers l'elisió condicional de [-t] en el grup **-nt**. La caiguda sistemàtica de l'oclusiva dental en l'actual eivissenc, doncs, seria el resultat de l'ampliació dels contextos en què es perdia la [t], com el que Milà plasmà en la nota que hem comentat. Som conscients, tanmateix, que l'exemple recollit per Milà (**tan/tant**) no és potser el més adequat per esbrinar els contextos que afavoriren la pèrdua de la darrera consonant del grup **-nt** perquè, com ja hem assenyalat, podríem estar davant de la conservació d'una casuística existent en el català medieval i que s'hagués conservat a l'illa. En tot cas, la nota de Milà té l'indubtable valor de plantejar una sèrie d'interrogants sobre fets que afecten la diacronia de l'eivissenc que valdria la pena investigar.

Un altre aspecte que caldria investigar sobre l'articulació de la [t] dels grups finals esmentats és si l'oclusiva dental era clarament perceptible o, contràriament, es tractava d'un so dèbil que donava un matís dental a la [n] o [l] precedents⁵³⁴. El testimoni del jesuïta Andreu Febrés, manresà del segle XVIII, aportat per Coromines (1971:304)⁵³⁵, ultra fer replantejar la data de l'elisió al Principat, és un símptoma que la pèrdua de la [t] final esmentada podria haver estat un procés de debilitació progressiva de l'oclusiva dental que hauria sobreviscut més temps en determinats contextos en què es mantenia més bé⁵³⁶. Malgrat l'escepticisme de Coromines, creiem que no fóra sobrer tenir en compte el testimoni de la gramàtica de Febrés (la validesa de la qual cal, com a mínim, investigar), abans que rebutjar d'entrada qualsevol informació que pot ser bàsica per a la lingüística diacrònica catalana.

Les notes de Milà, doncs, obliguen a resituar el fenomen de la pèrdua de la consonant final als grups **-nt** i **-lt** a una part del domini lingüístic i esperonen

⁵³⁴ Recasens (1991:221) manté que els dialectes que elideixen l'oclusiva dental del grup **-nt**/tingueren una etapa intermèdia amb [-n] dental, abans de passar a l'actual [-n] alveolar.

⁵³⁵ Aquest autor va publicar a Lima el 1764 una gramàtica de la llengua araucana on observava que *casi del mismo modo pronuncian los catalanes la t de estas palabras **anant, dient**, que los indios la ù de **antù*** (la ù és una vocal reduïda o de suport en araucà). De ser certa aquesta observació, la data de la pèrdua de la consonant final del grup **-nt** en el Principat seria més moderna del que s'ha cregut fins ara, car s'hi hauria mantingut més temps (fins a finals del segle XVIII o inicis del XIX) del que mantenen alguns estudiosos com Coromines (1971:304).

⁵³⁶ En posició final absoluta o seguida de mot començat per vocal.

l'estudiós a investigar més detalls sobre el procés d'elisió esmentat. Una vegada més, Milà aporta dades sobre la cronologia de determinats processos de canvi lingüístic que no s'han donat en català simultàniament i que, pel que fa a l'elisió esmentada, tingué lloc en eivissenc a finals de la passada centúria⁵³⁷.

La resta d'exemples de consonants oclusives recollides per Milà en eivissenc, com hem dit al principi, també plasmen fenòmens que no són presents avui a l'illa, però plantegen alguns problemes que no són fàcils d'explicar. Si comencem pels dos casos d'oclusiva velar (de fet aproximant, ja que es troba en posició intervocàlica) en funció d'epèntesi antihàtica (*bugul, dugas*), cal admetre d'entrada que cap dels dos mots és enregistrat en eivissenc per les dues principals obres de descripció lexicogràfica existents en la nostra llengua: el **DCVB** i el **DECat**.

El primer cas, *bugul* (**bagul**), no és gaire lluny de la forma *búvul* localitzada per Veny (1977:11) a Sant Josep d'Eivissa, ni de formes com *bubul* i *babul* detectades a alguns indrets de Mallorca⁵³⁸. Tanmateix, Coromines (**DECat** I:549) adverteix que la variant **bagul**, la forma de la qual parteix *bugul*, no és documenta en català fins al 1872 i "*és estranya a l'ús valencià i balear*". La nota de Milà seria, doncs, una de les primeres manifestacions escrites de /g/ com a epèntesi antihàtica en el mot que comentem, ja que totes les variants que hem citat parteixen de **baül**⁵³⁹. *Bugul*, però, planteja la possibilitat que en eivissenc l'epèntesi esmentada no fos tan estranya com creu Coromines. Així, és plausible que *bugul*, la forma enregistrada per Milà, fos una variant local i poc estesa de

⁵³⁷ Cal tenir present que no estem davant de l'única transformació de l'estructura lingüística de l'eivissenc que ha tingut lloc en el pas del segle XIX al XX. Per exemple, la pèrdua del pretèrit perfet simple a Eivissa començà en aquesta època. Els papers autògrafs de Milà, a més, certifiquen que l'article **so** era viu a l'illa en qualsevol context, per la qual cosa degué substituir-se per la forma reforçada (**es**) en els anys posteriors a la redacció de les notes milianes, paral·lelament a l'elisió comentada.

⁵³⁸ La forma més general en baleàric, però, és **baül** (vegeu **DCVB** [II:387]) que, al seu torn, parteix d'una forma més antiga, **baüt**. Vegeu Coromines (*op. cit.*).

⁵³⁹ Pel que fa a /g/, /v/ o /b/ en funció d'epèntesi antihàtica en català, i la seva distribució dialectal, vegeu Veny (1989:107).

baül a Eivissa que, amb el temps, s'hauria transformat en **búvul**, forma pròpia de la localitat de Sant Josep (*bugul* > *bubul* > *buvul* > *búvul*⁵⁴⁰).

També és possible que a Eivissa hi hagués una tendència a intercalar una epèntesi en **baül** que vacil·lés entre /b/ (**bubul/babul**, com en mallorquí) i /g/ (**bagul/bugul**, com en els parlars del Principat), ja que no podem oblidar que l'eivissenc a vegades se separa de la resta del balear i s'arreglera amb el català central o amb l'occidental⁵⁴¹.

L'altre exemple, *dugas*, planteja la possibilitat que a la segona meitat del XIX encara es diferenciés entre **dos** i **dues** en eivissenc ja que actualment aquesta distinció no s'hi practica⁵⁴² i la variant masculina s'ha estès a totes les posicions com en valencià i tortosí⁵⁴³. Si fos certa la distinció entre els dos numerals a l'illa durant la passada centúria, però, encara s'hauria d'explicar perquè s'hi afegia a la forma femenina una epèntesi antihàtica /g/ com la que es dona en català central. Hem de tenir en compte que a Mallorca i Menorca, on es distingeix normalment entre **dos** i **dues**, mai s'ha aplicat un so antihàtic al numeral femení⁵⁴⁴.

Segons Recasens (1991:246), la velar /g/ en funció d'epèntesi antihàtica és freqüent en català quan una de les dues vocals del hiat és posterior i l'altra o bé és també posterior o bé [a] o [ə]. Així, tant a *bugul* com a *dugas*, el context vocàlic facilitaria una epèntesi consonàntica de tipus velar. Tot i així, Veny (1989:111) demostra que en baleàric predomina com a element antihàtic /v/ (per exemple, *cova* i *llevó* per *coa* i *llo*) mentre que en el català peninsular hi domina /g/ (per

⁵⁴⁰ El desplaçament de l'accent s'explicaria per analogia amb els mots acabats en **-ol** com **núvol**, **pèsol**, etc.

⁵⁴¹ Per exemple, l'absència d'assimilacions consonàntiques regressives, la no monoftongació de /aw/ (en la variant oriental de l'illa), l'actual pèrdua de l'última consonant dels grups **-nt** i **-lt** o la conservació dels plurals en **-ns** dels antics proparoxítons llatins, trets que allunyen l'eivissenc de la resta del balearic i l'acosten al català continental. Vegeu Veny (1983). Aquests paral·lèlismes poden ser deguts al fet que durant molt temps l'illa fou un domini eclesiàstic i senyorial de l'arquebisbe de Tarragona.

⁵⁴² Vegeu Coromines (**DECat** III:192) i Veny (1977:34).

⁵⁴³ També, modernament i de manera molt desigual, a la resta del Principat.

⁵⁴⁴ Vegeu Coromines i Veny (*ops. cit.*).

exemple, *bagul* i *agon*⁵⁴⁵ per *baül* i *a on*). Aquest mateix autor, però, detecta algunes alternances entre /v/ i /g/, segons el mot i el dialecte, quan l'epèntesi està en contacte amb [ó] o [ú] tòniques (per exemple, *nivul/nigul* en balear). Així mateix, i en un altre article, Veny (1977:14) conclouïa que les epèntesis antihiatiques més usades en eivissenc eren [w] (*coa, proua* per *coa, proa*) i [j] (*beiata, plaier* per *beata, plaer*).

Així doncs, estem davant de dos mots (*bugul, dugas*) no enregistrats a Eivissa durant el segle XX i que presenten, a més, un tipus d'epèntesi poc freqüent en balearic. En principi, les probabilitats que *dugas* i *bagul* hagin existit en eivissenc són discutibles però plausibles. Serien més probables en el cas de *bugul* (un possible antecedent del *búvul* de Sant Josep d'Eivissa) ja que està demostrat que *baül*, la forma més freqüent a les Balears, pot presentar solucions amb elements antihiatics (*bubul, babul* en mallorquí) que, en estar en contacte amb una [ú] tònica, a més, hauria facilitat antigament a Eivissa una alternança entre *bugul* i *bubul*⁵⁴⁶.

El cas de *dugas*, però, seria més difícil d'explicar. En primer lloc, Coromines (*op. cit.*) suggereix que la pèrdua del numeral femení a Eivissa ja s'havia produït segurament al segle passat o bé ja hi era caduc i, en segon lloc, perquè mai s'han enregistrat en balearic variants de *dues* amb epèntesis antihiatiques, fenomen que sembla exclusiu del català del Principat. Evidentment, no es pot descartar absolutament la possibilitat que *dugas* pugui haver existit en eivissenc, però és difícil provar-ho sense més dades⁵⁴⁷. En el cas que *dugas* no fos realment emprat a Eivissa, un fet que en podria explicar la presència a les notes milianes sobre el consonantisme eivissenc seria paral·lel al que hem comentat sobre la forma *jullebert* en maonès⁵⁴⁸. Com hem dit en el capítol anterior, Milà degué entrevistar-se amb eivissencs a Barcelona a fi de confeccionar aquestes notes ja que no

⁵⁴⁵ La forma *avon*, però, no és desconeguda al Principat.

⁵⁴⁶ *Búvul* (la forma de Sant Josep d'Eivissa) hauria partit més probablement d'aquesta segona variant.

⁵⁴⁷ Cal tenir en compte, però, que l'eivissenc, tal com s'ha dit anteriorment, a vegades s'aparta de la resta del balearic i s'arreglera amb el català continental.

consta que mai viatgés a les Illes Balears. Així, el nostre autor no degué tenir en compte que els eivissencs que entrevistava, per molt bé que mantinguessin el seu dialecte devien tenir una certa tendència (conscient o no) a imitar el parlar de Barcelona, ja que possiblement eren treballadors que hi vivien des de feia un cert temps o, fins i tot, eren persones que devien voler dissimular uns trets lingüístics que cridaven l'atenció dels habitants de la ciutat. Els anònims informadors de Milà, doncs, haurien après a usar *dugues*, tot imitant el parlar del nou lloc de residència⁵⁴⁹.

La interpretació que acabem de donar podria servir també per explicar la raó per la qual Milà inclogué en les seves notes sobre consonantisme eivissenc el darrer dels exemples a què hem fet referència: *Ygglesia*.

Aquest mot també planteja alguns interrogants. En primer lloc, la forma habitual a Eivissa d'anomenar l'edifici o casa destinat al culte és **esglési(a)**⁵⁵⁰. Tot i que Coromines demostra al **DECat** que **iglésia** és una forma autòctona i antiga en català⁵⁵¹, és poc probable que hagués existit a Eivissa i que modernament (després del darrer terç del XIX, l'època en què Milà redactà aquestes notes) s'hagués substituït per **església**. No podem oblidar que és un mot pertanyent a un camp semàntic (el món religiós) que ha variat poc diacrònicament en català. Tot i així, una possibilitat que justificaria la presència d'aquest mot en eivissenc fóra que es tractés d'un castellanisme pronunciat amb la fonètica de l'illa i que no hagués acabat d'arrelar-hi. La influència de la llengua oficial s'ha demostrat especialment eficaç en algunes diòcesis quan han estat

⁵⁴⁸ Vegeu el capítol 6.6.

⁵⁴⁹ I *bugul*, potser, fóra una manera d'acostar-se a **bagul**. En aquest cas, però, *bugul* seria una forma híbrida entre el barceloní (**bagul**) i el balear (**bubul**). Aquesta possibilitat, tanmateix, és molt difícil de provar, per la qual cosa la hipòtesi que hem plantejat seria més fàcilment aplicable a *dugas* que no a *bugul*.

⁵⁵⁰ Vegeu Coromines (**DECat** III:588). L'autor esmentat comenta, a més, que **esglési(a)** presenta en eivissenc una variació entre [ə] i [e] com a vocals tòniques. Tampoc el **DCVB** (V:346) detecta **iglésia** en eivissenc. Tot i que Coromines detecta **iglési(a)** en alguns poblets de Mallorca i Menorca, la forma que predomina a les Balears és **esglési(a)**.

⁵⁵¹ Prové de la vocalització de la [s] implosiva d'**església** (> **eiglésia** > **iglésia**). Vegeu Coromines (*op. cit.*)

dirigides per bisbes poc favorables a la nostra llengua, especialment al llarg del XVIII i XIX⁵⁵².

Hi ha, però, un segon aspecte més difícilment resoluble: la baixa freqüència de geminació en eivissenc del grup **-gl-** isosil·làbic. Recasens (1991:240) així ho constata⁵⁵³, a diferència del mallorquí i menorquí que acostumen a reduplicar la velar del grup esmentat. És a dir, és poc probable que *Ygglesia* fos la pronunciació habitual a Eivissa durant la segona meitat del XIX (quan Milà escrigué aquesta nota) del lloc destinat al culte ja que es fa difícil admetre una hipotètica regressió de la reduplicació de la velar en el parlar de l'illa durant el nostre segle i que s'hagués tornat a una pronunciació no geminada del grup **-gl-**.

Aquest cas, doncs, ha de ser paral·lel a *dugas* ja que tant la forma **iglésia** com la geminació del grup consonàntic esmentat són habituals al parlar de Barcelona. Si això és cert, estariem davant d'un altre cas de mimetisme lingüístic per part dels informadors de Milà que hauria fet creure al nostre autor que totes les formes que recollia eren autòctones de l'illa.

Tot amb tot, les causes últimes que explicarien la presència de *dugas* i *ygglesia*⁵⁵⁴ en el full dedicat al consonantisme eivissenc no podran ser mai aclarides del tot. Així mateix, cal admetre la possibilitat, per remota que sigui, que les dues formes no fossin del tot estranyes a l'illa. Així, l'epèntesi /g/ de *bugul* podria ser un indicatiu d'una freqüència més alta de l'oclusiva en funció d'element antihiàtic antigament en eivissenc i, per això, es podia haver aplicat al numeral femení abans de desaparèixer la distinció amb la forma masculina.

Ygglesia, així mateix, podria ser no només un castellanisme sinó una influència del valencià, dialecte que ha traspasat diversos elements lèxics a l'illa⁵⁵⁵, que no hi hagués perdurat. A més, segons Recasens (1991:240-241), la geminació de les oclusives agrupades amb laterals presenta nombroses restriccions en baleàric

⁵⁵² Vegeu Moran (1989).

⁵⁵³ Segons l'autor esmentat, en eivissenc la pronunciació dominant del grup **-gl-** no presenta geminació. L'única variació que hi detecta és entre realitzar l'oclusiva velar com a tal o convertir-la en aproximant.

⁵⁵⁴ *Bugul*, com hem dit, ha de ser un cas a part i és perfectament possible que existís a l'illa.

difícilment sistematitzables, fet que indica una tensió entre mantenir el grup inalterat o modificar-lo que s'hauria resolt amb resultats diferents a les tres illes. Recasens, igualment, no descarta absolutament que el grup **-gl-** pugui presentar alguna geminació esporàdica de la velar actualment en eivissenc.

En conclusió, i malgrat els dubtes que plantegen les dues formes esmentades, és evident que Milà ens proporciona unes dades molt interessants sobre la cronologia de la caiguda de l'oclusiva dental dels grups finals **-nt** i **-lt** a Eivissa i ens obliga a replantejar alguns fets fonètics com ara els contextos més resistents a l'elisió de la [t] dels grups finals **-nt** i **-lt** o la presència d'epèntesis antihiàtiques a l'illa més comunes amb el català del Principat que amb la resta del baleàric, així com altres fets lèxicomorfològics com la data d'extinció de **dues** a l'illa o el manteniment de la casuística medieval entre els adverbis **tant** i **tan** en eivissenc al llarg del passat segle. Malgrat que no podem desmentir la presència d'interferències en el canal d'informació que Milà utilitzà a fi d'obtenir informació sobre les característiques de l'eivissenc, és evident que valdria la pena investigar els problemes que plantegen les observacions milanianes a fi de poder conèixer amb més exactitud la realitat lingüística de l'illa al llarg del segle passat. Solament així podrem avaluar adequadament la validesa d'aquestes notes de Milà.

⁵⁵⁵ Vegeu Veny (1977).

7.3 Les notes sobre algunes consonants fricatives de l'eivissenc

En l'únic full que Milà dedica al consonantisme eivissenc, el n. 59, hi podem llegir uns quants exemples que fan referència a alguns trets específics de consonants fricatives en el parlar d'Eivissa. Concretament, els sons pels quals s'interessa Milà són la fricativa palatal sorda (i, indirectament, l'alveolar sorda) i la labiodental sonora.

Pel que fa al primer tipus de fricativa ([ʃ]), Milà recull exemples de dos fenòmens diferents que es donen en eivissenc relacionats amb el so esmentat: d'una banda, l'articulació de [ʃ] en posició intervocàlica i, en segon lloc, la palatalització de [s] en posició explosiva, principalment inicial absoluta. El primer d'aquests fenòmens és deduïble de la següent nota:

dexálo, no dexarlo

Aquest exemple indica, entre altres fets fonètics⁵⁵⁶, el fet que l'eivissenc, com la gran majoria de parlars catalans orientals i alguns d'occidentals⁵⁵⁷, no articula una **iod** davant [ʃ] quan es troba en posició intervocàlica (i, també, final). La **x** utilitzada per Milà en l'exemple esmentat a fi de representar el fonema [ʃ] intervocàlic no ha de fer pensar en una preferència gràfica particular del nostre autor sinó que es tracta d'una plasmació rudimentària de la pronunciació real de la fricativa en eivissenc. Com ja hem dit en comentar la descripció del mallorquí⁵⁵⁸, Milà sempre utilitzava el dígraf **-ix-** en els seus escrits en català a l'hora de representar [ʃ] en posició intervocàlica i final de mot⁵⁵⁹, per la qual cosa

⁵⁵⁶ És evident que l'objectiu principal d'aquesta nota és reflectir el comportament de la vibrat final del verb seguida per un pronom feble. Tornarem a reprendre aquest cas, per tant, en el proper capítol que dedicarem a les consonants líquides.

⁵⁵⁷ La fricativa palatal sorda intervocàlica o final va precedida per [j] en algunes zones del català central frontereres amb l'occidental, com el tarragoní, i a tot el català occidental excepte el nord-occidental septentrional i el valencià més meridional. La [-ʃ-] del català oriental és la simplificació de la realització medieval catalana [-jʃ-], conservada en el català occidental a causa de l'elevat grau de palatalitat amb que hi són emeses les consonants palatals en posició explosiva. Vegeu Veny (1983:23) i Recasens (1991:288-289).

⁵⁵⁸ Vegeu el capítol 5.3.3.2.

⁵⁵⁹ Milà (1875:524.525), per exemple, deia en la seva descripció del barceloní que la **X** (=CH del francès) se escribe **x** en inicial y después de consonante é **ix** en medial directa y en final, excepto cuando ya

és clar que la grafia *dexar* és una manera primària d'indicar que en eivissenc no hi ha [j] davant la fricativa palatal. Milà ja havia utilitzat aquesta tècnica, que podem qualificar de protofonètica, en la descripció del mallorquí per indicar que el fonema esmentat s'hi comportava com en barceloní⁵⁶⁰. De tota manera, la nota més clara que Milà havia fet sobre l'articulació de la fricativa palatal en els papers que comentem, l'hem pogut llegir en la descripció del menorquí que és, també, un comentari sobre el mallorquí:

*Antes de x nada de i = Mall.*⁵⁶¹

La descripció del fenomen esmentat en eivissenc, a través d'exemples amb la grafia **x** representant el so [ʃ] en qualsevol posició, és, doncs, paral·lela a la que Milà havia fet en mallorquí i, més indirectament, amb la del barceloní⁵⁶². És important destacar que en aquest darrer estudi, Milà donava per sobreentesa l'absència de [j] davant fricativa palatal sorda intervocàlica o final absoluta en el parlar de Barcelona. Així, en l'entrada que dedicava a la **X** del barceloní ([ʃ]), el nostre autor es limitava a dir que era un so equivalent a la **CH** del francès i a comentar les grafies amb què s'havia de representar en posició inicial i després de consonant (amb **x**), i intervocàlica i final de mot (amb **ix**, excepte quan en l'últim cas estigui precedit de [i])⁵⁶³. Hi ha, per tant, un canvi de perspectiva entre la descripció del barceloní, on es descriu de manera indirecta i sense cap comentari explícit la pronunciació de la fricativa palatal sorda, i la del baleàric, on hem vist l'interès del nostre autor per precisar l'articulació de [ʃ] entre vocals i a fi de mot a cada illa, ja sigui a través de comentaris (cas del menorquí de Maó i, indirectament, del mallorquí) o a través d'exemples que no presenten la lletra **i** davant la fricativa palatal (cas del mallorquí i eivissenc). Tot i que és evident el canvi d'actitud de Milà per la qüestió de la pronunciació de [-ʃ-] entre la redacció

hay i''

⁵⁶⁰ Milà, basant-se en exemples extrets de la gramàtica d'Amengual, posava com a exemples de la pronunciació mallorquina de [ʃ] en posició intervocàlica i final mots com *moxonia*, *encax*, *pantax* o *matexos*. Vegeu el capítol 5.3.3.1 i 5.3.3.2.

⁵⁶¹ Vegeu el capítol 7.3.1.

⁵⁶² *Estudios de lengua catalana* (1875).

⁵⁶³ Vegeu Milà (1875:524-525).

de l'estudi sobre el barceloní i la recollida de dades sobre el baleàric, hem de reconèixer, però, que és difícil explicar exactament les causes d'aquesta diferència de tractament⁵⁶⁴.

L'altre fenomen relacionat amb les consonants fricatives que Milà es preocupa de recollir és el pas de [s] en posició explosiva, sobretot inicial de mot, a [ʃ]. Aquesta palatalització és freqüent en baleàric, rossellonès i català central septentrional rere determinades vocals ([i] i [ə], bàsicament) però no és desconeguda a la resta del domini⁵⁶⁵. Milà reflecteix aquest fenomen a través dels següents exemples que podem llegir al full 59:

- *xelest* (*celeste*)

- *esquinxat*

Malgrat que sembla evident que la fricativa palatal dels dos casos esmentats és el resultat d'una palatalització de [s] en posició inicial de síl·laba, aquests exemples plantegen diversos interrogants. Així, el **DCVB** (X:899) defineix *xelest* com un derivat del verb *xalar* amb el sufix *-est*, propi de Mallorca i Menorca. L'obra esmentada, per tant, creu que la forma gràfica més adequada per al mot ha de ser *xalest*⁵⁶⁶. Tanmateix, l'aclariment semàntic de Milà (*xelest* = *celeste*) entra en contradicció amb el significat aportat per Alcover i Moll (**alegre, vivaç**) que obvia qualsevol referència a "**celestial**".

Un altre aspecte a destacar és el fet que el **DCVB** ignora que *xelest* s'usi a Eivissa. L'ètim proposat per Alcover i Moll, doncs, fa del tot impossible que la consonant inicial del mot esmentat provingui de la palatalització d'una [s].

⁵⁶⁴ Una possible explicació fóra que Milà hauria conegut més bé la fonètica del català occidental, que articula una [j] semivocàlica davant [ʃ] en els contextos indicats, abans o mentre confeccionava les notes sobre el baleàric que comentem; per aquest motiu, es preocupà per una qüestió que anteriorment (quan redactà els *Estudios*) havia considerat irrellevant o poc important.

⁵⁶⁵ Vegeu Recasens (1991:278-279). Segons aquest autor, els dialectes més refractaris a aquest tipus de canvis són el valencià i el català nord-occidental ja que, en emetre /s/ amb un alt grau de palatalitat, es fa l'esforç de mantenir l'oposició entre [s] i [ʃ].

⁵⁶⁶ Els exemples del mot que aporta, però, representen la vocal àtona de la síl·laba inicial tant amb **e** com amb **a**.

Coromines (DECat IX:424), però, tot i incloure *xelest/xalest* dins l'entrada dedicada a *xalar*, proposa un altre origen per al mot que comentem. Aquest autor, que també circumscriu el mot a Mallorca i Menorca, creu que l'ètim més probable per a *xelest* és el **CAELESTIS** ("celestial") dels himnes religiosos que popularment degué interpretar-se com a sinònim de "meravellós", "excel·lent" i que modificà la consonant inicial per influència de *xalar*. A partir d'aquí, i per deriva semàntica, el mot amplia el seu significat fins a "deliciós", "alegre", "eixerit", l'actual acceptió de *xelest/xalest* a Mallorca i Menorca.

És evident, doncs, que la nota de Milà (*xelest* = *celest*) no només corrobora l'etimologia proposada per Coromines sinó que, fins i tot, és una mostra del significat més primitiu que degué tenir el mot popularment a les Illes abans de la deriva semàntica que l'ha portat a les actuals significacions. La grafia amb què Milà recull el mot -amb **e** a la primera síl·laba- deixa ben clar, a més, que no creia estar davant d'un derivat de *xalar* i que, molt possiblement, tampoc ho interpretaven així els eivissencs que entrevistà. La hipòtesi de Coromines, però, hauria de ser revisada en alguns punts com, per exemple, l'explicació que proposa per al canvi [s-] > [ʃ-]. Com ha assenyalat Veny (1977:16), l'eivissenc té tendència a palatalitzar les fricatives alveolars sordes en posició inicial de mot⁵⁶⁷, per la qual cosa el canvi *celest* > *xelest* obeiria més a raons articulatòries que no pas a una analogia amb *xalar*⁵⁶⁸. En aquest sentit, Recasens (1991:278) remarca que la posició més favorable per a la palatalització de [s] en català és la inicial absoluta seguida de les vocals [i], [u] i [ə], condicions que, com veiem, compleix l'exemple *xelest* que comentem i que fan innecessàries explicacions basades en analogies⁵⁶⁹.

⁵⁶⁷ Veny (*op. cit.*) dóna com a exemples eivissencs d'aquest fenomen **xíndria**, **xamarreta**, **xodrac**, **xigarro** o **xubec**. Alguns d'aquests mots no són desconeguts a les altres illes balears i, fins i tot, a alguns indrets del català central septentrional.

⁵⁶⁸ Caldria remarcar, així mateix, que Coromines, tot i postular un ètim derivat de **CAELESTIS** per a *xelest*, continua escrivint el mot amb **a** inicial (malgrat els exemples amb **e**- que ell mateix aporta) i, a més, l'inclou dins els derivats de *xalar*. Tot i haver-les superat, aquesta contradicció fa evident que Coromines ha partit de les dades d'Alcover i Moll.

⁵⁶⁹ Alguns canvis de [s] i [k] en posició inicial a fricativa palatal ([ʃ]) poden estar motivats per

Una darrera aportació destacable de la nota de Milà és haver localitzat *xelest* a Eivissa, un territori on el mot ja no és detectat ni per Coromines ni per Alcover-Moll al segle XX⁵⁷⁰. Això significa que *xelest* fou un mot panbalear fins ben entrat el segle XIX i que desaparegué d'Eivissa durant els anys posteriors a l'enregistrament de Milà. Tenint en compte que aquestes notes foren preses probablement entre 1870 i 1875, el mot hi hauria desaparegut, aproximadament, a finals del segle passat o principis del nostre ja que ni el **DECat** ni el **DCVB** (que treballen amb materials de la primera meitat del segle XX) l'hi localitzen. Un cop més, Milà dóna testimoni de l'existència de fets fonètics o lèxics durant el darrer terç del segle passat a les Balears que hi han desaparegut poc després.

L'altre exemple apuntat per Milà, *esquinxat*, a diferència de *xelest*, no seria el resultat d'una palatalització espontània de /s/ en posició explosiva sinó el resultat d'una analogia entre la forma original, **esquinçar**, i **esqueixar** (o **esquixar**⁵⁷¹). Així ho creuen Alcover i Moll (**DCVB** V:479) i Veny (1977:17) que destaquen, a més, que *esquinxat* també és usat a Menorca i a la Catalunya Nord⁵⁷². Aquest darrer cas esmentat, per tant, no tindria una relació directa amb el fenomen de la palatalització de /s/ explosiva que hem apuntat per a *xelest*.

Milà, doncs, havia detectat canvis de fricativa alveolar sorda a palatal en eivissenc, però no va més enllà de recollir-ne un parell d'exemples, encara que, com s'ha demostrat, un d'ells (*esquinxat*) no té realment una relació directa amb el tipus de palatalitzacions que hem comentat.

El tercer tipus de consonants fricatives que Milà plasma en les seves notes són, indirectament, les fricatives labiodentals sonores. Alguns dels exemples, però, plantegen seriosos interrogants. Així, una de les notes, que està dedicada

un desig de remarcar l'expressivitat a afectivitat del mot en qüestió. Vegeu Rabella (1997).

⁵⁷⁰ Tant el **DECat** com el **DCVB** només localitzen *xelest* a Mallorca i Menorca.

⁵⁷¹ Tot i que Veny (1977:17) només proposa **esqueixar**, creiem que no cal oblidar la variant **esquixar**, molt estesa entre els parlars orientals (vegeu **DCVB** V:485), ja que és més propera a *esquinçar*.

⁵⁷² Veny (*op. cit.*) destaca el fet que quan hi ha concomitàncies lèxiques entre menorquí i eivissenc, enfront del mallorquí, la mateixa variant sol trobar-se també en català oriental continental, la qual cosa denotaria un origen molt antic (anterior al s. XIII) d'aquests paral·lelismes. *Esquinçar*, per tant, ha de ser una analogia bastant antiga.

principalment al fenomen de la iodització⁵⁷³, palesa un tractament no habitual de /v/ en eivissenc. Vegem-ho:

uy, pero caball, caballé

Ens ha sobtat que Milà, un estudiós que, com hem demostrat, coneixia perfectament l'articulació de la labiodental sonora⁵⁷⁴ i es preocupava d'anotar els exemples que recollia de la manera més acostada a la pronunciació, presenti dos exemples de [v] escrits amb la lletra **B**. Aquest ús gràfic entra en contradicció amb el fet que l'eivissenc, com la resta del baleàric, és un dels parlars catalans que manté més fermament la distinció entre /v/ i /b/⁵⁷⁵. Una ullada a la resta d'exemples amb fricativa labiodental sonora recollits per Milà en els fulls dedicats a la fonètica i la morfologia de l'eivissenc dóna un resultat aclaparador a favor de les grafies amb **V** (8 casos)⁵⁷⁶ i un únic cas amb **B**⁵⁷⁷. Es dóna la circumstància que quan Milà anotà els casos de [v] amb la lletra **B** (*caball, caballé, no hi 'bia 'nat*) no s'estava preocupant per l'articulació de la fricativa sinó d'altres fenòmens: de la iodització, en el cas dels dos primers mots esmentats, i de les elisions entre vocals en el darrer cas. Això vol dir, doncs, que estem davant de distraccions de Milà afavorides pel fet que Milà era betacista i que el castellà representa els tres casos esmentats amb la grafia **B**. Tot i que en eivissenc es detecten alguns canvis de fricativa labiodental a oclusiva (o aproximant) bilabial sonora com *cobard, baba, bolba, bogar*⁵⁷⁸, tots els estudiosos del parlar de l'illa estan d'acord en remarcar que l'articulació de la [v] hi és ben arrelada i que la

⁵⁷³ Tornarem a comentar aquesta nota, doncs, en el proper capítol que dedicarem a les consonants laterals.

⁵⁷⁴ Vegeu els capítols 5.3.4 i 6.3.3.

⁵⁷⁵ Vegeu Veny (1977:16) i (1983:87) i Recasens (1991:194). Aquest darrer autor destaca que el so labiodental es troba en regressió, més o menys acusada, a diversos indrets del català continental que encara mantenen la distinció entre les dues consonants (valencià no apitxat i tarragoní), i que, fins i tot, en alguns llocs ja no és utilitzat pels joves.

⁵⁷⁶ *Voure, vèure, vou* (full 58), *vetla, pasetjaven* (full 59), *vos-té* (full 60) i *sovén, divendres* (full 61).

⁵⁷⁷ *No hi 'bia 'nat* (full 60). Vegeu el capítol 4.3.4, on hem comentat aquest i altres exemples d'elisions recollides per Milà en eivissenc.

⁵⁷⁸ També s'hi pot donar el fenomen invers /b/ > /v/, com, per exemple, a *olívassa, visc/-o* "estràbic", *escaravat, vicarbonat, viciqueta*. Vegeu Veny (1977:16).

distinció entre /b/ i /v/, excepte els pocs casos indicats, s'hi dona sistemàticament, com a la resta del baleàric⁵⁷⁹.

Cal remarcar, però, que, a diferència de les descripcions del mallorquí i menorquí⁵⁸⁰ on queda ben palesa la presència de la fricativa labiodental sonora, no hi ha exemples dedicats específicament a /v/ en els papers milanians dedicats al consonantisme eivissenc. La migradesa i esquematicitat dels fulls que Milà dedicà a les característiques de l'eivissenc serien les responsables no només de l'absència de comentaris o exemples específics sobre /v/ sinó també sobre altres trets del consonantisme eivissenc que no van ser recollits pel nostre autor; per exemple, la caiguda o manteniment de [s] intervocàlica (< -S-, -C[+E,I]- llatines) com, per exemple, *vesí*, *susara*, *camia* o la vocalització en [w] de [l] implosiva precedida de [a] tònica o [ə] (*fauç*, *aubergínia*, *aufàbia*).

Tot amb tot, i malgrat els exemples de [v] escrits per Milà amb **B** (*caball*, *caballé*, *no hi 'bia 'nat*), creiem que el nostre autor havia detectat amb tota probabilitat la diferenciació entre [v] i [b] a Eivissa. Ens basem en el fet que, com ja ha estat assenyalat, la gran majoria de mots que contenen [v] etimològica són grafats amb -V- (8 contra 3). Casos com *sovén* (full 61) o *pasetjaven* (full 59), a més, demostren clarament l'existència de la fricativa labiodental en eivissenc perquè la grafia -V- dels dos mots (que en el cas del verb és contrària a la del castellà) no pot tenir cap més justificant que la pronunciació. Recordem, a més, que Milà ja coneixia de ben jove la diferència entre els dos sons esmentats i que si no els hagués sabut identificar no hauria pogut fer els comentaris sobre la fricativa

⁵⁷⁹ Recasens (1991:196) ha remarcat la relació entre l'existència de /v/ i la inexistència de l'al·lòfon aproximant (o fricatiu, segons alguns autors) de /b/ en els dialectes que mantenen més fermament la fricativa labiodental, com el baleàric i el valencià meridional. Segons l'autor esmentat, d'aquesta manera s'aconsegueix que la distinció entre [v] i [b] sigui molt més clara i s'evita una possible confusió de la labiodental amb l'aproximant bilabial en posició intervocàlica, context en què acústicament són més propers. Moran (1989:115) també afirma que l'aproximantització de la -b- intervocàlica (< -P- i -BB- llatines) afavorí la proximitat, i futura confusió, d'aquest so amb [v], tal com Recasens (1986) ha observat actualment en tarragoní.

⁵⁸⁰ Vegeu els capítols 5.3.4 per al mallorquí i 6.3.3 per al menorquí de Maó.

labiodental del mallorquí i menorquí que hem vist en capítols anteriors⁵⁸¹. Tot això fa impossible, per tant, que Milà confongués la fricativa labiodental i l'oclusiva bilabial sonores.

Per aquest motiu deduïm que Milà, més per distracció que conscientment (no pot ser una casualitat que els tres mots discordants, *cavall*, *cavaller*, *havia s'escriguin amb B* en castellà), no havia seguit el criteri etimològic a l'hora de representar el fonema [v] dels tres exemples citats⁵⁸². Així mateix, tot i conèixer l'existència de la fricativa labiodental sonora en eivissenc, no devia creure necessari indicar-ho expressament en els fulls que estudiem car ja ho havia fet en la descripció del mallorquí i menorquí i, per això, en tenia exemples suficients. Cal recordar que Milà considerava tots els papers que comentem, independentment de la classificació en mallorquí, maonès o eivissenc, com a part d'un bloc més general: la descripció del baleàric. Per aquest motiu, les suposades mancances d'una de les parts (en aquest cas, l'absència de tractament específic per a la [v] de l'eivissenc) estava compensada de fet, tal com hem demostrat, per les nombroses interconnexions existents entre les notes dedicades al mallorquí i al menorquí.

En conclusió, creiem que Milà tenia clar que la distinció entre [v] i [b] es donava a totes les illes balears i així probablement ho hagués indicat si els papers que comentem haguessin estat publicats. Els tres exemples que hem comentat, doncs, serien errors imputables a diversos factors (distracció, confusió amb l'ortografia castellana) entre els quals també hi podríem incloure el fet que estem davant de notes personals que no necessàriament han de reflectir totes les deduccions del nostre autor. Si Milà, però, no hagués detectat la diferència entre [v] i [b] a Eivissa, difícilment hauria escrit la majoria de mots que presenten la labiodental sonora en eivissenc amb la grafia **V**.

⁵⁸¹ Vegeu els capítols 5.3.4 (mallorquí) i 6.3.3 (menorquí).

⁵⁸² Segarra (1985 a:27-32) ha demostrat que els autors del segle XIX del Principat, majoritàriament betacistes, tenien nombrosos problemes a l'hora d'escriure **V/B** perquè, tot i intentar seguir criteris etimològics, no coneixien prou bé l'evolució fonètica del català i, sobretot, no acostumaven a conèixer bé la pronunciació dels dialectes que distingeixen els dos sons.

7.4 Exemples d'africada palatal sonora en eivissenc recollits per Milà

En l'apartat dedicat al consonantisme del parlar d'Eivissa (*Consonantes*, full 59), hi podem llegir tres exemples la finalitat principal dels quals és plasmar realitzacions de l'africada palatal sonora que no coincideixin amb les que tenen lloc a d'altres parlars catalans, especialment el català central. Un dels exemples mostra una sonorització de l'africada palatal sorda i els altres dos, realitzacions de [dʒ] que corresponen a una fricativa palatal sonora en català central⁵⁸³. Es tracta dels següents casos:

Butjaca suave

Pasetjaven

Colpetja

Cal destacar, en primer lloc, l'adjectiu *suave* que acompanya el mot *Butjaca*. Aquesta indicació és, al nostre entendre, un aclariment que té com a objectiu assenyalar i aclarir l'articulació sonora de l'aplec africad. Es tractaria, doncs, d'una nota destinada a evitar possibles interpretacions de la grafia **-tj-** com a representació de l'africada [tʃ]; un ús gràfic que alguns autors del segle passat havien assajat de generalitzar, sobretot per representar l'africada sorda a fi de mot⁵⁸⁴. També hi caldria veure una prevenció davant de la tendència a ensordir l'africada palatal sonora en posició intervocàlica -i posttònica- que és molt freqüent en català oriental⁵⁸⁵.

⁵⁸³ També en rossellonès i nord-occidental septentrional.

⁵⁸⁴ És significatiu que el mateix Milà, al prefaci dels *Estudios de lengua catalana* (1875:509), avisés que seguiria l'ortografia de Bofarull (1864), excepte en l'ús de **tj** (i els infinitius en **-rer**) a fi de mot. En el mateix treball, el nostre autor es decantava per representar amb **-ig** o **-tx** l'africada [tʃ] a fi de mot.

⁵⁸⁵ Milà, però, no en deia res als seus *Estudios* del 1875 sobre el barceloní. L'únic exemple de [dʒ] que hi figura (*fetge*) és inclòs a la casella de la **J**, amb la qual cosa hem d'interpretar que l'africada esmentada encara era habitualment sonora en el barceloní popular del segle passat. No es pot excloure la possibilitat, però, que l'ensordiment hi fos incipient, ja que Fabra (1912:8) fa notar que el sufix **-atge** sovint esdevenia **-atxe** en el barceloní de principis de segle.

El primer mot assenyalat (*butjaca*) representaria, com hem dit, un cas de sonorització de l'africada palatal sorda originària⁵⁸⁶. Aquest canvi fonètic, d'una manera més general, també es dona en rossellonès i, més heterogèniament, en mallorquí⁵⁸⁷, però no s'ha detectat al llarg del nostre segle en eivissenc. Aquest tret formaria part d'un fenomen més general en què la sonoritat de les africades palatals aniria fluctuant alternativament segons els mots (per exemple, *matxo/matjo*, *aig(u)atge/aig(u)atxe*) però amb una certa proclivitat per la variant sonora. El fet que Milà detecti aquest mot en eivissenc podria ser un indicatiu que les esmentades vacil·lacions en la sonoritat de les africades palatals no havien estat estranyes a l'illa antigament (tot i que actualment ja no s'hi practiquin⁵⁸⁸). Aquest fenomen hauria deixat algunes restes en el parlar actual d'Eivissa, com és el cas de *butjaca*, que encara s'hi manté⁵⁸⁹. Una altra possible resta de l'antiga vacil·lació en la sonoritat de les africades palatals a l'illa seria l'actual repartició del mot *politja* a Eivissa, articulat amb l'africada sonora en el parlar de Vila (o eivissenc oriental) però amb la realització sorda (*politxa*) al parlar de la pagesia⁵⁹⁰.

En la descripció milaniana del mallorquí, havíem vist que Milà també enregistra la forma *butjaca* a Mallorca en l'apartat que dedicava a **TJ**⁵⁹¹. El fet que Milà torni a interessar-se pel mot esmentat a Eivissa denota, no només la unitat existent entre les tres parts de la seva descripció del baleàric, sinó també que el nostre autor devia considerar la sonorització de l'africada palatal sorda com un tret comú al mallorquí i a l'eivissenc.

⁵⁸⁶ Segons Coromines (**DECat** II:357), la **-tx-** de **butxaca** en català (mot d'etimologia dubtosa però que probablement parteix d'una forma **-*burja** ?- amb [ʒ] o [dʒ]) ha de ser deguda a una contaminació del francès *poche*, fenomen que també s'hauria produït en aragonès (*pochaca*). *Butjaca*, doncs, no és la forma originària de **butxaca** sinó una modificació posterior ja que només ha estat enregistrada modernament en català a zones que practiquen la sonorització (vacil·lant) de l'africada palatal sorda com les que indicarem a continuació.

⁵⁸⁷ Vegeu Veny (1983:64) i Recasens (1991:216).

⁵⁸⁸ Vegeu Veny i Recasens (*op. cit.*).

⁵⁸⁹ Vegeu **DCVB** (II:756).

⁵⁹⁰ Vegeu Veny (1977:33).

⁵⁹¹ Vegeu els capítols 5.4.2.1 i 5.4.3.

Aquest canvi (més ben dit, vacil·lació), però, no devia ser general a cap de les dues illes i possiblement es devia limitar a un determinat nombre de mots i persones ja que la tendència no s'hi estabilitzà i, a causa d'això, esdevingué regressiva a Mallorca i a Eivissa, fins i tot, desaparegué⁵⁹². A banda d'Eivissa, *Butjaca* es localitza actualment només a les localitats mallorquines de Banyalbufar i Fornalutx (en aquesta darrera població amb la variant *butjaga*)⁵⁹³, però és evident que si Milà pogué enregistrar la forma esmentada a Mallorca va ser perquè el mot hi era molt més general que ara. Recordem que un altre exemple que mostrava una freqüència més alta de sonoritzacions en l'africada palatal sorda a Mallorca durant el segle passat era el mot *retja* (actualment *retxa*). Aquest mot, que també és present en la descripció milaniana del mallorquí⁵⁹⁴, només es localitza avui a Mallorca en una localitat (Fornalutx); Coromines (**DECat** VII:225), però, demostra que havia de ser una variant molt més estesa a l'illa durant el segle passat. D'aquesta tendència vacil·lant, avui només en quedarien restes a Mallorca en localitats aïllades de la Serra de Tramuntana i a Eivissa en serien una mostra la pervivència de *butjaca* i, potser, la repartició de *politja/politxa*. A Eivissa, doncs, l'alternança en la sonoritat de les africades palatals hauria estat una tendència molt menys freqüent i limitada que a Mallorca ja que cap estudi la hi ha detectat al llarg del segle XX, a diferència de l'illa gran⁵⁹⁵.

Una altra possibilitat és que *butjaca* sigui una reacció hipercorrecta contra la tendència a ensordir l'africada palatal sonora en posició intervocàlica (freqüent en català central), més pròpia, potser, de la zona occidental d'Eivissa (la pagesia) i que el parlar de la capital hagués desestimat. Aquesta podria ser una altra lectura de la distribució actual de *politja/politxa* a Eivissa i que estaria en

⁵⁹² Alcover (1908) encara pogué detectar el fenomen esmentat a Mallorca a principis del nostre segle però ja no a Eivissa.

⁵⁹³ Vegeu **DCVB** (II:756).

⁵⁹⁴ Vegeu el capítol 5.4.3.

⁵⁹⁵ Vegeu Alcover (1908).

consonància, a més, amb la repartició i valoració d'altres fenòmens lingüístics que caracteritzen les dues modalitats del parlar de l'illa⁵⁹⁶.

Sigui quin sigui l'origen del canvi [tʃ] > [dʒ] en posició intervocàlica que plasma *butjaca*, és evident que només una investigació profunda en la variació diacrònica de l'eivissenc podrà dir si estem davant d'un cas aïllat d'analogia o hipercorrecció o, contràriament, si el mot esmentat és un indicatiu d'un canvi fonètic més regular a Eivissa, compartit amb Mallorca i la Catalunya del Nord, que hi hauria desaparegut després de deixar algunes formes com les que hem comentat. En disposar només d'un sol cas, aquesta tasca, que va més enllà del que ens hem proposat en aquesta tesi, és fa necessària si volem valorar adequadament l'origen de l'africada palatal sonora del mot assenyalat.

Pasetjaven i *colpetja*, els altres dos casos assenyalats, són una mostra de la pronunciació més habitual del sufix *-ejar* ([**-edʒa(r)**, **-ədʒa**]) a una gran part del domini lingüístic (valencià i baleàric, bàsicament, i diversos indrets del nord-occidental i tarragoní⁵⁹⁷), que no coincideix, però, amb la del català oriental continental que pronuncia una [ʒ] en el sufix esmentat. Aquesta diversitat de realitzacions fonètiques és producte dels diferents resultats que els grups llatins **G(+e,i)-**, **-I-**, **-DJ-** i **-GJ-** han donat en català⁵⁹⁸. La multiplicat de realitzacions esmentada ([ʒ] i [dʒ], majoritàriament) respon segons Recasens (1991:291) a diversos factors: processos de desafricació (català central i nord-occidental septentrional), manteniment de la solució més antiga (valencià, nord-occidental septentrional i alguerès), pèrdua de fricció (pallarès i ribagorçà) o processos analògics (tortosí i àrees adjacents)⁵⁹⁹. En català oriental continental, el resultat més comú que han donat els grups llatins esmentats que s'han mantingut intervocàlics és [ʒ] en posició pretònica i [dʒ] en posició posttònica⁶⁰⁰, tot i que

⁵⁹⁶ Vegeu Veny (1977) i Montoya (1995).

⁵⁹⁷ Vegeu Recasens (1991:291).

⁵⁹⁸ Aquests grups llatins també han donat en català [jʒ] (català de transició entre valencià i nord-occidental), [j] (pallarès i ribagorçà) i [tʃ] (apitxat i alguns indrets del ribagorçà). Vegeu Badia (1981:194) i Veny (1983).

⁵⁹⁹ Vegeu Badia i Veny (*op. cit.*).

⁶⁰⁰ Aquesta evolució fonètica, però, presenta nombroses excepcions a diverses unitats lèxiques.

en posició pretònica el baleàric presenta casos que han esdevingut [dʒ], com en el sufix *-ejar* (< **-IDIARE**), per influència de la vocal tònica o analogies⁶⁰¹.

En la descripció del mallorquí i del menorquí de Maó⁶⁰² ja havíem vist l'interès de Milà per recollir mostres d'africada palatal sonora en aquests parlars que corresponguessin a [ʒ] en català central. La paraula *colpetjar*, precisament, (i la seva variant acastellanada *golpetjar*) també eren presents en les dues descripcions esmentades. En la del menorquí, a més, hi podíem llegir un altre exemple de mot amb el sufix *-ejar* (*fondetja*) que presentava també una realització africada. Aquests paral·lelismes entre les tres diferents parts de la descripció milaniana del baleàric demostren que el nostre autor s'havia preocupat per comprovar la realització del sufix *-ejar* a cadascuna de les tres illes a través d'exemples idèntics o molt semblants com els que acabem de veure⁶⁰³.

Arribem a la conclusió que, malgrat la migradesa de la descripció milaniana de l'eivissenc, els tres exemples comentats són un clar exemple de les característiques del consonantisme baleàric que més van interessar Milà, com és el cas de la freqüència més alta de l'africada palatal sonora en el català insular en comparació amb el català central. Encara que no ho especificui, és possible que Milà considerés que l'eivissenc (com el baleàric) es caracteritzava per africar determinades fricatives palatals sonores (cas de *colpetjar*, per exemple) i, fins i tot, per sonoritzar algunes africades palatals sordes (cas de *butjaca*). Com hem vist, però, es limità a recollir mostres de tots aquells casos que no coincidien amb la seva varietat a l'espera, potser, de poder-hi trobar una futura justificació.

Per exemple, i pel que fa a la posició posttònica, casos com **platja**, articulat amb fricativa palatal a part del català central i baleàric ([**ˈplazə**]), o **enveja** que, teòricament, hauria d'haver donat **enve[dʒ]a** en català central. Recasens (*op. cit.*) creu que aquestes excepcions són o bé el resultat de processos analògics, o bé africades que no s'han simplificat perquè la força articulatòria de la vocal tònica adjacent les ha ajudat a mantenir.

⁶⁰¹ Vegeu Coromines (1971:260).

⁶⁰² Vegeu els capítols 5.4.3 i 6.4.

⁶⁰³ La forma *colpetjar*, a més, és un cas de conservació de [ɸ] implosiva davant de bilabial comú a l'eivissenc i al valencià. La forma mallorquina, doncs, és una interessant mostra del fet que la variant més acostada a l'etimologia es mantingué a l'illa gran fins a finals del segle passat ja que el **DCVB** (III:498), que treballa amb materials de la primera meitat del segle XX, ja no la hi enregistra.

El fet que alguns casos del fenomen esmentat es trobin a més d'una de les descripcions del baleàric mostren clarament que el nostre autor concebia cadascun dels seus tres treballs com a part d'un tot. Per això, la minuciositat de Milà exigia la comprovació de tots aquells trets consonàntics que es donen en mallorquí (el parlar més ben estudiat) a les dues illes menors. En aquest sentit, la millor manera de fer-ho era esbrinar si les mateixes formes o d'altres de semblants (*bujaca* i els derivats amb **-etjar**, com *colpetjar*) presentaven la mateixa realització a tot el conjunt baleàric.

En resum, doncs, els casos de [dʒ] en eivissenc que hem comentat són un clar exponent tant de la manera de treballar de Milà, com dels interessos que el van guiar a l'hora de confeccionar els fulls que estudiem.

7.5 Les notes de Milà sobre fenòmens que afecten algunes consonants líquides de l'eivissenc

7.5.1 La lateral palatal i la iodització en eivissenc segons Milà

Una de les notes més interessants que podem llegir en el full dedicat al consonantisme eivissenc⁶⁰⁴ és un comentari sobre el fenomen de la iodització en eivissenc. Com és sabut, l'origen d'aquesta peculiar evolució fonètica rau en el resultat doble que van donar en català els grups secundaris llatins **-C'L-**, **-G'L-** i **-LJ-**: [j] a una part del domini (la zona ioditzant o "ieista") i [ʎ] a la resta⁶⁰⁵. Actualment, aquesta característica és pròpia del català insular i de part del català central septentrional i es manté amb plena vigència a les Balears, a diferència dels territoris continentals indicats on ha esdevingut regressiva⁶⁰⁶. Així mateix, també tindrem en compte una nota present a un dels fulls dedicats a la morfologia eivissenca (el n. 61) que reflecteix, indirectament, un altre cas de [j] producte del fenomen esmentat. Aquestes són les dues notes a què fem referència:

(full 59)

*uy pero caball, caballé*⁶⁰⁷

(full 61)

que trebay (quin)

Com s'ha vist, es tracta de dos casos de [j] (< **-C'L-**, **-LJ-**)⁶⁰⁸ que han restat en posició final de mot. El fet que Milà no aportï casos de [j] en posició intervocàlica de l'eivissenc estableix una diferència entre el tractament de la iodització en el parlar esmentat, d'una banda, i el que havíem vist en mallorquí i maonès, per altra. Recordem que en la descripció d'aquestes dues darreres

⁶⁰⁴ Full 59. Ja n'hem parlat al capítol 8.3 en comentar l'altre fenomen plasmat en aquesta nota: la pronunciació de la fricativa labiodental sonora en eivissenc.

⁶⁰⁵ Vegeu l'estudi de l'origen i l'extensió antiga d'aquest fenomen, així com de la seva reculada en el català continental, a Coromines (1976:13-51 i el mapa desplegable n. 1).

⁶⁰⁶ Vegeu Veny (1983:39-40 i 83).

⁶⁰⁷ Per a la **-b-** anòmala de *caball, caballé*, vegeu el capítol 7.3.

varietats⁶⁰⁹, Milà s'interessà bàsicament per l'aproximant palatal producte de la iodització en posició intervocàlica i, especialment, per recollir-ne exemples en què s'hi elidís o afeblís. El fet que l'eivissenc no presenti una freqüència tan alta de pèrdua o debilitament de [j] entre vocals com el mallorquí i, especialment, el menorquí⁶¹⁰ podria ser la causa que expliqués l'absència d'exemples de iodització en posició intervocàlica en la descripció milaniana del parlar pitiús. És possible, doncs, que Milà, en no detectar casos significatius d'elisió (o debilitament) de [j] en eivissenc⁶¹¹, es limités a recollir-ne només en posició final de mot, amb la qual cosa les dues notes assenyalades serien el resultat d'una constatació prèvia no explicitada. L'esquemàticitat i migradesa de les notes milanianes sobre l'eivissenc esdevé, així, relativa ja que indirectament aporten més informació que la que permet una lectura descontextualitzada, tal com hem tingut ocasió de comprovar al llarg del nostre estudi amb d'altres fenòmens.

Una de les conclusions a què arribàvem en tractar els casos recollits per Milà en mallorquí i menorquí que presenten una [j] producte de l'evolució dels tres grups llatins secundaris esmentats era que el nostre autor tenia una concepció particular i inexacta del fenomen de la iodització⁶¹². Havíem vist, també, que en la seva descripció del barceloní (*Estudios de lengua catalana*) ja demostrava tenir coneixement del fenomen en català central:

*Así en muchos distritos rurales nuestros, como en algunos puntos de lengua castellana y francesa, la II se cambia en y.*⁶¹³

⁶⁰⁸ Els dos mots assenyalats provenen respectivament de **OC(U)LU** i **TRIPALIU**.

⁶⁰⁹ Vegeu els capítols 5.5, 5.5.1 i 5.5.2 per al mallorquí i 6.6 per al menorquí de Maó.

⁶¹⁰ Segons Veny (1977:16), la [j] de l'eivissenc s'articula clarament i només és absorbida per una vocal anterior en alguns casos com, per exemple, *vea*. Per al mallorquí i menorquí, vegeu Veny (1983:85) i Recasens (1991:299).

⁶¹¹ Caldria estudiar més profundament la naturalesa de l'aproximant en eivissenc i veure'n la relació amb el manteniment més freqüent de la consonant en posició intervocàlica, tal com van assajar Rafel i Mascaró (1981). L'estudi esmentat, però, no distingia els resultats de les tres illes i presentava una majoria d'informants mallorquins, amb la qual cosa és possible que algun matís propi de l'eivissenc (i el menorquí) passés desapercbut, malgrat les afinitats evidents que existeixen entre els tres parlars pel que fa a la qüestió que tractem.

⁶¹² Vegeu els capítols 5.5.1 i 6.6, especialment.

⁶¹³ Milà (1875:525, nota 3).

Però la nota del full 59 (*uy pero caball, caballè*) i la que hem pogut veure en l'estudi citat suara és, al nostre entendre, una de les plasmacions més clares de la concepció milaniana sobre la iodització, ja que demostra clarament que Milà concebia el fenomen esmentat com un canvi indiscriminat de tota [ʎ] en [j] i que, per tant, no s'havia adonat que es tractava d'una evolució fonètica que només afectava uns determinats grups etimològics. En efecte, cal distingir entre el resultat de **L-** i **-LL-**, que ha donat una lateral palatal a tot el domini lingüístic, i el que prové dels grups secundaris **-C'L-**, **-LJ-** i **-G'L-** que, com hem dit és també lateral a una part del domini però [j] a les zones ioditzants com el baleàric. Si Milà ha relacionat -amb un *pero-* en la nota del full 59 un mot com *uy*, que presenta una aproximant palatal (< **-C'L-**), amb dues formes (*caball, caballè*), amb una lateral palatal derivada de **-LL-**, és perquè concebia, tal com deia en els *Estudios*, que alguns dialectes com el baleàric i el català central "*de muchos distritos rurales*" canviaven tota lateral palatal per [j], encara que en alguns llocs com Eivissa la modificació no afectés totes les unitats lèxiques.

L'origen d'aquesta confusió és doble. D'una banda, la nota sobre la iodització que llegim a la descripció del barceloní fa palès que Milà considerava el fenomen esmentat com a idèntic al que té lloc al francès i part del castellà en què tota lateral palatal perd el seu punt d'articulació a favor d'una realització aproximant⁶¹⁴. Com ha demostrat Coromines (1976), Badia (1981) o Moll (1991), entre altres lingüistes, la iodització que afecta una part del català és comparable però no idèntica a la que té lloc en les llengües esmentades, ja que només es dona en determinats grups etimològics mentre que en d'altres sempre es manté com a lateral palatal. D'altra banda, un fet que hauria ajudat a formar l'opinió errònia de Milà sobre la iodització és el concepte que el nostre autor tenia sobre la naturalesa de la "lletra" **Y**. En els *Estudios* sobre el barceloní podem llegir clarament que Milà considerava [j] com un so intermediari entre la "**LL**" i les *palatales anteriores*, nom amb què designava les fricatives palatals, i que

⁶¹⁴ Aquest tret també és compartit pel romanès. Per a més informació, vegeu Jordan i Manoliu

una de les conseqüències d'aquesta naturalesa fònica era el fet que *en muchos distritos rurales nuestros (...) la **ll** se cambia en **y***.⁶¹⁵

En conclusió, les dues notes sobre exemples de [j] en eivissenc provinent de -**C'L**-, -**G'L**- i -**L'J**-, especialment la primera, aporten una valuosa informació per al coneixement de la realitat del parlar pitiús durant el segle passat. Però sobretot són especialment significatives pel que fa al coneixement de la concepció que Milà tenia sobre determinats fenòmens lingüístics com la iodització, així com dels pressupòsits teòrics amb què els analitzava i explicava.

7.5.2 Les notes de Milà sobre algunes característiques de les laterals alveolars en eivissenc

(1980:201).

En el full que Milà dedicà al consonantisme eivissenc (n. 59), hi ha dues notes que plasmen realitzacions de la lateral alveolar que no es donen en català central i que són, alhora, exemples de fets lingüístics que han estat comuns antigament a tot el domini, però que actualment només es mantenen en determinats dialectes com l'eivissenc. A banda de les dues notes esmentades, que mostrarem seguidament, també hi llegim un cas d'assimilació regressiva entre dues consonants en què una lateral alveolar ha fet que el so precedent, una vibrant simple, perdi els seus trets articulatoris a favor dels seus. Aquests són els tres casos de què parlem:

vetla no vetlla

colpetja

pal-la

La primera nota és un exemple de lateral alveolar geminada ([ll]) que prové de l'evolució del grup secundari llatí tardà

-G'L-⁶¹⁵. Aquest aplec consonàntic, conjuntament amb **-T'L-**, **-D'L-** i **-J'L-**, va donar en català -a través d'una possible etapa intermèdia [dl]⁶¹⁷- un grup geminat en què la lateral havia assimilat el fonema precedent. Aquesta solució, que era representada habitualment amb la grafia **tl**, va patir posteriorment un procés de palatalització en els parlars del nord del domini (central, rossellonès i nord-occidental, excepte el tortosí) que donà com a resultat una lateral palatal geminada⁶¹⁸. Aquest canvi, però, no afectà els parlars consecutius, com l'eivissenc, que han mantingut la realització medieval⁶¹⁹.

⁶¹⁵ Vegeu Milà (1875:525).

⁶¹⁶ *Vetla* prové de l'ètim **VIG(I)LA**.

⁶¹⁷ Vegeu, des de perspectives diferents, el procés evolutiu que han pogut seguir aquests grups en català a Rasico (1993) i Casanova (1989).

⁶¹⁸ Rasico (*op. cit.*) proposa que el resultat del grup **-J'L-** devia haver donat una solució [dl] en què el primer element tenia un fort matís palatal. En els dialectes del nord, aquest tret s'hauria propagat en un primer moment a la lateral alveolar i posteriorment, per analogia, al resultat dels altres tres grups secundaris que havien evolucionat a [ll] (<[dl]). En els dialectes del sud, en canvi, la palatalitat del primer grup esmentat hauria desaparegut per analogia amb els altres aplecs consonàntics que havien esdevingut [ll].

⁶¹⁹ De fet, el baleàric és l'únic dialecte català que manté amb fermesa la pronunciació geminada del grup [ll]. La resta de parlars que no han palatalitzat el grup esmentat (tortosí, alguerès i

Cal remarcar que la forma *vetla*, o un dels seus derivats, ja eren presents a la descripció milaniana del mallorquí⁶²⁰ i la del maonès⁶²¹ com a exemples de la no palatalització en baleàric del resultat dels quatre aplecs consonàntics secundaris llatins que hem assenyalat. Aquest paral·lelisme entre la descripció dels tres parlars insulars és un clar exponent de la intercomplementarietat dels tres estudis milanians sobre el català insular. Com hem vist en capítols anteriors, Milà fa servir la tècnica de localitzar la presència de determinats fenòmens comuns a més d'una illa a través de comprovar la realització d'un mateix exemple (no necessàriament idèntic, però sempre de la mateixa família de mots) en cadascun dels tres blocs en què dividí la seva descripció del baleàric. Quan això succeeix, com és el cas que comentem, es tracta sempre d'un dels exemples del fenomen en mallorquí (acostuma a haver-n'hi més d'un⁶²²) que després, en la descripció del maonès i eivissenc, esdevindrà un senyal de la coincidència entre el parlar de l'illa gran i el de les altres dues. Aquesta tècnica comentada és un clar exemple de l'estructuració amb què Milà ordenà els seus materials sobre el baleàric i, per tant, de com cal interpretar les seves dades sobre els tres parlars insulars. Així doncs, les notes sobre el menorquí de Maó i l'eivissenc han de ser interpretades en relació amb les del mallorquí ja que en són subsidiàries o hi estan relacionades. A més, la diferència en el nombre d'exemples entre mallorquí, d'una banda, i maonès i eivissenc, per altra banda, no és tant el resultat d'una descripció o coneixement superficial dels dos parlars baleàrics no mallorquins per part de Milà sinó la plasmació d'una tècnica que permet simplificar les anotacions sense que perdin significat.

La primera nota, doncs, cal ser interpretada en el sentit que Milà vol dir no només que la forma *vetlar* és present a Eivissa (i que en aquest punt coincideix amb el mallorquí i el menorquí), sinó també que tots els mots que en la major

valencià) l'han simplificat majoritàriament en [l]. Vegeu Recasens (1991:219) i Veny (1983:89).

⁶²⁰ Amb la variant *vel-lá*. Vegeu el capítol 5.7.

⁶²¹ Amb la forma *vetlada*. Vegeu el capítol 6.7.

⁶²² En el cas del mallorquí, Milà també recollia com a exemples d'aquesta característica els següents casos: *espal-la*, *gual-la*, *mariol-lo*, *pal-lá*. Evidentment, només els dos primers exemples

part del Principat s'articulen amb [ʎʎ] -escrita **tl**- presentaran en eivissenc el mateix aplec consonàntic no palatal que *vetlar*⁶²³. En el cas que comentem, l'única diferència que podem establir entre les tres descripcions milanianes és la forma gràfica amb què el nostre autor enregistra el mot esmentat (o derivats): **l-l** en el cas del mallorquí (*vel-lâ*), i **tl** en maonès i eivissenc (*vetlada* i *vetlar*, respectivament). Tal com dèiem en comentar aquesta diferència en la descripció del maonès⁶²⁴, l'origen d'aquesta particularitat gràfica ha de raure en el fet que la forma mallorquina degué ser coneguda per Milà oralment, mentre que les altres dues han d'haver estat extretes de fonts escrites, ja que la grafia **tl** (i **tl**) és la forma tradicional de representar el grup consonàntic esmentat i no és, a més, una transliteració exacta de [ʎʎ]. En el cas de l'eivissenc, però, no disposem de referències, com en maonès, que ens indiquin les fonts a través de les quals Milà tingué coneixença de les característiques del parlar pitiús⁶²⁵. Per aquest motiu no podem descartar que, a més de fonts orals, Milà tingués accés a algun document que reflectís la llengua parlada a l'illa i que part de les notes que comentem en procedeixin.

El segon exemple, *colpetja*, que ja hem comentat anteriorment pel que fa a l'africada palatal⁶²⁶, és un cas de conservació de [ʎ] en posició implosiva davant de consonant bilabial, tret que agermana l'eivissenc i el valencià, i que singularitza el primer parlar dins el conjunt baleàric⁶²⁷, ja que la resta del català l'ha elidit. Estem, una vegada més, davant d'un fenomen que havia estat general antigament en català i que modernament només es manté en els dos dialectes esmentats. La causa de la desaparició de la [ʎ] en el mot assenyalat a la resta del

de [ʎ] tenen el mateix origen que *vetlar*.

⁶²³ Tot i així, caldria fer alguna matisació ja que en eivissenc hi ha algun cas escadusser de lateral palatal geminada. Així, per exemple, el mot **metlla** és present al parlar de la pagesia eivissenca, mentre que a la Vila s'hi enregistra la forma **metla**. Vegeu Veny (1977:32).

⁶²⁴ Vegeu el capítol 6.7.

⁶²⁵ Recordem que en el cas del maonès, a més de personatges en concret, Milà feia referència a un *poema de A. Marcelino Vicent*. Vegeu el capítol 6.1.

⁶²⁶ Vegeu el capítol 7.3.

⁶²⁷ El mateix fenomen es dona també a **polp** i **palm**, mots compartits per ambdós parlars. Vegeu Badia (1981:200), Moll (1991:106) i Gulsoy (1993:207-231)

català fou la forta tendència que existí en la nostra llengua durant l'edat mitjana a vocalitzar en posició implosiva la lateral alveolar, molt velaritzada, en [w]⁶²⁸, so que desaparegué quan estava contacte amb una bilabial per afinitat articulatòria. Cal recordar que *colpetja(r)* ja havia estat utilitzat per Milà en la descripció del mallorquí a fi de recollir exemples d'africada palatal sonora que corresponguessin a fricativa en català central⁶²⁹. Estem, per tant, una vegada més davant de la tècnica que comentàvem fa poc aplicada a un altre fenomen (que no fa referència directament, però, a les consonants laterals). Recordem, així mateix, que la variant *colpetjar* recollida per Milà a Mallorca no s'hi manté actualment⁶³⁰ ja que ha estat substituïda per una forma sense [l] implosiva, *copejar*, més paral·lela a *cop*, el mot usual a l'illa. Aquest fet fa que les notes milanianes es revelin, un cop més, com una valuosa eina d'anàlisi de determinats fenòmens lingüístics que es donaven al segle passat a les Balears i que hi desaparegueren en una data no molt posterior a la de la confecció d'aquests fulls.

El tercer i últim cas, *pal-la (parla)*, és un exemple d'assimilació regressiva entre una vibrant i una lateral, fenomen molt freqüent a tot el baleàric i l'alguerès⁶³¹. Cal destacar que l'eivissenc, a diferència del mallorquí i menorquí, practica amb molta menys assiduitat les assimilacions consonàntiques regressives que tant caracteritzen aquests dos darrers parlars i que aquest cas que comentem n'és un dels pocs exemples⁶³². Un altre fet destacable és la coincidència entre la descripció del mallorquí i l'eivissenc pel que fa a la presència de l'exemple assenyalat⁶³³. Això vol dir que Milà, seguint la tècnica que hem comentat per als dos casos anteriors, ens està informant que l'assimilació que conté *pal-la* és comuna al mallorquí i a l'eivissenc. Aquest paral·lelisme, però, planteja la qüestió

⁶²⁸ Actualment, aquesta tendència encara es manté amb força regularitat a alguns parlars com el mallorquí, menorquí, rossellonès, empordanès i, desigualment, en el mateix eivissenc. Vegeu Badia (1981:198) i Veny (1977:17-18).

⁶²⁹ També en maonès, però amb la variant acastellanada *golpetjar*. Vegeu els capítols 5.4.3 i 5.7 (sobretot), pel que fa al mallorquí, i 6.4, per al maonès.

⁶³⁰ Vegeu DCVB (III:497).

⁶³¹ Vegeu Recasens (1991:331).

⁶³² Vegeu Veny (1977:18).

⁶³³ Vegeu el capítol 5.6.

d'esbrinar el motiu pel qual Milà no inclogué l'exemple assenyalat en la descripció del maonès, *parlar* que també practica aquest tipus d'assimilacions. En aquest sentit, és significatiu que malgrat l'alta freqüència del fenomen en menorquí, el mot *parlar* presenti a l'illa dues variants [pər'la] i [pəl'la]. Aquest fet ens permet deduir que Milà no havia detectat l'assimilació en aquest cas en concret i que per aquest motiu no l'inclogué en la seva descripció del maonès. Caldria investigar, doncs, si l'actual polimorfisme és recent o si, contràriament, la tendència a l'assimilació regressiva entre vibrant i lateral es veia frenada antigament a Menorca en algunes formes (com *parlar*) o en determinats estils⁶³⁴.

En conclusió, doncs, hem tingut ocasió de comprovar tres exemples que recullen fenòmens relacionats amb les laterals alveolars de l'eivissenc (que també es donen en altres parlars) i que són, a més, un bon exponent de la metodologia que Milà havia triat a l'hora de confeccionar la descripció del baleàric, sobretot pel que fa als dos parlars que hi tenen menys espai. Com hem vist, l'aparent simplicitat de la descripció milanesa de l'eivissenc (i la del maonès) amaga una tècnica que fa que les notes acumulin més informació que la que permet una lectura descontextualitzada de la resta de dades contingudes al llarg dels papers que comentem.

⁶³⁴ Aquest tipus d'assimilació, com tots les altres que es donen en menorquí, ha de ser molt antiga ja que està relacionada amb la procedència dels repobladors catalans (rossellonesos i empordanesos majoritàriament), tot i que no caldria menystenir els nombrosos mallorquins que s'instal·laren a l'illa durant l'Edat Moderna (vegeu De Melchor [1996]). Per aquest motiu, les limitacions a l'assimilació entre vibrant i lateral en menorquí han de respondre a factors més sociolingüístics que diacrònics o geogràfics.

7.5.3 Les notes de Milà sobre l'articulació de la [r] final dels infinitius seguits de pronom feble en eivissenc

A banda de l'exemple d'assimilació regressiva que presenta el mot *pal-la*, comentat al capítol anterior, trobem en la descripció milaniana del consonantisme eivissenc (*Consonantes*, full 59) un cas d'infinitiu acompanyat de pronom enclític en què la vibrat final de la forma verbal ha estat elidida. El més característic del cas, però, és que la vocal tònica del verb no ha ocasionat la desaparició, per elisió, de la vocal del clític. Paral·lelament, però amb l'accent desplaçat al pronom enclític, un dels casos que formen l'apartat *Acento* (full 60) és, amb tota probabilitat, un altre infinitiu seguit de pronom en forma plena en què la vibrat final del verb també ha desaparegut. Es tracta dels següents casos:

(full 59)

dexálo no dexarlo

(full 60)

*Acento*⁶³⁵

[*Estimál*]

[*B...tál*]

Mostralú

Un primer aspecte que cal destacar sobre les notes que acabem de veure és el fet que representen una diferència en el tractament de la qüestió de la [-r] final en baleàric que hem vist en la descripció del mallorquí i menorquí. En efecte, pel que fa a la casuística de la vibrat en aquests dos darrers parlars, Milà

⁶³⁵ Indiquem els dos primers casos (*estimál*, *B...tál*) a fi de mostrar la resta de formes verbals amb clític tònic que acompanyen l'exemple que ens interessa. El segon exemple és malauradament intel·ligible a causa del pas del temps que ha difuminat el contorn de la lletra de la part central del mot. Tanmateix, deu tractar-se també d'una forma verbal amb pronom enclític com les que l'acompanyen perquè presenta un acabament semblant. En aquest apartat hi ha també un altre cas (*vos-té*) que no tindrem en compte aquí.

pràcticament només s'havia preocupat per trobar exemples de la vibrant final (apocopada o sensibilitzada) en mots monosil·làbics i d'origen savi, paraules que presenten una major resistència a la pèrdua de la consonant ròtica⁶³⁶. En la descripció de l'eivissenc, en canvi, aquest tipus de mots hi són absents. Cal fer notar, a més, que la nota *dexálo no dexarlo* està inclosa en l'apartat dedicat al consonantisme i no en la secció anomenada **Acento** on Milà havia recollit els exemples de verbs seguits de pronoms enclítics tòpics en els papers dedicats al mallorquí i maonès. Aquest fet fa palès que la pèrdua de la darrera consonant de l'infinitiu seguit de pronom en eivissenc havia cridat prou l'atenció de Milà com perquè decidís incloure-la en una secció, **Consonantes**, on no havia presentat encara exemples de [-r] final que fossin infinitius, sinó solament mots monosil·làbics o d'origen savi. Hem de concloure, doncs, pel que fa a la vibrant en posició final de mot, que Milà havia considerat com un dels fets més destacables i característics del parlar d'Eivissa l'apòcope de la [-r] de l'infinitiu en un dels poquíssims contextos -acompanyat de pronom enclíctic- en què mallorquí i menorquí sensibilitzen la consonant esmentada, normalment muda en els altres contextos on apareix un infinitiu i en la resta de mots⁶³⁷.

Cal descartar, d'entrada, que *dexálo* i *mostralú* siguin el resultat d'una assimilació regressiva de la lateral del pronom sobre la vibrant final de l'infinitiu amb una posterior simplificació de la geminada, car l'eivissenc⁶³⁸, com la resta del balear, manté clarament el grup geminat [ll]. Milà, a més, ens ha demostrat en cada una de les descripcions del baleàric que hem comentat que reconeixia perfectament una lateral alveolar geminada, grup consonàntic que sempre representava a través de les grafies **l-l** o **tl**.

⁶³⁶ Vegeu els capítols 5.6 per al mallorquí i 6.8 per al maonès.

⁶³⁷ El tarragoní, el lleidatà i el gironí, també elideixen la [-r] de l'infinitiu quan va seguit de pronom enclíctic. Tanmateix, només el darrer parlar esmentat el clíctic continua mantenint la seva forma plena -com en l'exemple eivissenc *dexálo* que comentem- ja que en els dos primers s'hi produeix també una pèrdua de la vocal del pronom. Vegeu Lloret i Viaplana (1996).

⁶³⁸ Vegeu Veny (1977:18).

La primera conclusió lingüística que es desprèn de les dues notes assenyalades és la constatació que en l'eivissenc del segle passat -com en l'actual⁶³⁹- hi conviuen dos sistemes de combinació de formes verbals (imperatiu, gerundi i infinitiu, concretament) i pronom feble enclític. Un d'ells, representat aquí per *mostralú* (i *estimál*), és propi del mallorquí-menorquí i rossellonès i es caracteritza per fer recaure l'accent tònic en el pronom posposat al verb. L'altre sistema, plasmat a *dexálo*, és el general a la resta del domini en què la síl·laba tònica es manté en la forma verbal. La nota de Milà, doncs, posa de manifest que l'actual fluctuació entre els dos sistemes esmentats en eivissenc és relativament antiga, car ja es donava al segle passat. Un aspecte que no s'ha estudiat encara són les implicacions que representa aquesta coexistència; és a dir, si som davant d'una variació lliure o marcada. Si es tractés de la segona possibilitat, estariem molt probablement davant d'una etapa de transició entre els dos sistemes. L'antiguitat de la fluctuació, però, sembla decantar la balança a favor d'una variació lliure ja que és la més duradora i estable. Tot i així, no coneixem encara prou bé l'ús i les característiques del sistema de combinació entre verb i pronom enclític (que pot ser tònic o àton) en eivissenc. En aquest sentit, les dades aportades per Milà no permeten, malauradament, anar més enllà dels trets fonètics i morfològics que constaten⁶⁴⁰.

Cal reconèixer que la primera nota no planteja cap dificultat per identificar com a infinitiu la forma eivissenca *-dexálo-* ja que la forma que la segueix (*dexarlo*) ens ho aclareix per oposició. Tanmateix, en el cas de la segona, *mostralú*, és necessari justificar com hem arribat a la conclusió que es tracta d'un infinitiu i no d'un imperatiu. En efecte, *mostralú* i la forma que el precedeix, *estimál*, semblen a

⁶³⁹ Vegeu Veny (1977:11).

⁶⁴⁰ Veny (1977:11) especifica que actualment en eivissenc és més normal que l'accent de les combinacions esmentades recaigui en la forma verbal. Les notes de Milà, en principi, reflecteixen una proporció de tres casos de pronom enclític tònic (els que llegim a l'apartat *Acento*) per un de tònic (*dexálo*, a l'apartat *Consonantes*). Tot i que aquesta proporció pot ser una simple casualitat, és evident que aquestes dades fan necessari plantejar-se si el parlar d'Eivissa del segle passat, malgrat la variació, preferia un sistema o l'altre. També caldria veure quins factors han originat la fluctuació esmentada i si hi ha variables de tipus social que la condicionin.

primera vista dos temps verbals en imperatiu ja que el sistema de desplaçament de l'accent que presenten (típic del baleàric i el rossellonès⁶⁴¹) implicaria, en principi, una sensibilització de la vibrant final de la desinència de l'infinitiu, tret que hi és absent. La comparació entre *estimál* i *mostralú*, però, demostra que la primera combinació no pot tenir el mateix temps i mode verbal que la segona, ja que presentarien un clític idèntic. Així, si estiguéssim davant de dos imperatius tindríem *esti*['**mal**] però també *mos*['**tral**] ja que l'accentuació del pronom enclític implica que, si la forma verbal acaba en vocal, els pronoms masculins de tercera persona del singular han de presentar la forma reduïda ['**l**]⁶⁴². En canvi, si els considerem dos infinitius tindrem *mostra(r)-ló* (o *-lú*⁶⁴³) però també *estima(r)-ló* (o *-lú*). Per aquest motiu, és clar que *estimál* és un forma verbal en imperatiu i que *mostralú* és un infinitiu, com *dexálo*, que ha perdut la vibrant final (*mostrar-lú*, *deixar-lo* > *mostra-lú*, *deixà-lo*) tot conservant el pronom enclític en forma plena que li correspon per tractar-se d'un infinitiu. Sembla, doncs, que aquest sistema eivissenc enregistrat per Milà hagi fet un esforç per distingir, a través del pronom enclític, els imperatius en tercera persona del singular dels infinitius que, com a resultat de l'apòcope de [-r], presenten sovint terminacions idèntiques⁶⁴⁴.

Si les notes que comentem no van errades, i pel que fa a l'articulació de les consonants vibrants en posició final de mot, Milà sembla voler-nos dir que l'eivissenc del segle passat es distingia de la resta del baleàric perquè no sensibilitzava la [-r] de l'infinitiu quan va acompanyat de pronom enclític, l'únic context en què mallorquí i menorquí articulen sistemàticament la vibrant final⁶⁴⁵. Els dos exemples comentats, a més, assenyalen que l'apòcope esmentada es produïa tant si el pronom enclític era tònic com àton, la qual cosa fa evident que

⁶⁴¹ Vegeu Veny (1983:94).

⁶⁴² Aquesta regla també afecta els pronoms **me**, **te**, **se**, **els** i **ne** ('m, 't, 's, 'ls i 'n).

⁶⁴³ En rossellonès i menorquí-eivissenc és freqüent que el pronom enclític tònic presenti modificacions de la vocal com, per exemple, ['**lu**] per ['**lo**]; també en la darrera vocal del verb (*ajonoie't* per *ajonoia't*). Vegeu Veny (1977:11) i Badia (1991:295).

⁶⁴⁴ Tot i així, caldria veure si la vocal final de l'infinitiu es pronunciava com a [ə] o com a [a]. En tractar-se de notes escrites, difícilment podrem aclarir aquesta qüestió.

⁶⁴⁵ Sovint assimilada totalment o parcialment a la consonant següent. Vegeu Veny (1983:88).

es tractava d'una regla que s'aplicava a qualsevol infinitiu que anés acompanyat de pronom posposat. Cal destacar, així mateix, que la pèrdua de la vibrant de la desinència verbal no suposava, tal com succeeix actualment en tarragoní i lleidatà, una reducció fonètica del clíctic sinó que aquest es manté en la forma plena, com en gironí⁶⁴⁶.

Els exemples comentats semblen voler indicar que l'eivissenc havia utilitzat un sistema de relacions fonosintàctiques entre verb i pronom enclíctic semblant al que es dona avui a moltes localitats de les comarques gironines⁶⁴⁷. Aquest sistema es caracteritza, a grans trets, per mantenir molts pronoms febles en forma plena⁶⁴⁸ darrera els verbs acabats en vocal (per exemple, *d[ó]na-me*, *p[ɔ]rta-lo*, *m[ɛ]nja-ne*), fins i tot darrera els infinitius que hi són articulats sistemàticament sense la vibrant final (*don[a]-me*, *port[a]-lo*, *menj[a]-ne*), excepte quan van seguits dels pronoms **ho** i **hi**. La primera nota de Milà (*dexàlo*), doncs, assenyala una antiga coincidència entre gironí i eivissenc pel que fa al sistema de relacions fonosintàctiques que s'estableix entre un infinitiu articulat sense [-r] final i un pronom enclíctic àton, similitud que en el cas de la segona (*mostraliú*) solament és parcial⁶⁴⁹. Aquest sistema, l'origen del qual encara no ha estat explicat prou satisfactòriament⁶⁵⁰, representa una excepció en la tendència

⁶⁴⁶ Vegeu Lloret i Viaplana (1996).

⁶⁴⁷ Viaplana (1990-91:233) anomena aquest sistema "empordanès". Potser fóra més adequat anomenar-lo "gironí" ja que, a banda de l'Empordà, s'utilitza a molts indrets de les comarques de La Selva (vegeu l'estudi sobre la [-r] final de Blanes a Bernat [1991]), el Gironès, la Garrotxa -menys- i algunes àrees adjacents, zona que coincideix aproximadament amb l'antic bisbat de Girona.

⁶⁴⁸ *Me*, *te*, *se* i *ne* (en algunes localitats també *lo*). En la resta de clítics hi ha fluctuació entre la forma plena -poc usada- i les formes reduïdes. Vegeu una descripció exhaustiva d'aquest sistema dialectal a Lloret i Viaplana (1996).

⁶⁴⁹ Evidentemnt a *mostraliú* hi ha coincidència entre els dos parlars esmentats pel que fa a l'apòcope de [r] i en el fet que el pronom es manté en forma plena. La presència o absència de tonicitat en el pronom és l'element que els diferencia.

⁶⁵⁰ Únicament des de la dialectologia generativa, i des d'un punt de vista sincrònic, s'han assajat aproximacions molt útils a aquest tipus de sistemes morfofonològics. Vegeu Lloret i Viaplana (1996) i Bonet i Lloret (1998).

catalana d'elidir la vocal àtona del pronom enclític quan està en contacte amb una vocal de la desinència del verb⁶⁵¹.

Voldríem fer notar, amb totes les precaucions que calgui, que el sistema gironí (o antigament gironí i eivissenc) té lloc a indrets que són geogràficament propers a les contrades que mantenen el sistema de desplaçar l'accent al pronom enclític en detriment de la forma verbal precedent (rossellonès en el cas del gironí, i mallorquí-menorquí en el cas eivissenc) o que, com és el darrer cas, manté ambdós sistemes. La particularitat del sistema mixt eivissenc ens fa pensar en la possibilitat que el sistema gironí sigui una evolució especial del sistema rossellonès-baleàric en què el pronom enclític, malgrat haver perdut l'accent, es continua mantenint en la forma plena que el caracteritzava quan era tònic. Esquemàticament, seria el pas, per exemple, de **dona(r)-mé** a **donà(r)-me** i de **porta(r)-ló** a **portá(r)-lo**, a través d'una etapa de transició, més o menys llarga, en què haurien conviscut ambdós sistemes, tal com succeeix a Eivissa. Un altre factor que podria donar suport a aquesta hipòtesi és el fet que a les comarques nord-orientals del Principat, si s'hi para atenció⁶⁵², formes com **dóna-me** o **m[e]nja-ne** poden ser articulades amb una elevació del to a la darrera síl·laba. Som conscients, evidentment, que la nostra hipòtesi necessita una comprovació profunda, tan diacrònica com sincrònica perquè només es basa en aquestes dues notes i perquè no hi ha rastre actualment en eivissenc d'un sistema semblant al gironí.

Si més no, les dues notes de Milà que hem comentat permeten establir una relació entre la coexistència del sistema de combinació fonosintàctica entre verb i pronom del rossellonès-baleàric (que desplaça l'accent al pronom feble enclític)⁶⁵³ i el de la resta del domini (que manté l'enclític àton), amb la manca de sensibilització de la vibrant final de l'infinitiu i manteniment, alhora, de la forma

⁶⁵¹ Tota la resta de dialectes que mantenen els pronoms enclítics àtons fan l'elisió esmentada; fins i tot quan també elideixen la vibrant de l'infinitiu, com el tarragoní i lleidatà que presenten **donà'm** i **comprà't**. Vegeu Viaplana (*op. cit.*).

⁶⁵² Ens basem en la nostra experiència com a nadius de la zona.

⁶⁵³ Segons De Melchor (1996) aquest tret, d'origen occità en rossellonès, hauria passat a les

plena del pronom enclíctic àton. Cal reconèixer que la coincidència en els aspectes esmentats entre gironí i eivissenc ofereix una nova perspectiva que podria explicar satisfactòriament tant l'origen del sistema gironí com la causa de la hipotètica coexistència dels dos sistemes morfofonològics en eivissenc o, com a mínim, esperonar els investigadors a fi de resoldre l'enigma que plantejem.

En conclusió, les dues notes que reflecteixen la pèrdua en eivissenc de la vibrant final en els infinitius seguits de pronom feble fan palès, en primer lloc, que en el parlar d'Eivissa hi podia haver hagut una coincidència amb el gironí pel que fa a l'apòcope de la consonant en la posició esmentada. En aquest punt, doncs, l'eivissenc del segle passat se separaria de la resta del baleàric, que manté, la vibrant de l'infinitiu en el context assenyalat, tot i que la faria desaparèixer en la resta d'ocasions. Així mateix, i en segon lloc, les dues notes presenten la particularitat, també compartida amb el gironí, de mantenir els pronoms enclítics en la seva forma plena, a diferència de la resta del català.

Amb tot, repetim-ho, el principal escull que han de superar aquestes notes, i no és fàcil que ho puguin fer, és demostrar que en eivissenc s'hagi utilitzat un sistema de relacions entre verb i pronom enclíctic diferent del que s'hi utilitza en l'actualitat ja que no hi ha cap constància documental, a banda de les dues notes milianes, que això sigui cert. Que l'eivissenc presenti un sistema mixt d'accentuació de les combinacions entre verbs i pronoms enclítics no pot ser, al nostre entendre, fruit d'una simple casualitat. Per aquest motiu, el fet que ningú encara s'hagi detingut a investigar-ho i la porta que obririen les notes milianes, si són encertades, en la resolució del problema és allò que ens ha dut a bastir tota la hipòtesi que hem presentat. Som conscients, però, que plantejem més interrogants que respostes i que la qüestió no està en absolut resolta. Per això, creiem que un estudi que explorés aquest camí amb l'adequada fonamentació podria resoldre l'interrogant que planteja l'origen de les particularitats dels sistemes gironí i eivissenc, caracteritzat bàsicament per mantenir els pronoms

Balears com a resultat de l'afluència de repobladors rossellonesos i occitans a les illes.

enclítics àtons en la forma plena, tant si el verb acaba en vocal com en consonant⁶⁵⁴. Caldrà veure abans, però, la validesa de les notes que hem comentat.

⁶⁵⁴ També pel fet d'usar en posició proclítica, davant dels verbs començats per consonant, les formes plenes dels pronoms febles. Vegeu Lloret i Viaplana (*Op. cit.*).